

ΔΙΕΘΝΕΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΤΜΗΜΑ ΛΟΓΙΣΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ
ΠΜΣ «ΔΙΕΘΝΗΣ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΔΙΑΣΥΝΟΡΙΑΚΗ
ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ

της

Γεωργίας Τζατζάρη

Υπεύθυνος καθηγητής: Αντώνιος Κώστας

Καβάλα, Οκτώβριος 2020

Εκπονηθείσα Διπλωματική Εργασία απαραίτητη
για τη λήψη του Μεταπτυχιακού Διπλώματος

ΔΙΕΘΝΕΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΤΜΗΜΑ ΛΟΓΙΣΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ
ΠΜΣ «ΔΙΕΘΝΗΣ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΔΙΑΣΥΝΟΡΙΑΚΗ
ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ

της

Γεωργίας Τζατζάρη

Υπεύθυνος καθηγητής: Αντώνιος Κώστας

Καβάλα, Οκτώβριος 2020

Εκπονηθείσα Διπλωματική Εργασία απαραίτητη
για τη λήψη του Μεταπτυχιακού Διπλώματος

Η παρούσα διπλωματική εργασία
εγκρίνεται για παρουσίαση.

Όνοματεπώνυμο επιβλέποντα καθηγητή,

Υπογραφή:

Ημερομηνία:

Copyright © Γεωργία Τζατζάρη, 2020

Με επιφύλαξη κάθε δικαιώματος. All rights reserved.

Η παρούσα διπλωματική εργασία εκπονήθηκε στο πλαίσιο των απαιτήσεων του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών ‘Διεθνής και Ευρωπαϊκή Οικονομική’ του Τμήματος Λογιστικής και Χρηματοοικονομικής του Διεθνούς Πανεπιστημίου της Ελλάδος. Η έγκριση της δεν υποδηλώνει απαραίτητως και την αποδοχή των απόψεων της συγγραφέως εκ μέρους του ΔΙ.ΠΑ.Ε.

Βεβαιώνω ότι είμαι αποκλειστική συγγραφέας της παρούσας μεταπτυχιακής διπλωματικής εργασίας και ότι κάθε βοήθεια που είχα για την προετοιμασία της είναι πλήρως αναγνωρισμένη και αναφέρεται στην εργασία.

Βεβαιώνω, επίσης, ότι έχω σαφώς αναφέρει όλες τις δευτερογενείς πηγές συλλογής δεδομένων τις οποίες χρησιμοποίησα για την συγγραφή της παρούσας εργασίας. Το κείμενο της εργασίας είναι γραμμένο με τα δικά μου λόγια και δεν αποτελεί προϊόν λογοκλοπής από τρίτες πηγές. Σε περίπτωση αυτούσιας αντιγραφής προτάσεων από τρίτες πηγές έχω χρησιμοποιήσει εισαγωγικά.

Γεωργία Τζατζάρη,

Υπογραφή:

Ημερομηνία:

ΑΦΙΕΡΩΣΗ

Στον παππού και στη γιαγιά

ΠΡΟΛΟΓΟΣ - ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Ευχαριστώ από τα βάθη της καρδιάς μου τον καθηγητή μου Αντώνιο Κώστα για την αμέριστη καθοδήγηση, στήριξη και ενθάρρυνση κατά τη διάρκεια της συγγραφής της διπλωματικής μου εργασίας, την οικογένεια μου που είναι πάντα το στήριγμα μου, τους συνεργάτες και φίλους μου που έγιναν οικογένεια και είναι πάντα δίπλα μου.

Κοινωνική Επιχειρηματικότητα και Διασυνοριακή Συνεργασία

Γεωργία Τζατζάρη, georgia.tz@hotmail.com

Διεθνές Πανεπιστήμιο της Ελλάδος, Τμήμα Λογιστικής και Χρηματοοικονομικής,
Π.Μ.Σ. 'Διεθνής και Ευρωπαϊκή Οικονομική', 2020

Επόπτης καθηγητής: Αντώνιος Κώστας

Περίληψη:

Η παρούσα διπλωματική εργασία στοχεύει στο να μελετήσει τον τομέα της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας ως ένα εργαλείο για την ανάπτυξη έργων και προγραμμάτων διασυνοριακής συνεργασίας. Στόχος της εργασίας είναι, μέσα από τη διεξαγωγή της ποιοτικής έρευνας, που διενεργήθηκε, να αναδείξει μεθόδους και καλές πρακτικές για την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα και τη διασυνοριακή συνεργασία. Για το λόγο αυτό επιλέχθηκε ένα συγκεκριμένο έργο του προγράμματος INTERREG V-A Ελλάδα – Βουλγαρία 2014-2020 ως μελέτη περίπτωσης. Ο τρόπος συλλογής δεδομένων πραγματοποιήθηκε με τη μέθοδο των ομαδικών συνεντεύξεων (focus group) με την οποία ήταν εφικτή η παρουσίαση του αντικειμένου του έργου, οι σκοποί του αλλά και η εξέταση των αναμενόμενων αποτελεσμάτων του. Τα αποτελέσματα της έρευνας ανέδειξαν ότι η διασυνοριακή συνεργασία λειτουργεί ως ένα μέσο ενδυνάμωσης των οικονομικών και κοινωνικών πολιτικών των χωρών που αλληλεπιδρούν μέσω αυτής και συμβάλλει στην ανταλλαγή καλών πρακτικών. Η συγκεκριμένη μελέτη περίπτωσης είναι αρκετά περιορισμένη καθώς περιλαμβάνει τις δράσεις ενός μόνο συγκεκριμένου έργου και προωθούνται τα αποτελέσματα μόνο αυτού. Για αυτό το λόγο, προτείνεται περαιτέρω έρευνα.

Λέξεις - Κλειδιά: Κοινωνική Επιχειρηματικότητα, Διασυνοριακή Συνεργασία, Ελλάδα, Βουλγαρία

Social Entrepreneurship and Cross – Border Cooperation

Georgia Tzatzari, georgia.tz@hotmail.com

International Hellenic University, Department of Accounting,
Postgraduate Programme ‘International and European Economics’, 2020

Supervisor: Antonios Kostas

Abstract:

This thesis aims to study the field of Social Entrepreneurship as a tool for developing cross-border cooperation projects and programmes. The aim of this thesis is, through the conduct of qualitative research, to highlight methods and good practices for Social Entrepreneurship and cross-border cooperation. For this reason a specific project of INTERREG V-A Greece - Bulgaria 2014-2020 Programme was selected as a case study. The method of data collection was carried out using the focus group method, which allowed the presentation of the project object, its goals and the examination of its expected results. The results of the research have shown that cross-border cooperation acts as a means of strengthening the economic and social policies of the countries that interact through it and contributes to the exchange of good practices. This case study is quite limited as it covers the actions of a specific project and promotes only its results. For this reason, further research is suggested.

Keywords: Social Entrepreneurship, Cross – Border Cooperation, Greece, Bulgaria

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	1
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ	6
1.1. Εισαγωγή.....	6
1.2. Ιστορική αναδρομή του τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας.....	6
1.3. Έννοιες και προσδιορισμοί του τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας και της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας.....	7
1.4. Τα χαρακτηριστικά των οργανώσεων της Κοινωνικής Οικονομίας και των κοινωνικών επιχειρήσεων.....	12
1.5. Το θεσμικό πλαίσιο για την Κοινωνική Οικονομία και την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα στην Ευρώπη.....	13
1.6. Το θεσμικό πλαίσιο για την Κοινωνική Οικονομία και την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα.....	15
1.7. Το θεσμικό πλαίσιο για την Κοινωνική Οικονομία και την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα στη Βουλγαρία	18
1.8 Τα χαρακτηριστικά του θεσμού της διασυνοριακής συνεργασίας.....	25
1.9 Ο ρόλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης στη διασυνοριακή συνεργασία.....	29
1.10 Σύνοψη κεφαλαίου	35
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΈΡΕΥΝΑΣ.....	37
2.1. Εισαγωγή.....	37
2.2. Παρουσίαση του εξεταζόμενου έργου	37
2.3 Μεθοδολογία της έρευνας	37
2.3.1. Η μελέτη περίπτωσης	40
2.3.2. Η ποιοτική έρευνα	40

2.3.3. Τρόπος συλλογής δεδομένων	41
2.3.4. Καθορισμός ερευνητικού προβλήματος	42
2.3.5. Επιλογή συμμετεχόντων	43
2.3.6. Βασικά ερωτήματα της ομαδικά εστιασμένης συνέντευξης	44
2.3.7. Προβλήματα – περιορισμοί ομαδικά εστιασμένων συνεντεύξεων	44
2.3.8. Διεξαγωγή ομαδικά εστιασμένης συνέντευξης	45
2.3.9. Τρόπος ανάλυσης των δεδομένων	45
2.4 Σύνοψη κεφαλαίου	46

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

ΕΡΕΥΝΑΣ	48
3.1. Εισαγωγή	48
3.2. Αποτελέσματα και ανάλυση των δεδομένων της έρευνας	48
3.2.1. Η κοινωνικοοικονομική κατάσταση της χώρας και η συμβολή της Κοινωνικής Οικονομίας και της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας	48
3.2.2. Συμπεριφορά ωφελούμενων	49
3.2.3. Εμπειρία των μελών του φορέα υλοποίησης	50
3.2.4. Υλοποίηση εκπαιδευτικού προγράμματος, προσεγγίσεις και εμπόδια	51
3.2.5. Ανταπόκριση των ωφελούμενων στις δράσεις του εκπαιδευτικού προγράμματος	52
3.2.6. Διαφοροποίηση μεταξύ των ωφελούμενων	54
3.2.7. Πρωτοβουλίες των ωφελούμενων	55
3.2.8. Συμμετοχή σε μελλοντικά προγράμματα της Ευρωπαϊκής Ένωσης	55
3.2.9. Διαφορετική προσέγγιση στην υλοποίηση του εκπαιδευτικού προγράμματος	56
3.2.10. Κεφαλαιοποίηση των αποτελεσμάτων του έργου	57
3.2.11. Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα ως καλή πρακτική	58

3.2.12. Συμβολή της Ευρωπαϊκής ένωσης για την Κοινωνική Οικονομία και την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα στο μέλλον	59
3.2.13. Συνολική άποψη για τη διασυνοριακή συνεργασία	60
3.2.14. Καλές πρακτικές Ελλάδας και Βουλγαρίας.....	62
3.3. Σύνοψη κεφαλαίου	623
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	64

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 1: Ανάλυση SWOT της διασυνοριακής περιοχής Ελλάδας – Βουλγαρίας

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

Κ.Α.Λ.Ο.: Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία

Κοι.Σ.Π.Ε.: Κοινωνικός Συνεταιρισμός Περιορισμένης Ευθύνης

Κοιν.Σ.Επ.: Κοινωνική Συνεταιριστική Επιχείρηση

Μ.Κ.Ο.: Μη Κυβερνητική Οργάνωση

Ο.Α.Ε.Δ.: Οργανισμός Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού

Ο.Τ.Α.: Οργανισμός Τοπικής Αυτοδιοίκησης

Π.Δ.Ε.: Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η Κοινωνική Οικονομία είναι ο τομέας εκείνος που αναπτύσσεται μεταξύ του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα και έχει ως βασικούς στόχους την υποστήριξη και την ανάπτυξη της τοπικής οικονομίας και κοινωνίας και την καταπολέμηση της ανεργίας, της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού ευπαθών και ευάλωτων κοινωνικά ομάδων πληθυσμού. Αυτό επιτυγχάνεται μέσω δράσεων για την ενίσχυση της απασχόλησης, για την προώθηση της εκπαίδευσης και της κατάρτισης, για την υποστήριξη της επιχειρηματικότητας, για την περιβαλλοντική προστασία, για την αναβάθμιση υπηρεσιών υγείας και πρόνοιας κ.ά.

Η Κοινωνική Επιχειρηματικότητα είναι ένας ανερχόμενος τομέας που αναπτύσσεται στο πλαίσιο του τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας, με κύρια συστατικά του τις κοινωνικές επιχειρήσεις και τους κοινωνικούς συνεταιρισμούς, που στοχεύουν στην παραγωγή κοινωνικών αγαθών και στην παροχή κοινωνικών υπηρεσιών προκειμένου να ενισχύσουν την οικονομική και κοινωνική ευημερία της κοινότητας.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση αναζητά συνεχώς νέες προσεγγίσεις επενδύσεων στην Κοινωνική Οικονομία και στην Κοινωνική Επιχειρηματικότητα και θέτει σε εφαρμογή νέα χρηματοδοτικά εργαλεία μέσα από το σχεδιασμό, την οργάνωση και τη χρηματοδότηση ιδεών που θα δώσουν λύσεις σε προβλήματα της τοπικής κοινωνίας, ενώ παράλληλα θα δημιουργήσουν νέες ευκαιρίες για όλους. Η Ευρωπαϊκή Ένωση στοχεύει, ουσιαστικά, στην εδραίωση ενός ολοκληρωμένου ευρωπαϊκού χώρου χωρίς κοινωνικές και οικονομικές ανισότητες (Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή, 2012).

Το δίκτυο EMES (l' Emengence des Enterprises Sociales en Europe), το οποίο ιδρύθηκε το 1996, επικεντρώθηκε στη δημιουργία μιας κοινής βάσης για την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα μεταξύ των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης καθώς κύριος στόχος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής ήταν η δημιουργία ενός ενθαρρυντικού, για την ανάπτυξη κοινωνικών επιχειρήσεων και συνεταιρισμών, πλαισίου που θα προσπαθήσει να αναδείξει την έννοια της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας διοχετεύοντας τις αρχές της σε όλη την Ευρώπη (Μητροσύλη, 2007). Ακολούθως, το 2004, με την «Ανακοίνωση για την προώθηση των συνεταιριστικών εταιρειών στην Ευρώπη», δόθηκε πολύ μεγάλη σημασία στην Κοινωνική Οικονομία και στην Κοινωνική Επιχειρηματικότητα. Τα τελευταία χρόνια και θέτοντας την ανάδειξη του τομέα της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας ως επιτακτική

ανάγκη στην Ευρώπη, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δρομολόγησε την «Πρωτοβουλία για τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις», το «Πακέτο Κοινωνικών Επενδύσεων», το πρόγραμμα «ΟΡΙΖΟΝΤΑΣ 2020» αλλά και το «Ευρωπαϊκό Ταμείο Στρατηγικών Επενδύσεων» και το «Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης».

Το, υπό εξέταση στην παρούσα εργασία, έργο με τίτλο “Support of Social Enterprises Development and Enhancement of Employment” και ακρωνύμιο “SoSEDEE” χρηματοδοτείται με ποσοστό 85% από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης (ΕΤΠΑ) και 15% από το Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων (ΠΔΕ) μέσα από το πρόγραμμα διασυνοριακής συνεργασίας INTERREG V-A Ελλάδα - Βουλγαρία 2014 – 2020.

Ένα από τα αντικείμενα του έργου, που αναλύεται στην εργασία, αφορά στην ενίσχυση της απασχόλησης των κοινωνικά ευάλωτων ομάδων της διασυνοριακής περιοχής αλλά και στην επιμόρφωση και εκπαίδευση τόσο των εν δυνάμει όσο και των υφιστάμενων κοινωνικών επιχειρηματιών μέσα από ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα το οποίο τους βοηθά να λάβουν τις απαραίτητες γνώσεις και να αναπτύξουν τις δικές τους δραστηριότητες όσον αφορά στη σύσταση, λειτουργία και ανάπτυξη κοινωνικών επιχειρήσεων. Το εξ’ αποστάσεως εκπαιδευτικό πρόγραμμα, που είναι αναγνωρισμένο ακαδημαϊκά, είναι δράση υλοποίησης του τρίτου εταίρου του έργου και διαρκεί 5 εβδομάδες. Στο έργο συμμετέχουν τρεις εταίροι από Ελλάδα και Βουλγαρία.

Ο βασικός σκοπός της διπλωματικής εργασίας, είναι, μέσα από βιβλιογραφική ανασκόπηση και μέσω της διεξαγωγής της ποιοτικής έρευνας του υπό διερεύνηση ευρωπαϊκού συγχρηματοδοτούμενου έργου, να αναλύσει την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα ως οικονομικό πυλώνα, ως επιχειρηματικό άξονα καθώς και ως επενδυτική προτεραιότητα της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Η υπόθεση εργασίας είναι να εξεταστεί και να διερευνηθεί σε τι βαθμό επιτυγχάνεται η διασύνδεση της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας με τη διασυνοριακή συνεργασία.

Τα βασικά ερωτήματα στα οποία προσπαθεί να απαντήσει η παρούσα εργασία είναι:

- Ποιες είναι οι βασικές έννοιες και οι προσδιορισμοί της Κοινωνικής Οικονομίας και της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας;
- Ποια είναι το βασικό θεσμικό πλαίσιο για την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα και τη Βουλγαρία;

- Με ποιον τρόπο η Ευρωπαϊκή Ένωση υποστηρίζει την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα;
- Υπό ποιες προϋποθέσεις και με ποια κριτήρια η Ευρωπαϊκή Ένωση χρηματοδοτεί δράσεις στον τομέα της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας;
- Ποια είναι η εμπειρία των εταίρων του υπό διερεύνηση ευρωπαϊκού συγχρηματοδοτούμενου έργου σε ευρωπαϊκά προγράμματα σχετικά με την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα;
- Ποια ήταν η εμπειρία, τα προβλήματα, τα εμπόδια και οι περιορισμοί αλλά και οι δράσεις, οι επιτυχίες και οι καλές πρακτικές που αναπτύχθηκαν από την υλοποίηση του συγκεκριμένου υπό διερεύνηση ευρωπαϊκού συγχρηματοδοτούμενου έργου;
- Πώς επιτυγχάνεται η ανάπτυξη δράσεων, έργων και προγραμμάτων Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας σε έργα διασυννοριακής συνεργασίας για την ανάπτυξη δράσεων εκπαίδευσης, κατάρτισης, ενημέρωσης, δικτύωσης και ευαισθητοποίησης;
- Πώς επιτυγχάνεται η ανάπτυξη δράσεων, έργων και προγραμμάτων Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας σε έργα διασυννοριακής συνεργασίας για την ανάπτυξη δράσεων ενίσχυσης της απασχόλησης ευάλωτων και ευπαθών κοινωνικά ομάδων;

Η έρευνα στη συγκεκριμένη εργασία πραγματοποιείται με τη μέθοδο των ομαδικά εστιασμένων συνεντεύξεων (focus group) στην οποία συμμετέχουν τρία μέλη της ομάδας υλοποίησης των δράσεων του ενός εκ των τριών εταίρων του έργου, που είναι και ο υπεύθυνος εταίρος για την υλοποίηση του εκπαιδευτικού προγράμματος, και επικεντρώνεται στην ανάπτυξη του εκπαιδευτικού προγράμματος και στην επιρροή που είχε αυτό στους συμμετέχοντες τόσο από την Ελλάδα όσο και από τη Βουλγαρία.

Η μέθοδος αυτή επιλέχθηκε θέλοντας να δημιουργηθούν συνθήκες ανταλλαγής αλλά και σύγκρισης απόψεων μεταξύ των συμμετεχόντων και με σκοπό την αξιοποίηση αυτών των αλληλεπιδράσεων για την εξαγωγή όσο το δυνατόν ουσιαστικότερων αποτελεσμάτων που θα απαντούν στα βασικά ερωτήματα της έρευνας.

Πιο συγκεκριμένα, μέσα από τη συζήτηση, τις ερωτήσεις και τις απαντήσεις κατά τη διεξαγωγή της ποιοτικής έρευνας με τη μέθοδο του focus group, οι ερωτώμενοι παραθέτουν τις γνώμες και τις εμπειρίες τους προκειμένου να κατανοηθούν ζητήματα όπως η κοινωνικοοικονομική κατάσταση της Ελλάδας και η συμβολή της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας σε αυτή, η συμπεριφορά των ωφελούμενων καθώς και η

ανταπόκριση τους σε ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα ευρωπαϊκού συγχρηματοδοτούμενου έργου.

Τα ευρήματα και τα αποτελέσματα της έρευνας οδηγούν στην καλύτερη κατανόηση των δράσεων του έργου, τις καλές πρακτικές και τις πρωτοβουλίες των ωφελούμενων που αναδείχθηκαν καθώς και τα εμπόδια και τις δυσκολίες που παρουσιάστηκαν. Η έρευνα καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η διασυνοριακή συνεργασία συμβάλλει στην προώθηση του τομέα της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας και το συγκεκριμένο εκπαιδευτικό πρόγραμμα, μπορεί να αποτελέσει καλή πρακτική για μελλοντικές ενέργειες της Ελλάδας και της Βουλγαρίας αλλά και άλλων κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Η παρούσα εργασία αποτελείται από τέσσερα κεφάλαια. Το πρώτο κεφάλαιο αφορά στην παρουσίαση των εννοιών, των προσδιορισμών και των χαρακτηριστικών της Κοινωνικής Οικονομίας και της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας και των κοινωνικών επιχειρήσεων. Ακολούθως, πραγματοποιείται συνοπτική παρουσίαση του θεσμικού πλαισίου που διέπει την Κοινωνική Οικονομία και την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα στις δύο χώρες αναφοράς (Ελλάδα και Βουλγαρία). Στη συνέχεια εξετάζεται ο θεσμός της διασυνοριακής συνεργασίας, τα χαρακτηριστικά, τα στοιχεία, οι προϋποθέσεις κάτω από τις οποίες μπορεί αυτή να αναπτύσσεται καθώς και η σημασία, η συμβολή, τα εμπόδια και οι δυσκολίες που παρουσιάζονται για την ανάπτυξη και εξέλιξή της.

Στο δεύτερο κεφάλαιο της εργασίας περιγράφεται το, υπό εξέταση έργο, του συγχρηματοδοτούμενου προγράμματος INTERREG Ελλάδα - Βουλγαρία 2014 – 2020, τα βασικά στοιχεία του, οι εταίροι του, οι δράσεις του και τα αποτελέσματά του και αναλύεται η μέθοδος και ο τρόπος διεξαγωγής της έρευνας και της συλλογής των δεδομένων, ο καθορισμός του ερευνητικού ερωτήματος, η επιλογή των συμμετεχόντων στην έρευνα καθώς και τα προβλήματα ή οι περιορισμοί που παρουσιάστηκαν.

Το τρίτο κεφάλαιο της εργασίας αποτελεί την παρουσίαση των πορισμάτων και των διαπιστώσεων της ποιοτικής έρευνας, βάσει των ευρημάτων που συλλέχθηκαν, ώστε να αποτυπωθούν όλες οι πληροφορίες που είναι σημαντικές για την εξαγωγή των βασικών συμπερασμάτων.

Η διπλωματική εργασία κλείνει με τα βασικά συμπεράσματα της βιβλιογραφικής ανασκόπησης και της ποιοτικής έρευνας, υπό το πρίσμα της υπόθεσης εργασίας και των βασικών ερωτημάτων της.

Τέλος, παρατίθενται τα παραρτήματα, τα οποία αποτελούν σημαντικά αρχεία για τη διεξαγωγή της ποιοτικής έρευνας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ

1.1. Εισαγωγή

Στο κεφάλαιο αυτό πραγματοποιείται ανασκόπηση της επιστημονικής βιβλιογραφίας για τον τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας και της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας. Καθώς η Κοινωνική Επιχειρηματικότητα αναδύεται μέσα στο πλαίσιο του τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας, παρουσιάζονται οι έννοιες και τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της και γίνεται μια σύντομη αναδρομή για την ιστορία της. Τέλος, περιγράφεται το θεσμικό πλαίσιο του τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας, οι τύποι των κοινωνικών επιχειρήσεων αλλά και οι πρωτοβουλίες που αυτές αναλαμβάνουν για την ανάδειξη και τη στήριξη του τομέα αυτού στην Ελλάδα και στη Βουλγαρία, οι οποίες είναι οι δύο υπό εξέταση χώρες στην παρούσα εργασία. Στο παρόν κεφάλαιο, επίσης, γίνεται εκτενής αναφορά στην έννοια της διασυνοριακής συνεργασίας, στο ρόλο της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την επίτευξη και υλοποίηση αυτής και στο Πρόγραμμα Διασυνοριακής Συνεργασίας INTERREG V-A Ελλάδα – Βουλγαρία 2014-2020. Τα προγράμματα διασυνοριακής συνεργασίας συμβάλλουν στην εξάλειψη των ενδεχόμενων εμποδίων που μπορεί να δημιουργηθούν μεταξύ δύο περιοχών με στόχο την ενοποίηση της χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η ενοποίηση αυτή είναι εφικτή με την ενδυνάμωση των τοπικών κοινωνιών και τη δημιουργία συνεργασιών και κοινών στόχων μεταξύ των περιοχών μέσα από την ανάπτυξη διαφορετικών κάθε φορά τομέων και αντικειμένων που οδηγεί στην κοινωνική και πολιτικοοικονομική τους ανάπτυξη και καινοτομία. Στόχος είναι οι πρωτοβουλίες που αναπτύσσονται μεταξύ των κρατών να μπορούν να αναπτυχθούν και να ευοδωθούν τόσο μεταξύ των κυβερνήσεων όσο και μεταξύ τοπικών ή περιφερειακών αρχών αλλά και να μπορούν να συμπεριλαμβάνουν την επεξεργασία και υποστήριξη νέων στρατηγικών ανάπτυξης, την ανταλλαγή πληροφοριών και καλών πρακτικών, το συντονισμό και την υλοποίηση κοινών δράσεων.

1.2. Ιστορική αναδρομή του τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας

Η ανάπτυξη της Κοινωνικής Οικονομίας πέρασε από τρεις διαφορετικές φάσεις στο πέρασμα των χρόνων. Η πρώτη περίοδος διήρκησε από τις αρχές του 19ου αιώνα μέχρι και το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, η δεύτερη εκτυλίσσεται στη διάρκεια της μεταπολεμικής περιόδου και η τρίτη από τη δεκαετία του 1980 μέχρι σήμερα (Γεώργιας, 2013).

Η κοινωνική και οικονομική κρίση αποτέλεσαν αφετηρία της ανάδειξης του τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας. Οι δύσκολες συνθήκες διαβίωσης, η ανεργία και οι, ολοένα και περισσότερες, βιοτικές και οικονομικές ανάγκες, ώθησαν τους πολίτες να αναπτύξουν πρωτοβουλίες και να ιδρύσουν οργανώσεις που θα τους βοηθούσαν να απασχοληθούν και να καλύψουν τις βιοτικές τους ανάγκες (Κώστας, 2013).

Πολύ συχνά, ιστορικά, πολλοί συγχέουν τον όρο «Κοινωνική Οικονομία» με τους όρους «Τρίτο Σύστημα», «Τρίτος Τομέας», «Μη Κερδοσκοπικός Τομέας» και μάλιστα τις περισσότερες φορές χαρακτηριστικά του ενός ορισμού καλύπτουν τον άλλο. Ωστόσο, η πιο σύγχρονη χρήση του όρου της Κοινωνικής Οικονομίας, κυρίως στην Ευρώπη, παρουσιάζει ότι είναι ένας τομέας που εμφανίστηκε για να επιλύσει τα συνεχώς αυξανόμενα προβλήματα της κοινωνίας τα οποία ο δημόσιος τομέας δε μπορεί να λύσει κυρίως λόγω οικονομικών συγκυριών και ο ιδιωτικός δεν επιθυμεί, αφού δεν υπάρχει η δυνατότητα παροχής οργανωμένων κοινωνικών υπηρεσιών και τα οικονομικά οφέλη που μπορεί κάποιος να αποκομίσει είναι αρκετά μικρά (Borzaga and Defourny, 2001).

1.3. Έννοιες και προσδιορισμοί του τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας και της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας

Η Κοινωνική Οικονομία είναι ο τομέας μεταξύ του δημοσίου τομέα, που διοικείται από το κράτος, και του ιδιωτικού τομέα, δηλαδή της αγοράς, και περιλαμβάνει δράσεις ενίσχυσης τόσο της απασχόλησης όσο και της επιχειρηματικότητας και της κοινωνικής ένταξης με στόχο τη στήριξη των ευπαθών και ευάλωτων κοινωνικών ομάδων, την ευημερία της τοπικής κοινωνίας, τη βελτίωση του επιπέδου της εκπαίδευσης, την καταπολέμηση της ανεργίας, την προαγωγή της υγείας, την προστασία του περιβάλλοντος κ.ά. (Borzaga and Defourny, 2001). Ο Nicholls ορίζει την Κοινωνική Οικονομία ως τον τρίτο τομέα που παρεμβαίνει μεταξύ των επιχειρήσεων και της κυβέρνησης κάθε χώρας. Είναι δηλαδή ο τομέας μεταξύ του αντίστοιχου ιδιωτικού και δημόσιου (Nicholls, 2006).

Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, «η κοινωνική οικονομία είναι μια σειρά από ιδιωτικές και τυπικά οργανωμένες επιχειρήσεις, που είναι αυτόνομες ως προς τη λήψη αποφάσεων και επιτρέπουν την ελεύθερη συμμετοχή ενδιαφερομένων, οι οποίες δημιουργήθηκαν για να καλύψουν τις ανάγκες των μελών τους διαμέσου της αγοράς με την παραγωγή προϊόντων και την παροχή υπηρεσιών, ασφαλιστικών και χρηματοοικονομικών, όπου η διαδικασία λήψης αποφάσεων και η διανομή κερδών ή

πλεονασμάτων μεταξύ των μελών δεν συνδέονται άμεσα με το κεφάλαιο ή τις εισφορές των εκάστοτε μελών, τα οποία διαθέτουν από μία ψήφο. Η κοινωνική οικονομία συμπεριλαμβάνει επίσης ιδιωτικές, τυπικά δομημένες οργανώσεις που είναι αυτόνομες ως προς τη λήψη αποφάσεων και επιτρέπουν την ελεύθερη συμμετοχή ενδιαφερομένων, οι οποίες προσφέρουν μη εμπορευματικές υπηρεσίες σε νοικοκυριά και τα πλεονάσματα των οποίων, στο μέτρο που υφίστανται, δεν επιτρέπεται να τα οικειοποιούνται οι οικονομικοί παράγοντες που τις δημιουργούν, ελέγχουν ή χρηματοδοτούν» (Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή, 2012).

Σκοπός της Κοινωνικής Οικονομίας και της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας, που όπως αναφέρθηκε είναι κομμάτι της πρώτης, είναι να επιλύσει τα κοινωνικά προβλήματα που δημιουργούνται και δε μπορούν αν αντιμετωπιστούν ούτε από το κράτος αλλά ούτε και από τον ιδιωτικό τομέα. Εντός του τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας και της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας, συστήνονται, λειτουργούν, και αναπτύσσονται οι κοινωνικές επιχειρήσεις. Ο όρος αυτός αποτελείται από δυο μέρη. Ο όρος των κοινωνικών επιχειρήσεων, δηλαδή, διαθέτει μια τόσο επιχειρηματική διάσταση όσο και κοινωνική διάσταση (Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή, 2012).

Ένας ακριβής ορισμός για την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα δεν έχει, μέχρι τις μέρες μας, δοθεί. Στη βιβλιογραφία υπάρχει ένα πολύ μεγάλο φάσμα ορισμών που δίνονται για την Κοινωνική Οικονομία και την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα. Οι Moulart και Ailenei αναφέρουν ότι έννοιες όπως αυτή της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας έχουν ως υπόβαθρο ένα θεσμικό αλλά και ιστορικό πλαίσιο και δύσκολα μπορεί να εξαχθεί ένα γενικός όρος για να την περιγράψουν (Moulart and Ailenei, 2005). Παρά το γεγονός ότι υπάρχουν πολλοί διαφορετικοί ορισμοί και θεσμικά πλαίσια σε όλα τα κράτη, η Κοινωνική Επιχειρηματικότητα χαρακτηρίζεται από κοινές αξίες και ιδανικά με το πιο σημαντικό να είναι αυτό της επανεπένδυσης των κερδών από τους εμπλεκόμενους φορείς προς όφελος του κοινωνικού συνόλου (Mair and Marti, 2006). Ένας πρώτος προσδιορισμός της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας έχει τις ρίζες του στο δίκτυο EMES (1st Emengence des Entreprises Sociales en Europe) όπου εκεί επιλέχθηκε η δημιουργία ενός συνόλου τόσο οικονομικών – επιχειρηματικών όσο και κοινωνικών χαρακτηριστικών για να πλησιάσει έναν «ιδεατό τύπο» (Μητροσύλη, 2007).

Η Κοινωνική Επιχειρηματικότητα, η επιχειρηματικότητα δηλαδή που αναπτύσσεται στο πλαίσιο της Κοινωνικής Οικονομίας, μπορεί να χαρακτηριστεί ως ο νέος καινοτόμος

τομέας που δημιουργήθηκε για να δώσει στις ομάδες ανθρώπων που έχουν πραγματικά ανάγκη την ευκαιρία της απασχόλησης, της βελτίωσης της κοινωνικής και οικονομικής τους ζωής αλλά και, σε επίπεδο τοπικής κοινότητας, την συνεχή κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη και την κοινωνική συνοχή (Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή, 2012).

Η Κοινωνική Επιχειρηματικότητα μπορεί να ξεκινήσει από ένα άτομο, μια ομάδα ή μια οργάνωση και να αναπτυχθεί μέσα από εναλλακτικές ιδέες, πρωτοβουλίες και πόρους για την αξιοποίηση ευκαιριών που θα συμβάλλουν στην κοινωνική ευημερία και στην αντιμετώπιση των προβλημάτων της κοινωνίας (Mair and Marti, 2006). Ο Yunus (2008) αναφέρει ότι ο τομέας της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας είναι η κάθε πρωτοβουλία που στοχεύει στην βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης των ανθρώπων και στην ανάπτυξη της κοινωνίας με χαρακτηριστικά στοιχεία που μπορεί να είναι οικονομικά ή μη, κερδοσκοπικά ή μη (Yunus, 2008). Είναι μια πολύπλευρη διαδικασία, σύμφωνα με τον Mihály, η οποία στοχεύει στην κοινωνική ένταξη των ανθρώπων, στην εσωτερική τους ανάπτυξη, στη βελτίωση της αυτοπεποίθησης και αυτοεκτίμησής τους καθώς έτσι γίνονται ανεξάρτητοι και νιώθουν ότι συμβάλλουν με το δικό τους τρόπο στην κοινωνία (Mihály, 2018).

Εύκολα κανείς καταλαβαίνει ότι η Κοινωνική Επιχειρηματικότητα διαφέρει από την επιχειρηματικότητα ως τον παραδοσιακό όρο που όλοι έχουμε στο μυαλό μας. Ένας επιχειρηματίας μπορεί να ενεργεί με κοινωνικά υπεύθυνο τρόπο, ωστόσο όλες του οι προσπάθειες σχετίζονται μόνο με έμμεσο τρόπο με τα κοινωνικά προβλήματα των πολιτών και στόχος του είναι πάντα το κέρδος. Εν αντιθέσει, ένας κοινωνικός επιχειρηματίας στοχεύει στην άμεση κάλυψη των κοινωνικών αναγκών των ανθρώπων, είτε μέσω της απασχόλησης ευάλωτων ομάδων πληθυσμού είτε μέσω της πώλησης προϊόντων ή της παροχής υπηρεσιών, με αποστολή μόνο τον κοινωνικό αντίκτυπο και στόχο να μην το κέρδος αλλά πρωτίστως την επανεπένδυση αυτού για τις ανάγκες της κοινωνικής επιχείρησης (Boschee and McClurg, 2003), κάτι που πολλές φορές θεωρείται ακατόρθωτο καθώς είναι πολύ δύσκολος ο διαχωρισμός ανάμεσα στις κοινωνικές δραστηριότητες, στη βοήθεια στον άνθρωπο και στην οργάνωση μιας επιχείρησης η οποία θα πρέπει και οφείλει να είναι οικονομικά βιώσιμη (Karre and Mossel, 2017).

Σύμφωνα με τους Seelos και Mair (2004), Κοινωνική Επιχειρηματικότητα είναι η οικονομική δραστηριότητα που εισάγει νέους τρόπους παραγωγής προϊόντων και παροχής

υπηρεσιών με σκοπό να εξυπηρετήσουν τις ανάγκες των ανθρώπων που δε μπορούν να καλυφθούν από τις υπάρχουσες δομές. Ο Γεώργιος (2013) τόνισε ότι η Κοινωνική Επιχειρηματικότητα αναπτύχθηκε για να εκπληρώσει ουσιαστικές κοινωνικές ανάγκες μέσα από τις αρχές της αμοιβαιότητας και της αλληλεγγύης και συνεχίζει παρατηρώντας ότι στόχος του τομέα αυτού είναι ο άνθρωπος και όχι το κεφάλαιο. Οι Certo και Miller διατύπωσαν ότι το πιο δύσκολο αλλά παράλληλα και εντυπωσιακό χαρακτηριστικό της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας είναι το ότι συνδυάζει τόσο επιχειρηματικά όσο και κοινωνικά στοιχεία στον ορισμό της (Certo and Miller, 2008).

Οι κοινωνικές επιχειρήσεις είναι ένας νέος εναλλακτικός και καινοτόμος θεσμός που έχουν ως σκοπό την επίλυση των πιο ουσιαστικών προβλημάτων λειτουργίας της αγοράς εργασίας και στόχος της λειτουργίας τους είναι η ανάπτυξη δράσεων εκπαίδευσης, κατάρτισης και ενίσχυσης της απασχόλησης ευάλωτων και ευπαθών κοινωνικών ομάδων, προώθησης της παραγωγικότητας, υποστήριξης της επιχειρηματικότητας, παροχής αναγκαίων υπηρεσιών για την κοινωνία και την υποστήριξη της ευημερίας της τοπικής κοινωνίας. Οι κοινωνικές επιχειρήσεις ιδρύονται με πρωτοβουλία των πολιτών, με σκοπό πρωτίστως το όφελος των μελών τους και της κοινωνίας αλλά και την ενίσχυση της απασχόλησης με τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας και νέων επιχειρηματικών ευκαιριών για ομάδες ανθρώπων που αδυνατούν να ενταχθούν στην αγορά εργασίας με άλλον τρόπο (μακροχρόνια άνεργοι, άνεργες γυναίκες, άνεργοι με χαμηλά προσόντα, ηλικιωμένοι άνεργοι, μέλη μονογονεϊκών οικογενειών, άτομα που ανήκουν σε ευπαθείς κοινωνικές ομάδες, άτομα με αναπηρίες, πρώην χρήστες ουσιών, αποφυλακισμένοι, μετανάστες κ.ά.). Οι κοινωνικές επιχειρήσεις λειτουργούν αυτόνομα, χαρακτηρίζονται από τη συνεχή κοινωνική και οικονομική τους δραστηριότητα και δραστηριοποιούνται στην ανάπτυξη νέων καινοτόμων μορφών απασχόλησης. Χαρακτηριστικό τους είναι ότι τα μέλη της αλλά και πολλοί εθελοντές συμμετέχουν οι ίδιοι στην παραγωγή αγαθών και την παροχή υπηρεσιών (Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή, 2012).

Ένας ακόμη ορισμός για την κοινωνική επιχείρηση αναφέρεται σε αυτή ως ένας φορέας, εντός του τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας, που κύριο μέλημα του δεν είναι η απόκτηση κέρδους καθώς μια κοινωνική επιχείρηση επαναχρησιμοποιεί τα κέρδη της για να πετύχει τους σκοπούς της. Μια κοινωνική επιχείρηση επιδιώκει πιο πολύ να αποκτήσει θετικό αντίκτυπο στη κοινωνία και αυτό το πετυχαίνει μέσα από την παραγωγή αγαθών και την

παροχή υπηρεσιών με επιχειρηματικές πρωτοβουλίες και καινοτομίες που εισάγει στην αγορά (European Commission, 2011).

Οι Defourny και Borzaga αναλύουν τις κύριες συνεισφορές των κοινωνικών επιχειρήσεων, οι οποίες είναι η δημιουργία απασχόλησης για τα άτομα που το έχουν ανάγκη, η κοινωνική συνοχή και ο μεγαλύτερος περιορισμός των διακρίσεων, η ανάπτυξη της τοπικής κοινωνίας και η προώθηση του τρίτου τομέα της επιχειρηματικότητας (Defourny and Borzaga, 2001).

Μπορεί κάποιος βέβαια να πει ότι υπάρχουν τρεις θεωρητικές προσεγγίσεις για τις οργανώσεις της Κοινωνικής Οικονομίας και αυτές περιγράφονται μέσα από τους όρους μη κερδοσκοπικές, κοινωνικοοικονομικές και τρίτου τομέα. Η πρώτη επικεντρώνεται κυρίως στη μη κατανομή κερδών, η δεύτερη συγκεντρώνει όλες τις οργανώσεις που στοχεύουν στη συλλογικότητα και στο όφελος των μελών τους ενώ οι οργανώσεις του τρίτου τομέα αναφέρονται σε όλες τις θεσμοθετημένες δομές που δίνουν έμφαση στην υπεράσπιση των δικαιωμάτων του ανθρώπου, στην ανακατανομή και στην παραγωγή (UNDP, 2008).

Ο Borzaga χαρακτήρισε ως καινοτομία το γεγονός ότι μια κοινωνική επιχείρηση μπορεί να συνδυάσει την επιχειρηματική και εμπορική της υπόσταση με την προαγωγή του κοινωνικού συμφέροντος, κάτι που μέχρι πρότινος ήταν άρρηκτα συνδεδεμένο με το δημόσιο τομέα. Συνεχίζει, μάλιστα, λέγοντας ότι οι κοινωνικές επιχειρήσεις είναι εξαιρετικά ευέλικτοι φορείς καθώς μέσα στο χρόνο καταφέρνουν να ασχοληθούν με πολλές διαφορετικές δραστηριότητες, όπως αναφέρθηκε και νωρίτερα, ανεξάρτητα από το μέγεθος τους (Borzaga et al., 2014).

Σε διατύπωση των Cheney και Roper, τέλος, αναφερόμενοι σε μελέτη των κοινωνικών επιχειρηματιών, τονίζεται ότι ένας κοινωνικός επιχειρηματίας δημιουργεί μεν μια επιχείρηση αλλά με πρωταρχικό στόχο και γνώμονα την κοινωνική αξία και επιδιώκει νέες ευκαιρίες και συνεργασίες για αυτό του το εγχείρημα. Έτσι αναζητά καινοτομίες που συμβάλλουν σε αυτό το στόχο του και δεν περιορίζεται σε υπάρχοντες ανθρώπινους ή οικονομικούς πόρους αλλά συνεχώς αναζητά καινούριους (Cheney and Roper, 2005).

1.4. Τα χαρακτηριστικά των οργανώσεων της Κοινωνικής Οικονομίας και των κοινωνικών επιχειρήσεων

Οι οργανώσεις της Κοινωνικής Οικονομίας δε στοχεύουν σε οικονομικό όφελος (κέρδος), αλλά στην παραγωγή προϊόντων και στην παροχή υπηρεσιών για την ικανοποίηση των κοινωνικών και οικονομικών αναγκών της τοπικής κοινωνίας και των μελών αυτής. Οι φορείς αυτοί μπορεί να είναι ενώσεις, συνεταιρισμοί, αλληλασφαλιστικοί οργανισμοί, ιδρύματα, σύλλογοι, σωματεία, εθελοντικοί φορείς, μη κυβερνητικοί και μη κερδοσκοπικοί οργανισμοί (ΜΚΟ) και κοινωνικές επιχειρήσεις, η λειτουργία των οποίων βασίζεται στις αρχές της δικαιοσύνης, της ανεξαρτησίας, της δημοκρατίας, της ελεύθερης συμμετοχής, της προτεραιότητας του ατόμου, της αλληλεγγύης, της ισότητας, της ισονομίας της αειφορίας κ.ά. (Borzaga and Defourny, 2001).

Σε έρευνα των Defourny και Nyssens, προσδιορίζονται αφενός τα επιχειρηματικά κριτήρια που διέπουν μια κοινωνική επιχείρηση αφετέρου όμως και τα κριτήρια εκείνα που φανερώνουν την κοινωνική της διάσταση. Έτσι, τα επιχειρηματικά χαρακτηριστικά μιας κοινωνικής επιχείρησης είναι ότι αυτές δραστηριοποιούνται για την παραγωγή αγαθών και για την παροχή υπηρεσιών, είναι οικονομικά αυτόνομες μονάδες και έχουν αυξημένο οικονομικό κίνδυνο και ρίσκο. Τα κοινωνικά χαρακτηριστικά μιας κοινωνικής επιχείρησης έγκεινται στο ότι αποκλειστικός στόχος της είναι το όφελος της κοινότητας, είναι μια πρωτοβουλία πολιτών προς τους πολίτες, οι αποφάσεις σε μια κοινωνική επιχείρηση λαμβάνονται από κοινού και δε βασίζονται στο ποιος έχει περισσότερα μερίδια κεφαλαίου και η κατανομή των κερδών είναι περιορισμένη (Defourny and Nyssens, 2010).

Οι οργανώσεις της Κοινωνικής Οικονομίας είναι απόρροια επιχειρηματικών πρωτοβουλιών και έχουν ως σκοπό το όφελος των μελών τους και την ενδυνάμωση και την ενίσχυση της απασχόλησης. Οι οργανώσεις αυτές δε δημιουργούνται για να επιφέρουν οικονομικά κέρδη στα μέλη τους αλλά για να επιτελέσουν τον κοινωνικό σκοπό τους, δηλαδή να υλοποιήσουν δράσεις εκπαίδευσης, κατάρτισης και ενίσχυσης της απασχόλησης των οικονομικά και κοινωνικά ευάλωτων και ευπαθών ατόμων, να υποστηρίξουν την ενίσχυση της παραγωγικότητας και της επιχειρηματικότητας και να βελτιώσουν και να αναπτύξουν τις τοπικές κοινότητες (Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή, 2012).

Ο πιο βασικός λόγος αλλά και η κινητήριος δύναμη των ανθρώπων για να ιδρύσουν μια κοινωνική επιχείρηση είναι για να επουλώσουν ένα κοινωνικό πρόβλημα δικό τους, ενός

μέλους της οικογενείας τους ή του στενού φιλικού τους κύκλου (Monge, 2017). Έτσι, κρίνεται απαραίτητη στις μέρες μας η ανάγκη για βιώσιμη και υπεύθυνη χρηματοδότηση των κοινωνικών επιχειρήσεων που θα έχει θετικό αντίκτυπο στις επενδύσεις αυτών και θα συνδυάζει τόσο το κοινωνικό όσο και το οικονομικό όφελος (Bouchard et al., 2017).

Οι προκλήσεις της κοινωνίας που έρχεται να αντιμετωπίσει η Κοινωνική Οικονομία και η Κοινωνική Επιχειρηματικότητα είναι αρκετές με μια από τις μεγαλύτερες, ίσως, αυτής της πρόσβαση στη χρηματοδότηση. Υπάρχουν όμως κι άλλες που εμφανίζονται καθώς μια κοινωνική επιχείρηση ξεκινά τη λειτουργία της και δραστηριοποιείται αργά στην κοινωνία. Τέτοιες μπορεί να είναι η επιτυχημένη επίτευξη των καταστατικών σκοπών της, η ανάπτυξη των δεξιοτήτων και των ταλέντων των ανθρώπων που εργάζονται σε αυτή, η μέτρηση του κοινωνικού της αντίκτυπου και το κατά πόσο οι δράσεις τους συμβάλλουν ουσιαστικά στην κοινωνία αλλά και η διαφοροποίηση μεταξύ της μέτρησης του αντίκτυπου της κοινωνικής επιχείρησης και του μεγέθους της επιχείρησης (Bornstein and Davis, 2010).

Για την αντιμετώπιση των προκλήσεων και την επίτευξη των στόχων της Κοινωνικής Οικονομίας και της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας έχουν καταγραφεί κατά καιρούς πολλοί τρόποι. Η ενίσχυση της καινοτομίας και η εμπλοκή των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων παίζουν ένα ουσιαστικό ρόλο σε αυτό όπως επίσης και η στήριξη των κυβερνήσεων. Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης παίζουν, επίσης, το δικό τους σημαντικό ρόλο όσον αφορά στην πληροφόρηση των πολιτών αλλά και οι συνεργασίες με φορείς του ιδιωτικού τομέα αλλά και με φιλανθρωπικούς φορείς είναι ζωτικής σημασίας. Η τελευταία αυτή πρόταση κρίνεται ιδιαίτερα σημαντική καθώς οι φιλανθρωπικές οργανώσεις και οι φιλανθρωπίες χρήζουν μιας διαφορετικής αντιμετώπισης και μπορούν να συμβάλλουν στην ενίσχυση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων και στην περαιτέρω έρευνα του τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας και της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας (Bornstein and Davis, 2010).

1.5. Το θεσμικό πλαίσιο για την Κοινωνική Οικονομία και την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα στην Ευρώπη

Η νομοθεσία που διέπει τις οργανώσεις της Κοινωνικής Οικονομίας στην Ευρώπη αποτελεί έναν από τους βασικούς παράγοντες σχετικά με το μέγεθος και την προβολή του τομέα αυτού. Οι διατάξεις που διέπουν αυτό το πλαίσιο αναγνωρίζονται σε τρία είδη: τη ρητή αναγνώριση των οργανώσεων της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας εκ μέρους των

δημόσιων αρχών, την αναγνώριση της δυνατότητας αυτών των οργανώσεων να δραστηριοποιούνται και να λειτουργούν σε οποιοδήποτε τομέα οικονομικής και κοινωνικής δραστηριότητας και την αναγνώριση για τα στελέχη των οργανώσεων της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας να μπορούν να διαπραγματεύονται για την κατάρτιση και εφαρμογή των πολιτικών που τους αφορά άμεσα (Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή, 2012).

Παρά το γεγονός ότι στην Ευρώπη δεν υπάρχει μια ενιαίος καθολικός τύπος που να μπορεί να χαρακτηρίσει μια οργάνωση του τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας και της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας καθώς κάθε κράτος – μέλος διαθέτει ένα διαφορετικό τρόπο με τον οποίο μια οντότητα συστήνεται, λειτουργεί και αναπτύσσεται, εντούτοις σε συνεδρίαση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου προτάθηκε η υιοθέτηση ενός κοινού Ευρωπαϊκού Καταστατικού Κοινωνικής Επιχείρησης (Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή, 2012).

Σύμφωνα με αυτό υπογραμμίζεται η τεράστια σημασία των κοινωνικών και αλληλέγγυων επιχειρήσεων που υπάρχουν στην Ευρώπη, κρίνεται απαραίτητη η θέσπιση ενός ευρωπαϊκού σήματος Κοινωνικής Οικονομίας το οποίο θα χορηγείται σε κοινωνικές επιχειρήσεις που πληρούν ουσιαστικά κριτήρια, τονίζεται η συμβολή των κοινωνικών επιχειρήσεων στην υποστήριξη και στην κοινωνική ενσωμάτωση των ευάλωτων και ευπαθών ομάδων πληθυσμού αλλά υπογραμμίζεται και η σημασία της εκπαίδευσης και επισημαίνεται η ανάγκη για ένα περιεκτικό ενωσιακό ορισμό για την Κοινωνική Οικονομία (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2018).

Η υλοποίηση ενός επιτυχημένου μοντέλου κοινωνικής επιχείρησης διέπεται από πολλούς παράγοντες όπως η πρόσβαση στη χρηματοδότηση, το ευνοϊκό νομικό και θεσμικό πλαίσιο, το ευνοϊκό κλίμα και η ανάπτυξη εταιρικών σχέσεων μεταξύ κοινωνικών επιχειρήσεων και δημόσιων φορέων αλλά και η διεύρυνση του φάσματος των δραστηριοτήτων που μπορούν να υλοποιηθούν από τις κοινωνικές επιχειρήσεις. Ο τελευταίος αυτός παράγοντας είναι ιδιαίτερα σημαντικός για τη λειτουργία μιας τέτοιας επιχείρησης καθώς επιτρέπει την πλήρη απασχόληση του ανθρώπινου δυναμικού της και την περαιτέρω ανάπτυξή της (Borzaga and Galera, 2012).

Οι πιο συχνές μορφές κοινωνικών οργανώσεων που συναντώνται στην Ευρώπη είναι η Κοινωνική Επιχείρηση, ο Κοινωνικός Συνεταιρισμός, η Αστική μη Κερδοσκοπική

Εταιρεία, η Εταιρεία Περιορισμένης Ευθύνης, η Θερμοκοιτίδα Επιχειρήσεων και η Κοινωνική Δικαιόχρηση (franchise) (European Commission, 2013).

1.6. Το θεσμικό πλαίσιο για την Κοινωνική Οικονομία και την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα

Στην Ελλάδα το βασικό θεσμικό πλαίσιο που ορίζει την Κοινωνική Οικονομία και την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα απαρτίζεται από τους νόμους 2716/1999 «Ανάπτυξη και εκσυγχρονισμός των υπηρεσιών ψυχικής υγείας και άλλες διατάξεις», 4019/2011 «Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα και λοιπές διατάξεις» και τον πιο πρόσφατο 4430/2016 «Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία και ανάπτυξη των φορέων της και άλλες διατάξεις». (Ν. 2716/1999, Ν.4019/2011, Ν. 4430/2016).

Ο Νόμος 2716/1999 στόχευε στην πρόληψη, διάγνωση, θεραπεία, περίθαλψη, αποκατάσταση και κοινωνική ενσωμάτωση ενηλίκων και παιδιών με ψυχικές ή άλλες διαταραχές και μαθησιακά προβλήματα. Για το λόγο αυτό, ο Νόμος 2716/1999 περιελάμβανε τη διάρθρωση και ανάπτυξη μονάδων που θα συμβάλλουν στο σκοπό αυτό. Έτσι, στο πλαίσιο αυτού του Νόμου, διαρθρώθηκαν οι Τομείς Ψυχικής Υγείας και δημιουργήθηκαν κέντρα ψυχικής υγείας, ιατρικά και παιδαγωγικά κέντρα, πολυδύναμα ψυχιατρικά ιατρεία, κέντρα εξειδικευμένης περίθαλψης, κινητές μονάδες ψυχικής υγείας, μονάδες ψυχοκοινωνικής αποκατάστασης, Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί Περιορισμένης Ευθύνης αλλά και δομές και γραφεία υποστήριξης αυτών. Συγκεκριμένα για τους ΚΟΙ.Σ.Π.Ε., χαρακτηριστικό τους γνώρισμα είναι ότι σε κάθε Τομέα Ψυχικής Υγείας συστήνεται και λειτουργεί μόνο ένας τέτοιος συνεταιρισμός (Ν. 2716/1999, ΦΕΚ 96/τ. Α/17-05-1999).

Αρκετά χρόνια αργότερα, η εφαρμογή του Ν. 4019/2011 περί Κοινωνικής Οικονομίας και Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας και λοιπών διατάξεων ξεκίνησε με αρκετά μεγάλη επιτυχία φέρνοντας ελπίδα αφού αρκετοί θεώρησαν ότι είναι μια καλή επιλογή για άρτια και εύρυθμη ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας στην Ελλάδα. Πολύ σύντομα όμως παρουσιάστηκαν αρκετά προβλήματα συμπεραίνοντας ότι ο τομέας της Κοινωνικής Οικονομίας και της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας στην Ελλάδα δεν είχε αναπτυχθεί όπως θα έπρεπε. Οι δομές και οι μηχανισμοί υποστήριξης του τομέα αυτού τόσο σε τοπικό αλλά και σε περιφερειακό και εθνικό επίπεδο ήταν ανεπαρκείς, όπως επίσης και η ωριμότητα, εκπαίδευση και τεχνογνωσία των κοινωνικών επιχειρηματιών. Σε όλα αυτά τα

εμπόδια προστίθεται ακόμη ότι τα πρώτα δείγματα ανάπτυξης της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας έδειξαν ότι οι κοινωνικές επιπτώσεις περιορίστηκαν αποκλειστικά και μόνο στην ενίσχυση της απασχόλησης, κάτι που δεν συνάδει με τον ορισμό της Κοινωνικής Οικονομίας και της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας ούτε αποτελεί αυτοσκοπό τους (Kostas, Tsoukalidis, Karasavvoglou, 2017).

Πέντε χρόνια μετά την εφαρμογή του Ν. 4019/2011 ψηφίστηκε ο Ν. 4430/2016 περί Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, με τον οποίον διορθώθηκαν και λύθηκαν αρκετά από τα διοικητικά, θεσμικά και οικονομικά θέματα του προηγούμενου νόμου. Ωστόσο, η απουσία ενός οδηγού που θα οδηγούσε στο σωστό προγραμματισμό για μια ανεπτυγμένη επικοινωνιακή στρατηγική και ευαισθητοποίηση προκειμένου να διαδοθεί ο τομέας της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας, στην εύρεση εναλλακτικών μεθόδων χρηματοδότησης των κοινωνικών επιχειρήσεων, στην εισαγωγή πρότυπων μοντέλων κατάρτισης και εκπαίδευσης των κοινωνικών επιχειρηματιών και στην προώθηση των ανταλλαγών καλών πρακτικών με άλλους φορείς συγκρατεί ακόμη μια φορά την Κοινωνική Οικονομία και την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα σε ένα μέτριο επίπεδο ανάπτυξης στην Ελλάδα (Kostas, Tsoukalidis, Karasavvoglou, 2018).

Σύμφωνα με τον Νόμο 4430 του 2016, οι φορείς Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας στην Ελλάδα είναι οι Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις (Κοιν.Σ.Επ.), οι Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί Περιορισμένης Ευθύνης (Κοι.Σ.Π.Ε.), οι Συνεταιρισμοί Εργαζομένων και οποιοδήποτε άλλο νομικό πρόσωπο που δραστηριοποιείται για την συλλογική και κοινωνική ωφέλεια, εφαρμόζει σύστημα λήψης αποφάσεων με δημοκρατικό τρόπο, δηλαδή ένα μέλος – δικαίωμα μιας ψήφου ανεξάρτητα από το πόσο έχει συνεισφέρει ο καθένας στην επιχείρηση, δε διανέμει τα κέρδη του στα μέλη αλλά τα επανεπενδύει, εφαρμόζει σύστημα σύγκλισης αμοιβής, αλληλεπιδρά και με άλλους φορείς Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας για να μεγιστοποιήσει όσο γίνεται περισσότερο τα κέρδη του και δε διοικείται από οποιοδήποτε νομικό πρόσωπο του δημόσιου τομέα (Ν. 4430/2016, ΦΕΚ Α 205/31.10.2016).

Ένας φορέας που διέπεται από τις αρχές της Κοινωνικής Οικονομίας και της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας, στην Ελλάδα, υφίσταται μόνο κάτω από ορισμένες προϋποθέσεις. Έτσι μια Κοινωνική Συνεταιριστική Επιχείρηση, συγκεκριμένα, πρέπει να απαρτίζεται από τουλάχιστον πέντε (5) μέλη, τα οποία μπορεί αν είναι τόσο φυσικά όσο και νομικά πρόσωπα, όμως τα νομικά πρόσωπα δε θα πρέπει να υπερβαίνουν σε καμία περίπτωση το

1/3 του συνόλου των μελών μιας τέτοιας επιχείρησης. Στο θέμα των μελών συγκαταλέγεται και μια ακόμη ουσιαστική προϋπόθεση καθώς δε μπορούν σε Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις να συμμετέχουν Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης ή Νομικά Πρόσωπα Δημοσίου Δικαίου. Κάθε μέλος επίσης καταλαμβάνει μια τουλάχιστον υποχρεωτική συνεταιριστική μερίδα με την ένταξη του στην Επιχείρηση και μπορεί ακόμη να φτάσει μέχρι τις πέντε προαιρετικές. Ωστόσο, ανεξάρτητα από τον αριθμό των μερίδων που διαθέτουν, έχουν δικαίωμα μιας ψήφου στις αποφάσεις της Διοικούσας Επιτροπής της οποίας τα μέλη είναι αυστηρά και μέλη της επιχείρησης. Ένα φυσικό πρόσωπο που είναι μέλος της Κοινωνικής Συνεταιριστικής Επιχείρησης δεν διαθέτει εμπορική ιδιότητα για αυτό δεν έχει και ασφαλιστικές και φορολογικές υποχρεώσεις όπως επίσης και το μέλος μιας Κοινωνικής Συνεταιριστικής Επιχείρησης δεν επιτρέπεται να είναι μέλος και σε μια δεύτερη με την ίδια δραστηριότητα. Όσον αφορά στα κέρδη μιας Κοινωνικής Συνεταιριστικής Επιχείρησης και στο πως αυτά κατανέμονται ισχύουν οι εξής κανόνες: 5% για το σχηματισμό τακτικού αποθεματικού, 35% στους εργαζομένους της επιχείρησης, (εκτός αν τα 2/3 των μελών της Γενικής Συνέλευσης αποφασίσουν με αιτιολογική έκθεση ότι το ποσό αυτό θα διατεθεί σε δραστηριότητες της) και 60% για τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας και την ευρύτερη ενδυνάμωση των παραγωγικών της δραστηριοτήτων. Τονίζεται ότι διανομή των κερδών δεν πραγματοποιείται σε καμία περίπτωση στα μέλη μιας Επιχείρησης εκτός αν αυτά τα μέλη είναι εργαζόμενοι της (Ν. 4430/2016, ΦΕΚ Α 205/31.10.2016).

Οι Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις χωρίζονται σε τρεις κατηγορίες. Έτσι, συναντούμε τις Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης, όπου κι εδώ υφίστανται δύο υποκατηγορίες, οι Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης Ευάλωτων Ομάδων και οι Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης Ειδικών Ομάδων. Οι πρώτες επιδιώκουν την κοινωνική και οικονομική ένταξη και ενσωμάτωση των ευάλωτων ομάδων πληθυσμού ενώ οι δεύτερες την κοινωνική και οικονομική ένταξη και ενσωμάτωση των ειδικών ομάδων πληθυσμού. Ευάλωτες ομάδες πληθυσμού είναι τα άτομα των οποίων η ένταξη στην κοινωνία εμποδίζεται λόγω σωματικών ή ψυχικών αιτιών ή λόγω παραβατικής τους συμπεριφοράς ενώ ειδικές ομάδες πληθυσμού θεωρούνται οι ομάδες πληθυσμού που βρίσκονται σε μειονεκτική θέση ως προς την ένταξη τους στην κοινωνία λόγω κοινωνικών, οικονομικών ή πολιτισμικών αιτιών. Στην πρώτη κατηγορία Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης ποσοστό τουλάχιστον 30% θα πρέπει να ανήκει στις ευάλωτες ομάδες πληθυσμού ενώ στη δεύτερη κατηγορία πάνω από το 50% των μελών θα πρέπει να ανήκει στην αντίστοιχη ομάδα (Ν. 4430/2016, ΦΕΚ Α 205/31.10.2016).

Μια άλλη κατηγορία των Κοινωνικών Συνεταιριστικών Επιχειρήσεων είναι και οι Κοι.Σ.Π.Ε., οι οποίοι θεωρούνται αυτοδικαίως Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις Ένταξης και οι Κοιν.Σ.Επ. Συλλογικής και Κοινωνικής ωφέλειας, οι οποίες στοχεύουν στη βιώσιμη ανάπτυξη ή δραστηριοποιούνται στην παροχή κοινωνικών υπηρεσιών γενικού ενδιαφέροντος (Ν. 4430/2016, ΦΕΚ Α 205/31.10.2016).

Η αρμόδια αρχή που διοικεί, ελέγχει και εποπτεύει τους φορείς Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας είναι το Μητρώο Φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας του Υπουργείου Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης. Στο πλαίσιο της εποπτείας των φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, στο Μητρώο τηρείται ηλεκτρονική πλατφόρμα όπου εγγράφονται όλοι οι φορείς Κ.Α.Λ.Ο. και συγκεντρώνονται τα δεδομένα του κάθε φορέα. Στην Ελλάδα οι φορείς Κ.Α.Λ.Ο. έχουν πρόσβαση σε υποστηρικτικά μέτρα καθώς μπορούν να έχουν πρόσβαση σε χρηματοδότηση του Ταμείου Κοινωνικής Οικονομίας, να εντάσσονται σε προγράμματα στήριξης του Ο.Α.Ε.Δ. και να συνάπτουν συμβάσεις με Ο.Τ.Α α' και β' βαθμού (Ν. 4430/2016, ΦΕΚ Α 205/31.10.2016).

1.7. Το θεσμικό πλαίσιο για την Κοινωνική Οικονομία και την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα στη Βουλγαρία

Η κοινωνικοοικονομική κατάσταση που επικρατεί στη Βουλγαρία σε συνδυασμό με την αύξηση του ενδιαφέροντος της τοπικής κοινωνίας για τον πολιτισμό, το περιβάλλον και την καινοτομία οδήγησε τη χώρα προς την κατεύθυνση της ενίσχυσης του τομέα της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας. Στις άμεσες προτεραιότητες της Βουλγαρίας συγκαταλέγονται η καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού, η απασχόληση των νέων, η ίση πρόσβαση στην αγορά εργασίας και η συμμετοχή όλων των πολιτών, ακόμη και των μικρών αγροτικών περιοχών, η κοινωνική καινοτομία και η ενσωμάτωση των μειονοτήτων (Terziev and Nichev, 2017).

Η Κοινωνική Οικονομία και η Κοινωνική Επιχειρηματικότητα, όμως, στη Βουλγαρία φαίνεται να σημειώνει χαμηλές επιδόσεις. Σε μια χώρα που χαρακτηρίζεται από ποσοστά αρνητικής ανάπτυξης, το ποσοστό της εργασίας που αφορά στην Κοινωνική Οικονομία και στην Κοινωνική Επιχειρηματικότητα είναι μόλις το 2,3% ενώ πάνω από το 70% των κοινωνικών επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στη χώρα δεν καταγράφουν κανένα κέρδος, και οι όποιες χρηματοδοτήσεις προέρχονται μόνο από προγράμματα. Έτσι,

φαίνεται ότι το κράτος αδυνατεί να ακολουθήσει τις, όλο και περισσότερο, αυξανόμενες κοινωνικές και οικονομικές ανάγκες του πληθυσμού (Valkova, 2019).

Μέχρι πριν λίγα χρόνια, η Βουλγαρία δε διέθετε ενιαίο θεσμικό πλαίσιο για την Κοινωνική Οικονομία και την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα και τον ορισμό της κοινωνικής επιχείρησης. Έτσι στη Βουλγαρία υπάρχουν αρκετοί ορισμοί που μπορούν να δοθούν για την έννοια της κοινωνικής επιχείρησης. Μια κοινωνική επιχείρηση μπορεί να θεωρείτο ένας συνεταιρισμός ή ένα ίδρυμα που πρεσβεύει κοινωνικούς, πολιτιστικούς και περιβαλλοντικούς σκοπούς με κύρια προτεραιότητα τον άνθρωπο και τις ανάγκες του ή μια μη κερδοσκοπική νομική οντότητα με κοινωνικό και ανθρωπιστικό σκοπό που επανεπενδύει τα κέρδη της για το συμφέρον της κοινωνίας ή μια επιχείρηση με στόχο την κοινωνική ένταξη ατόμων με ειδικές ανάγκες και πολλές ακόμη ερμηνείες (Terzиеv et al., 2016).

Μια ακόμη κατηγοριοποίηση, που μπορεί να γίνει μεταξύ των κοινωνικών επιχειρήσεων που λειτουργούν στη Βουλγαρία, είναι αυτή μεταξύ των επιχειρήσεων που δημιουργήθηκαν ως απόρροια μιας κρατικής ή επιχειρηματικής πρωτοβουλίας όπως οι εξειδικευμένες επιχειρήσεις για άτομα με ειδικές ανάγκες, οι οποίες δημιουργήθηκαν σύμφωνα με το Νόμο για την Ένταξη των ατόμων με ειδικές ανάγκες, και αυτών που είχαν ως πρωταρχικό στόχο τη συμβολή στην κοινωνία, όπως οι Μη Κερδοσκοπικοί Οργανισμοί που προσφέρουν τα προϊόντα ή τις υπηρεσίες τους στην αγορά και χρηματοδοτούν τις βασικές τους δραστηριότητες από το ίδιο τους το ταμείο (Terzиеv et al., 2016).

Σύμφωνα με το Οικονομικό και Κοινωνικό Συμβούλιο, οι κοινωνικές επιχειρήσεις στη Βουλγαρία πρέπει να διαθέτουν συγκεκριμένο κοινωνικό σκοπό, δηλαδή να βελτιώνουν τα επίπεδα διαβίωσης των ανθρώπων και να τους εξασφαλίζουν εργασία, οικονομική ανεξαρτησία και διαρκή κοινωνικό αντίκτυπο (European Commission, 2014).

Επισημαίνεται, μάλιστα, ότι οι κοινωνικές επιχειρήσεις έχουν διάφορες νομικές μορφές και καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα δραστηριοτήτων με στόχο την προώθηση των κοινωνικών αγαθών και των κοινωνικών υπηρεσιών τους σε ευάλωτες και ευπαθείς ομάδες πληθυσμού όσον αφορά στην υγειονομική περίθαλψη, στην πρόσβαση στην απασχόληση και στην κατάρτιση κτλ. Στην κατηγορία των κοινωνικών επιχειρήσεων, όμως, συγκαταλέγονται και οι επιχειρήσεις που παράγουν αγαθά και παρέχουν υπηρεσίες με κοινωνικό σκοπό αλλά οι δράσεις τους μπορεί να βρίσκονται έξω από αυτό το πεδίο, όπως είναι, για

παράδειγμα, η κοινωνική και επαγγελματική ένταξη και ενσωμάτωση των ατόμων που βρίσκονται σε μειονεκτική θέση (Terziev and Nichev, 2017).

Το βουλγάρικο θεσμικό πλαίσιο, όπως αναφέρθηκε, δεν έχει ακόμη αναπτυχθεί στο βαθμό που ισχύει στις υπόλοιπες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ωστόσο έχουν υλοποιηθεί κάποιες ουσιαστικές ενέργειες που προετοίμασαν το έδαφος και συνέβαλλαν στην ανάπτυξη της Κοινωνικής Οικονομίας και της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας και στη γείτονα χώρα. Τα τελευταία χρόνια η Βουλγαρία φαίνεται ότι ακολουθεί τις τάσεις της υπόλοιπης Ευρώπης μέσω των δυναμικών διαδικασιών και προσεγγίσεων που έχει υιοθετήσει. Μερικές από αυτές τις πρωτοβουλίες είναι η Εθνική Προσέγγιση της Κοινωνικής Οικονομίας, που συμπληρώνεται από το Σχέδιο Δράσης για την Κοινωνική Οικονομία, η Εθνική Στρατηγική για τη Νεολαία 2010-2020, η Εθνική Στρατηγική για τη μείωση της φτώχειας και την προώθηση της κοινωνικής ενσωμάτωσης και η Στρατηγική για την απασχόληση των ατόμων με αναπηρίες (European Commission, 2014).

Σύμφωνα με την Εθνική Προσέγγιση της Κοινωνικής Οικονομίας της Βουλγαρίας, σύμφωνα δηλαδή με τη δέσμευση του βουλγάρικου κράτους να δημιουργήσουν ένα ευνοϊκό περιβάλλον για νέες καινοτόμες ιδέες και μοντέλα στον τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας και της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας (European Commission, 2014), οι κοινωνικές επιχειρήσεις αναπτύσσονται σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο, τοποθετούνται μεταξύ του ιδιωτικού και δημόσιου τομέα και έχουν ως κύριο χαρακτηριστικό τον κοινωνικό τους στόχο σε συνδυασμό, πάντα, με τον επιχειρηματικό. Οι κοινωνικές επιχειρήσεις, στη Βουλγαρία, διέπονται από αρχές και δραστηριοποιούνται υπό την προϋπόθεση ορισμένων κριτηρίων. Έτσι, οι κοινωνικές επιχειρήσεις θα πρέπει να διαθέτουν πάνω από το 50% των κερδών τους στην επίτευξη των κοινωνικών σκοπών τους και πάνω από το 30% των εργαζομένων τους να ανήκουν στις ευάλωτες και ευπαθείς ομάδες πληθυσμού (Terziev et al., 2016).

Οι δράσεις που στηρίζει η Εθνική Προσέγγιση για την Κοινωνική Οικονομία στη Βουλγαρία στηρίζονται σε πέντε άξονες προτεραιότητας, και πιο συγκεκριμένα σε αυτόν της ευαισθητοποίησης των εμπλεκόμενων φορέων σχετικά με τη φύση και τη λειτουργία της Κοινωνικής Οικονομίας και της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας, της ίδρυσης των κοινωνικών επιχειρήσεων, της πληροφόρησης για την Κοινωνική Οικονομία και την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα, της δημιουργίας των κατάλληλων συνθηκών για την εκπαίδευση, κατάρτιση και έρευνα όσον αφορά στον τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας

και της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας και της δημιουργίας του κατάλληλου περιβάλλοντος για την ανάπτυξη του τομέα αυτού (European Commission, 2014).

Στο πλαίσιο της πρώτης προτεραιότητας, οι δράσεις ευαισθητοποίησης των εμπλεκόμενων φορέων σχετικά με την Κοινωνική Οικονομία και την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα περιλαμβάνουν εκστρατείες και εκδηλώσεις τόσο σε τοπικό όσο και σε περιφερειακό επίπεδο. Πολύ σημαντικό βήμα είναι και η ανάπτυξη μεθοδολογίας που θα είναι ικανή να αξιολογήσει τον κοινωνικό αντίκτυπο των κοινωνικών επιχειρήσεων αλλά και την ένταξη των κοινωνικών επιχειρήσεων σε χρηματοδοτήσεις. Η δεύτερη προτεραιότητα περιλαμβάνει τη σύσταση ενός θεσμικού οργάνου ενώ η τρίτη τη διάχυση της Κοινωνικής Οικονομίας και της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας μέσω του διαδικτύου και η τέταρτη δράσεις εκπαίδευσης και κατάρτισης. Τέλος, η πέμπτη προτεραιότητα της Εθνικής Προσέγγισης για την Κοινωνική Οικονομία έχει ως στόχο, κυρίως, την ένταξη των κοινωνικών επιχειρήσεων σε δημόσιους διαγωνισμούς (European Commission, 2014).

Οι ειδικοί στόχοι της Εθνικής Προσέγγισης για την Κοινωνική Οικονομία είναι να χρησιμοποιηθεί ο ίδιος ο τομέας ως σημείο αναφοράς για τον καθορισμό των κοινωνικών επιχειρήσεων, ως πρότυπο για την υποστήριξη του τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας και της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας και ως βάση για τη δημιουργία ευνοϊκού, τόσο διοικητικού όσο και θεσμικού, περιβάλλοντος, λαμβάνοντας υπόψη τις γνώμες και τις ανάγκες όλων των ενδιαφερομένων μερών (Terziev and Nichev, 2017).

Στη Βουλγαρία, όπως αναφέρθηκε, οι κοινωνικές επιχειρήσεις διακρίνονται σε τρεις ομάδες, οι μη κερδοσκοπικές νομικές οντότητες, όπως συνεταιρισμοί και ιδρύματα, οι συνεταιρισμοί για άτομα με ειδικές ανάγκες και οι εξειδικευμένες επιχειρήσεις για άτομα με ειδικές ανάγκες. Η συνηθέστερη κατηγορία κοινωνικών επιχειρήσεων στη Βουλγαρία είναι μη κερδοσκοπικοί οργανισμοί ή ιδρύματα, των οποίων η οικονομική δραστηριότητα πρέπει να λειτουργεί σαν συμπληρωματική στο μη κερδοσκοπικό τους σκοπό και τα κέρδη της πρέπει να επενδύονται για την επίτευξη των σκοπών και όχι να διατίθενται με άλλο τρόπο για διαφορετικό σκοπό (Terziev et al., 2016).

Όσον αφορά στον τομέα της χρηματοδότησης των κοινωνικών επιχειρήσεων, σύμφωνα με την Εθνική Προσέγγιση για την Κοινωνική Οικονομία, αυτές μπορεί να προέρχονται από πηγές όπως οι κρατικές επιδοτήσεις, η πρόσβαση σε πιστωτικά και κοινωνικά κεφάλαια και δημόσιους διαγωνισμούς. Οι φορολογικές ελαφρύνσεις μπορούν να θεωρηθούν ως ένα ακόμη πολύ ουσιαστικό κομμάτι ενθάρρυνσης και στήριξης του τομέα της Κοινωνικής

Οικονομίας και της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας. Ωστόσο, στη Βουλγαρία οι προαναφερόμενες πηγές είναι ακόμη πολύ περιορισμένες με αποτέλεσμα οι όποιες κοινωνικές επιχειρήσεις, υφίστανται και λειτουργούν, να χρηματοδοτούνται από την Ευρωπαϊκή Ένωση μέσω χρηματοδοτικών προγραμμάτων και εργαλείων όπως τα συγχρηματοδοτούμενα προγράμματα INTERREG, Horizon, Cosme, EaSI κτλ., από αποταμιεύσεις ή από το στενό οικογενειακό και φιλικό περιβάλλον των μελών των κοινωνικών επιχειρήσεων (European Commission, 2014).

Αξιοσημείωτο παράδειγμα χρηματοδότησης του τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας και Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας στη Βουλγαρία κατά την προγραμματική περίοδο 2007-2013 είναι το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού» κατά το οποίο τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο παρείχε υποστήριξη στην ίδρυση 77 νέων κοινωνικών επιχειρήσεων και στη λειτουργία 87 υφιστάμενων. 3.681 άτομα ξεκίνησαν να εργάζονται στην Κοινωνική Επιχειρηματικότητα εκείνη την περίοδο. Μάλιστα, στο ίδιο πρόγραμμα η Κοινωνική και η Κοινωνική Επιχειρηματικότητα διακρινόταν ως μια ξεχωριστή επενδυτική προτεραιότητα, δίνοντας έτσι έμφαση στη συμβολή πρωτοβουλιών και την αύξηση των ευκαιριών για την εδραίωση αυτού του τομέα ανάπτυξης. (Terziiev et al., 2016). Ουσιαστικό ρόλο, επίσης, έπαιξε αργότερα και το πρόγραμμα διασυνοριακής συνεργασίας INTERREG V-A Ελλάδα – Βουλγαρία 2014-2020 και έχει ως κύρια ιδέα τη συνεργασία των δύο χωρών για την επίλυση κοινών προβλημάτων προκειμένου να αναπτυχθεί η περιοχή και να καταστεί ως ένα κέντρο βιώσιμης ανάπτυξης. Στο πρόγραμμα αυτό εντάχθηκαν 11 έργα Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας, συγκεκριμένα, στην επενδυτική προτεραιότητα 9c – Προώθηση της υποστήριξης για κοινωνικές επιχειρήσεις, τα οποία επιδιώκουν με τις δράσεις τους τη μείωση των οικονομικών και κοινωνικών ανισοτήτων. Ο συνολικός προϋπολογισμός για το ευρωπαϊκό συγχρηματοδοτούμενο πρόγραμμα διασυνοριακής συνεργασίας INTERREG V-A Ελλάδα-Βουλγαρία 2004-2020 είναι 129.695.572,00 ευρώ από τα οποία το 85% προέρχεται από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης και το υπόλοιπο 15% από εθνική συνεισφορά. Το πρόγραμμα επιδιώκει να προσφέρει σε περίπου 10 μεσαίες και μεγάλες πόλεις (> 50.000 κάτοικοι) και σε 25 μικρές (10.000-50.000 κάτοικοι) (greece-bulgaria.eu/).

Έχει αποδειχθεί ότι οι εμπλεκόμενοι, με τον τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας και Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας, φορείς έχουν ως κίνητρο για ανάπτυξη και υλοποίηση περαιτέρω καινοτόμων δράσεων όταν ξέρουν ότι υπάρχει μια κυβέρνηση δυνατή και

σταθερή που μπορεί να υλοποιήσει εθνικά προγράμματα βοήθειας, χρηματοδότησης και ανάπτυξης (European Commission, 2014). Ωστόσο, φαίνεται ότι αυτό δεν είναι αρκετό, υπάρχουν κι άλλοι παράγοντες που μπορούν να συμβάλλουν σε μια επιχείρηση για να αναπτυχθεί και να είναι βιώσιμη στο χρόνο (Terziev et al., 2016).

Η δικτύωση, η ενημέρωση και η πιστοποίηση της Κοινωνικής Οικονομίας και Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας αποτελούν κι αυτά μείζονα ζητήματα στη Βουλγαρία. Η όποια πληροφόρηση και δικτύωση, στη Βουλγαρία, προέρχονται από ορισμένες μόνο πρωτοβουλίες. Έτσι, διακρίνονται λίγες μόνο ιστοσελίδες και πλατφόρμες, οι οποίες δημιουργήθηκαν από υφιστάμενες κοινωνικές επιχειρήσεις και ευρωπαϊκά προγράμματα, που μπορούν να διαδώσουν την Κοινωνική Οικονομία και την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα και τα αποτελέσματά της. Ο περιορισμένος αριθμός συστημάτων πιστοποίησης, και σήμανσης των ετικετών σε προϊόντα και υπηρεσίες των κοινωνικών επιχειρήσεων είναι ένα, ακόμη, θέμα της Εθνικής Προσέγγισης για την Κοινωνική Οικονομία που οι Βούλγαροι θέλουν να αντιμετωπίσουν κάτω από την Προτεραιότητα 1 της πρωτοβουλίας αυτής. Το σχέδιο δράσης προβλέπει τόσο την ανάπτυξη ρυθμίσεων κάτω από τους οποίους θα εισάγονται μάρκες και ετικέτες σε προϊόντα και σε υπηρεσίες των κοινωνικών επιχειρήσεων όσο και την ανάπτυξη μεθοδολογίας με την οποία θα γίνεται αξιολόγηση του κοινωνικού αντίκτυπου των κοινωνικών επιχειρήσεων για τη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου των ευάλωτων και ευπαθών κοινωνικών ομάδων πληθυσμού (European Commission, 2014).

Σημαντικοί παράγοντες που μπορούν να συμβάλλουν στην ανάπτυξη του τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας και Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας και στην επίτευξη των στόχων αυτού του τομέα είναι η ευαισθητοποίηση του κοινού και η εκπαίδευση. Υπάρχουν πολλά εκπαιδευτικά ιδρύματα που προσφέρουν ουσιαστικές γνώσεις και πληροφορίες καθώς και ενημέρωση για την Κοινωνική Οικονομία, ωστόσο, οι άμεσα εμπλεκόμενοι φορείς επισημαίνουν ότι η Κοινωνική Οικονομία και η Κοινωνική Επιχειρηματικότητα θα πρέπει να διδάσκεται από νωρίς, ακόμη και να γίνει κομμάτι της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Μια ακόμη σημαντική προσέγγιση είναι οι ανοιχτοί διάλογοι μεταξύ των υφιστάμενων επιτυχημένων κοινωνικών επιχειρηματιών και των εν δυνάμει κοινωνικών επιχειρηματιών που θα δώσει την ευκαιρία για ανταλλαγή χρήσιμων πληροφοριών αλλά και η ίδρυση μικρών οργανώσεων που θα λειτουργούν σαν σύμβουλοι

στην ανάπτυξη των υφιστάμενων κοινωνικών επιχειρήσεων και στην ίδρυση και λειτουργία μελλοντικών (Terziev and Nichev, 2017).

Η Κοινωνική Επιχειρηματικότητα είναι ένας από τους πιο καινοτόμους τρόπους με τους οποίους μπορούν να επιτευχθούν οι κατάλληλες συνθήκες διαβίωσης και ποιότητας ζωής των ανθρώπων, ανεξαρτησίας και κοινωνικής ένταξης των ατόμων που ανήκουν στις ευάλωτες ομάδες. Για την ανάπτυξη αυτού του τομέα στη Βουλγαρία θα πρέπει να γίνουν σημαντικές νομοθετικές αλλαγές προκειμένου να θεσμοθετηθούν μέτρα και μηχανισμοί στήριξης των κοινωνικών επιχειρήσεων. Η επιτυχημένη ανάπτυξη των κοινωνικών επιχειρήσεων απαιτεί τη δημιουργία αειφόρων και ουσιαστικών σχέσεων μεταξύ των επιχειρήσεων, των Μ.Κ.Ο. και του δημόσιου τομέα, εταιρικές σχέσεις στις οποίες καθένας από τους φορείς διαθέτει το δικό του ρόλο και συμβάλλει με το δικό του δυναμικό στην επίτευξη των κοινωνικά σημαντικών στόχων (Terziev and Nichev, 2017).

Όπως σε όλες τις χώρες, έτσι και στη Βουλγαρία, η ανάπτυξη του τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας και της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας είναι μια δύσκολη υπόθεση καθώς απαιτεί τη συνεργασία και την εύρυθμη λειτουργία πολλών φορέων. Στη Βουλγαρία η κρατική βοήθεια, τα κίνητρα για την ίδρυση και λειτουργία κοινωνικών επιχειρήσεων, το δίκτυο και οι μηχανισμοί υποστήριξης, τα συστήματα πιστοποίησης, οι καινοτόμες ιδέες και επενδύσεις είναι σχεδόν ανύπαρκτα. (Terziev and Nichev, 2017).

Τα εμπόδια, που εμφανίζονται κατά τη σύσταση, ανάπτυξη και λειτουργία μιας κοινωνικής επιχείρησης, είναι αρκετά και κάποιες φορές πολύ δύσκολο για να αντιμετωπιστούν. Οι όροι και οι προϋποθέσεις κάτω από τις οποίες μπορεί να χρηματοδοτηθεί μια κοινωνική επιχείρηση από πιστωτικά ιδρύματα, τα λιγοστά χρηματικά ποσά που μπορούν να διαθέσουν οι ίδιοι οι κοινωνικοί επιχειρηματίες αλλά και η περιορισμένη διαθεσιμότητα χρηματοδότησης από άλλους φορείς πέρα των τραπεζών είναι αρκετά κύρια ζητήματα που σε συνδυασμό με τη δύσκολη πρόσβαση σε δημοσίους διαγωνισμούς προμηθειών και υπηρεσιών και την σχεδόν ανεπαρκή κυβερνητική στήριξη δυσχεραίνουν την ανάπτυξη της Κοινωνικής Οικονομίας και της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας (European Commission, 2014).

Η αλλαγή είναι επιβεβλημένη στη Βουλγαρία και το κράτος ψάχνει τρόπους για να δημιουργήσει μια κοινωνία που να χαρακτηρίζεται από σταθερότητα, οικονομική ανάπτυξη και ποιότητα των συνθηκών διαβίωσης των πολιτών. Το όραμα της Εθνικής Προσέγγισης είναι να εγκαθιδρύσει τον τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας και Κοινωνικής

Επιχειρηματικότητας, μέσω του οποίου θα πετύχει την κοινωνική εδαφική συνοχή και την ουσιαστική ένταξη των ευάλωτων και ευπαθών ομάδων του πληθυσμού στην κοινωνία. Για αυτό το σκοπό, το βουλγάρικο κράτος προσπαθεί να επικεντρωθεί στη στήριξη και στην ενθάρρυνση των κοινωνικών επιχειρήσεων μέσω της εισαγωγής καλών πρακτικών και της συνύπαρξης και συνεργασίας μεταξύ των άμεσα εμπλεκόμενων φορέων. Η σήμανση στα προϊόντα και στις επιχειρήσεις που παράγονται ή παρέχονται από κοινωνικές επιχειρήσεις αλλά και οι εκστρατείες ευαισθητοποίησης και τα φόρουμ ενημέρωσης παίζουν το δικό τους καθοριστικό ρόλο στην ανάπτυξη του τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας και της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας καθώς οι κοινωνικές επιχειρήσεις μέσω αυτών πετυχαίνουν να προσελκύσουν το ενδιαφέρον του κοινού και να κάνουν γνωστές τις δράσεις και τους στόχους τους σε πολύ περισσότερο κόσμο. Ένα ακόμη καθοριστικό βήμα είναι και η προώθηση μέτρων και η αποτύπωση και η αναφορά των στατιστικών στοιχείων που αφορούν στις δράσεις, τα αποτελέσματα και τη συμβολή του τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας στη συνοχή και στην ανάπτυξη των κοινωνιών (European Commission, 2014).

Σύμφωνα με το Εθνικό Μεταρρυθμιστικό Πρόγραμμα της Βουλγαρίας 2020, ένας μέρος των διαρθρωτικών αλλαγών θα αφορούν στον εκσυγχρονισμό των υπηρεσιών που συμβάλλουν στην εύκολη και, χωρίς εμπόδια, είσοδο στην εκπαίδευση, στην αγορά εργασίας, στην κοινωνική στήριξη και στην υγειονομική περίθαλψη. Οι τέσσερις τομείς που η Βουλγαρία θέτει ως προτεραιότητα είναι: οι υποδομές, το καλύτερο επιχειρησιακό περιβάλλον, συμπεριλαμβανομένων όλων των ενεργειών για αύξηση των τομέων έρευνας και ανάπτυξης, απασχόλησης και νέων επενδύσεων, η ανταγωνιστικότητα της νεολαίας με την έννοια της μείωσης των νεαρών ανθρώπων που εγκαταλείπουν πρόωρα το σχολείο, της αύξησης του αριθμού των νέων πτυχιούχων κτλ και η μεγαλύτερη εμπιστοσύνη στις αρχές και στους θεσμούς, δηλαδή η ύπαρξη κοινωνικής δικαιοσύνης και ασφάλειας των πολιτών (Terziev and Nichev, 2017).

1.8 Τα χαρακτηριστικά του θεσμού της διασυνοριακής συνεργασίας

Η εδαφική συνεργασία είναι η συνεργασία μεταξύ κρατών και των κυβερνήσεών τους και περιλαμβάνει πέντε διαφορετικούς τύπους, τη συνεργασία μεταξύ αδελφοποιημένων πόλεων, τη διασυνοριακή συνεργασία, τη μακροπεριφερειακή, τη διαπεριφερειακή και τη διηπειρωτική συνεργασία (TERCO Interim Report, 2011). Οι εδαφικές συνεργασίες είναι

πρωτοβουλίες που πρέπει να αναπτύσσονται σε γερά θεμέλια ώστε να έχουν μέλλον και να αποτελούν πρότυπο και για άλλες νέες ακόμη πιο δυνατές. Για το λόγο αυτό θα πρέπει να υπάρχουν κοινοί και σαφείς στόχοι μεταξύ των κρατών που συνεργάζονται όπως επίσης και ουσιώδεις δραστηριότητες διάδοσης και προώθησης αυτών. Η κύρια πρόκληση για μια εδαφική συνεργασία είναι η δημιουργία κοινών πρωτοβουλιών και προσεγγίσεων για τους τομείς ενδιαφέροντος, προσαρμοζόμενων πάντα στα χαρακτηριστικά και στις ανάγκες κάθε περιοχής. Κύριο μέλημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι η γεφύρωση οποιουδήποτε υπάρχοντος χάσματος μεταξύ των χωρών που ανήκουν σε αυτή και η συνεργασία που θα δημιουργηθεί μέσα από ισχυρές εταιρικές σχέσεις.

Η διασυνοριακή συνεργασία, συγκεκριμένα, στην οποία επικεντρώνεται η παρούσα εργασία, είναι μια καλή ευκαιρία για δημιουργία και εφαρμογή κοινών στρατηγικών ανάπτυξης όσον αφορά, για παράδειγμα, στη διατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος, στη στήριξη των τοπικών οικονομιών και στη βελτίωση των οικονομικών και κοινωνικών πτυχών των περιοχών. Πολύ ουσιαστικό ρόλο σε μια διασυνοριακή συνεργασία παίζει και η ανάπτυξη των Ευρωπαϊκών Ομίλων Εδαφικής Συνεργασίας (Ε.Ο.Ε.Σ.) οι οποίοι αποτελούν ένα μέσο ενίσχυσης και προώθησης των εδαφικών συνεργασιών, ιδίως, μεταξύ των μελών τους με πρωταρχικό στόχο την ενίσχυση της κοινωνικοοικονομικής εδαφικής συνοχής της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στα καθήκοντα των Ευρωπαϊκών Ομίλων Εδαφικής Συνεργασίας συγκαταλέγονται η εφαρμογή και υλοποίηση προγραμμάτων που χρηματοδοτούνται από την Ευρωπαϊκή Ένωση σχετικά με την υποστήριξη και τη λειτουργία υποδομών, μεταφορών ή νοσοκομειακών εγκαταστάσεων σε μια διασυνοριακή περιοχή, η υλοποίηση και διαχείριση διασυνοριακών αναπτυξιακών έργων, η ανταλλαγή τεχνογνωσίας και βέλτιστων πρακτικών κ.ά. (Terco Interim Report, 2012).

Σε μια εποχή με πολλές προκλήσεις και κοινωνικοοικονομικές αδυναμίες, όπως οι εθνικές δημοσιονομικές κρίσεις, τα κράτη μέλη της τείνουν να προστατεύσουν την εθνική τους κυριαρχία. Ωστόσο, σκοπός της Ευρωπαϊκής Επιτροπής είναι μια Ευρώπη που λειτουργεί συλλογικά, λειτουργεί σαν Ένωση. Το όραμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι η ολοκλήρωση κι αυτό κατορθώνεται μέσω νέων πολιτικών, καινοτόμων πρωτοβουλιών και νομοθετικών πλαισίων που στηρίζουν τις διασυνοριακές συνεργασίες (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2010).

Τα σύνορα μιας χώρας είναι τα σημάδια της ιστορίας της, όμως οι διαφορετικοί πολιτισμοί, κουλτούρες, οικονομίες, αρχές και αξίες που παρουσιάζει η κάθε χώρα της

Ευρωπαϊκή Ένωση είναι το απόλυτο πλεονέκτημα της. Τα κράτη – μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεν επιθυμούν πάντα να αλλάξουν τις συνήθειες τους και την πολιτιστική τους κληρονομιά και για αυτό το λόγο η διασυνοριακή συνεργασία αποτελεί μια δυναμική λύση που θα προστατέψει τα στοιχεία της κάθε χώρας αλλά θα προωθήσει και νέες εταιρικές σχέσεις και αειφόρες λύσεις. Η συνθήκη της Λισαβόνας και η Ευρωπαϊκή Πολιτική Συνοχής θέτουν τη διασυνοριακή συνεργασία καθήκον, στόχο και προτεραιότητα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Association of European Border Regions, 2011).

Η αλληλεπίδραση μεταξύ δύο χωρών και επομένως η διασυνοριακή συνεργασία επηρεάζεται άμεσα, και πολλές φορές περιορίζεται, λόγω πολλών και διαφορετικών παραγόντων όπως οι διαφορετικές πολιτικές, η έλλειψη κατάλληλων νομικών μέσων και μηχανισμών, οι υποδομές, η γλώσσα, η θρησκεία, ο πολιτισμός, η ιστορία κτλ. Το άνοιγμα των συνόρων, όμως, και επομένως η μεγαλύτερη εισροή αγαθών, υπηρεσιών και κεφαλαίων από μια χώρα στην άλλη δημιουργούν συνθήκες εντονότερης και επικερδέστερης συνεργασίας (Levrat, 2007).

Η διασυνοριακή συνεργασία είναι μια συνύπαρξη των πολιτών που σέβονται ο ένας τη διαφορετικότητα, τις αρχές και τα δικαιώματα του άλλου, απαιτεί την ενεργό συμμετοχή των πολιτών των κρατών και υφίσταται κάτω από τις αρχές των εταιρικών σχέσεων και της επικουρικότητας (Association of European Border Regions, 2011).

Τα τέσσερα βασικά χαρακτηριστικά της διασυνοριακής συνεργασίας είναι ότι σχετίζεται με την πρακτική επίλυση προβλημάτων, αποτελείται από περιφερειακές ή τοπικές αρχές δύο χωρών, έχει ως κύριους πρωταγωνιστές της τις δημόσιες αρχές κάθε χώρας και περιλαμβάνει ένα ορισμένο μόνο βαθμό των διασυνοριακών επαφών με την πάροδο του χρόνου (Perkmann, 2003).

Η επιτυχία της διασυνοριακής συνεργασίας εξαρτάται από πολλούς παράγοντες, μερικοί από τους οποίους είναι η εγγύτητα με τους πολίτες, η συμμετοχή των κυβερνήσεων, η συνεργασία και η επικουρικότητα όπως η συμμετοχή εξωτερικών συνεργατών και οι δομές μιας σωστής διασυνοριακής συνεργασίας κτλ (Godfried, 2009). Ωστόσο, η διασυνοριακή συνεργασία επηρεάζεται και από τις αδυναμίες των χωρών που συμμετέχουν σε αυτή. Τα διαθέσιμα κεφάλαια, τα λιγοστά διαθέσιμα οικονομικά και κοινωνικά περιουσιακά στοιχεία και η ετερογένεια μεταξύ των αρμοδιοτήτων των χωρών είναι σημαντικές αδυναμίες που δεν αντιμετωπίζονται εύκολα για την επίλυση κοινών σημαντικών θεμάτων και την ανάπτυξη μιας διασυνοριακής συνεργασίας. Ο περιορισμένος αριθμός

εξειδικευμένου και έμπειρου προσωπικού, η έντονη γραφειοκρατία και τα περίπλοκα νομικά μέσα αποτελούν, επίσης, εμπόδια στην ανάπτυξη μιας επιτυχημένης διασυνοριακής σχέσης και συνεργασίας μεταξύ κρατών (Terco Interim Report, 2012).

Η διασυνοριακή συνεργασία είναι μια συνεχώς μεταβαλλόμενη κατάσταση που έχει τόσο εξωτερικές όσο και εσωτερικές επιρροές από θεσμικούς, οικονομικούς, διοικητικούς και γλωσσικούς, πολιτιστικούς και ιστορικούς παράγοντες, από το επίπεδο εκπαίδευσης και συντονισμού των εμπλεκόμενων μερών, από θεσμικά, οικονομικά και κοινωνικό-πολιτικά εμπόδια. Έτσι, η επιλογή της κατάλληλης στρατηγικής είναι μια ζωτικής σημασίας πρωτοβουλία και ένα σημαντικό εργαλείο με το οποίο λαμβάνονται οι αποφάσεις. Τέτοιες στρατηγικές είναι η στρατηγική ενίσχυσης, η στρατηγική υπέρβασης, η στρατηγική κινητοποίησης, η προσφυγή στην τοπική και κεντρική βούληση ή ακόμη και συνδυασμός αυτών (Gasparini and Bianco, 2011).

Υπάρχουν πολλοί και διαφορετικοί παράγοντες που μπορούν να επηρεάσουν την ανάπτυξη της διασυνοριακής συνεργασίας Παραδείγματος χάριν, θετικό αντίκτυπο στη διασυνοριακή σχέση μπορεί να έχουν οι διμερείς συνθήκες, για το λόγο ότι ο πρωταρχικός σκοπός της δημιουργίας τους είναι πολύ συγκεκριμένος και τις καθιστούν τις περισσότερες φορές εύκολα εφαρμοστέες. Η σύνθεση μιας σωστής ομάδας έργου με εμπειρία και ευελιξία είναι ένας ακόμη πολύ σημαντικός παράγοντας επιτυχίας μιας διασυνοριακής συνεργασίας. Από την άλλη, όμως, πολλές φορές μια περιορισμένη και «κλειστή» εθνική νομοθεσία μπορεί να επιφέρει αρνητικά αποτελέσματα στην εύρυθμη λειτουργία αλλά και στο ρόλο που παίζουν οι τοπικές αρχές σε θέματα διασυνοριακής συνεργασίας. Επιπλέον, η περιορισμένη πολιτική βούληση εμποδίζει ακόμη περισσότερο την ανάπτυξη διασυνοριακών συνεργασιών καθώς δε βοηθά στην εξάλειψη των ήδη υπαρχόντων περιορισμών και διαφορών εκατέρωθεν των συνόρων (Godfried, 2009).

Η διασυνοριακή συνεργασία έχει και θετικά αλλά και αρνητικά στοιχεία που πρέπει πάντα να ελέγχονται και να καταγράφονται τόσο για την επιτυχία της ίδιας της συνεργασίας όσο και για τις μελλοντικές συνεργασίες που μπορεί να προκύψουν. Το ερώτημα που γεννάται είναι, λοιπόν, γιατί μια χώρα να συνεργαστεί με μια άλλη, ποια οφέλη μπορεί να αποκομίσει και ποιες ζημιές να επωμιστεί (Terco Interim Report, 2012).

Η συνεργασία, η οποία αναλύεται στην παρούσα εργασία μέσω του συγχρηματοδοτούμενου προγράμματος INTERREG V-A Ελλάδα – Βουλγαρία 2014-2020 και του υπό διερεύνηση έργου, αναφέρεται στη συνεργασία δύο γειτονικών χωρών, που

έχουν στόχο μια κοινή αναπτυξιακή πολιτική για την επίλυση κοινών προβλημάτων. Με την ανάλυση του συγκεκριμένου έργου θα αναφερθούμε σε ένα μεγάλο πρόβλημα της συγκεκριμένης διασυνοριακής περιοχής, την ανεργία και την έλλειψη της κοινωνικής συνοχής και ενσωμάτωσης των ευάλωτων και ευπαθών ομάδων πληθυσμού μέσω της ανάπτυξης του τομέα της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας αλλά θα επικεντρωθούμε και στο πως αυτές οι προκλήσεις αντιμετωπίζονται με τη βοήθεια των συγχρηματοδοτούμενων προγραμμάτων διασυνοριακής συνεργασίας και τη συμβολή της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

1.9 Ο ρόλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης στη διασυνοριακή συνεργασία

Περίπου 185 εκατομμύρια άνθρωποι σε όλη την Ευρώπη κατοικούν σε παραμεθόριες περιοχές, ένας αριθμός που καλύπτει το 37% του συνολικού πληθυσμού της Ευρώπης. Κύριος στόχος της διασυνοριακής συνεργασίας, όπως ήδη αναφέρθηκε, είναι η όσο κατά το δυνατόν ουσιαστικότερη μείωση της επίδρασης αυτών των συνόρων μεταξύ των χωρών ως εμπόδια για την περαιτέρω ανάπτυξη και εξέλιξη τους. Για την επίτευξη αυτού του σκοπού, τα προγράμματα που δημιουργούνται από την Ευρωπαϊκή Ένωση έχουν ως κύριες δραστηριότητες είτε την επισκευή, κατασκευή ή ανακατασκευή των διασυνοριακών οδικών δικτύων και την διαχείριση φυσικών και τουριστικών περιοχών είτε την επένδυση σε συστήματα αποβλήτων, σε ιατρικό εξοπλισμό, σε ερευνητικά κέντρα και την δημιουργία δικτύων για θέματα απασχόλησης, επιχειρηματικότητας και καινοτομίας. Η διαδικασία της χρηματοδότησης σε ένα ευρωπαϊκό πρόγραμμα διασυνοριακής συνεργασίας προοδεύει υπό την προϋπόθεση ότι οι φορείς από τις δύο χώρες, όπως πανεπιστήμια, δημοτικές ή περιφερειακές αρχές κα, ενώνονται και συνεργάζονται με στόχο την κάλυψη των αναγκών της διασυνοριακής περιοχής και με τον όρο για κοινή στελέχωση, χρηματοδότηση, προετοιμασία και υλοποίηση του έργου (European Union, 2011).

Η Κοινωνική Οικονομία και η Κοινωνική Επιχειρηματικότητα είναι μια από τις κεντρικές προτεραιότητες της Ευρωπαϊκής Ένωσης μέσω της στρατηγικής «Ευρώπη 2020» για έξυπνη, βιώσιμη και, χωρίς κοινωνικούς αποκλεισμούς, ανάπτυξη. Οι δράσεις που απορρέουν από τη στρατηγική «Agenda for new skills and jobs» είναι σημαντικές για την επίτευξη των στόχων του τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας και της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας. Κάθε χρόνο οι κυβερνήσεις και η Ευρωπαϊκή Ένωση ετοιμάζουν «πακέτα μέτρων για το τομέα της απασχόλησης» που απαντούν στην ανεργία και στα

χαμηλά επίπεδα συμμετοχής των ανθρώπων, με καινοτόμες ιδέες, στην αγορά εργασίας. Μια νέα ώθηση στο συνδυασμό ευελιξίας και ασφάλειας με τη συμμετοχή των εμπλεκόμενων φορέων είναι το κλειδί της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την ανάπτυξη της Κοινωνικής Οικονομίας και Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας και εν γένει την καταπολέμηση της ανεργίας (Terziev, Nichev, 2017, European Union, 2011).

Ο τομέας της Κοινωνικής Οικονομίας και της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας αναγνωρίζεται στην Ευρωπαϊκή Ένωση ως ένα εργαλείο κοινωνικής συνοχής και αντιμετώπισης της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού. Η διασυνοριακή περιοχή Ελλάδας – Βουλγαρίας θεωρείται μια από τις φτωχότερες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καθώς πλήττεται από υψηλά ποσοστά ανεργίας, μεγάλο αριθμό ατόμων που κινδυνεύουν από τη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό, χαμηλά επίπεδα παραγωγικότητας και εκπαίδευσης. Η κατάσταση φαίνεται να μην άλλαξε κατά πολύ την τελευταία δεκαετία αν και σημειώθηκαν αρκετές παρεμβάσεις και βελτιωτικές ενέργειες την περίοδο 2006-2009 (European Commission, 2016).

Η συμβολή της Ευρωπαϊκής Ένωσης βασίζεται σε συγκεκριμένες αρχές και η διοχέτευση των χρηματοδοτικών της μέσων στα διασυνοριακά ή και στα υπόλοιπα προγράμματα πραγματοποιείται κάτω από αυτές τις προϋποθέσεις. Η Ευρωπαϊκή Ένωση αξιολογεί τις προτάσεις και τις επιλογές που έχει για χρηματοδότηση πρωτίστως βάσει της ενδυνάμωσης των βασικών πολιτικών της. Στόχος της είναι η δημιουργία προστιθέμενης αξίας για την ίδια την Ένωση αλλά και ο συντονισμός του προϋπολογισμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης με τους εθνικούς προϋπολογισμούς. Μια ακόμη προϋπόθεση είναι ότι η χρηματοδότηση της πρέπει να δίνει αποτελέσματα με την έννοια ότι μια δαπάνη για την προώθηση σωστών πολιτικών είναι πετυχημένη μόνο όταν εξασφαλίζει τα αναμενόμενα αποτελέσματα και όταν αυτά έχουν πραγματικό αντίκτυπο. Επίσης, ένας πολύ σημαντικός παράγοντας που εξετάζει η Ευρωπαϊκή Ένωση είναι τα αμοιβαία οφέλη μιας τέτοιας χρηματοδότησης μέσω της αλληλεγγύης σε όλα τα κράτη μέλη που την έχουν ανάγκη. Η αλληλεγγύη είναι από τις θεμελιώδεις αρχές και δυνάμεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης η οποία χαρακτηρίζεται από ποικιλομορφία ως προς το κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό της περιβάλλον. Στόχος της είναι, μέσα από τα προγράμματα επιχορήγησης να βοηθήσει τα κράτη μέλη της και να πετύχει μια πλήρη οικονομική στρατηγική για μελλοντική ανάπτυξη (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2010).

Παρά τη σταδιακή αλλαγή της οικονομίας της περιοχής, από αγροτική – βιομηχανική οικονομία σε μια οικονομία που στηρίζεται στη βιομηχανία και στην παροχή υπηρεσιών, φαίνεται ότι η διασυνοριακή περιοχή παρουσιάζει ακόμη και σήμερα χαμηλούς βαθμούς ανάπτυξης. Ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά είναι το γεγονός ότι σε ουσιαστικούς τομείς της οικονομίας, οι περιοχές παρέμβασης βρίσκονται σε πολύ χαμηλά επίπεδα. Στον τομέα της καινοτομίας, και σύμφωνα με τη λίστα “Innovation Union Scoreboard 2014” της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η Βουλγαρία χαρακτηρίστηκε ως “περιορισμένος καινοτόμος” και η Ελλάδα ως “μέτριος καινοτόμος”. Στον τομέα του τουρισμού τα δεδομένα είναι επίσης αποκαρδιωτικά, αλλά και στον τομέα του περιβάλλοντος, της κλιματικής βελτίωσης και της προσβασιμότητας τα μικρά ποσοστά ανάπτυξης δε φαίνεται να αλλάζουν. Όλα τα παραπάνω δείχνουν οξύμωρα αν σκεφτεί κανείς το μεγάλο αριθμό ερευνητικών κέντρων και εκπαιδευτικών ιδρυμάτων τόσο στην Ελλάδα (Θεσσαλονίκη, Αλεξανδρούπολη, Καβάλα) όσο και στη Βουλγαρία (Σόφια, Φιλιπούπολη, Μπλαγκοεβγκραντ) αλλά και το φυσικό πλούτο της περιοχής με τις μεγάλες παρθένες εκτάσεις γης με μεγάλη οικολογική αξία που θα μπορούσαν να συμβάλλουν στην ανάπτυξη της διασυνοριακής περιοχής (European Commission, 2016).

Σχεδιάγραμμα 1: Η διασυνοριακή περιοχή Ελλάδας - Βουλγαρίας

Πηγή: (European Commission, 2016).

Ο μεγάλος αριθμός ατόμων που ζουν κάτω συνθήκες φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού συνδέονται με τη μακροχρόνια ανεργία και την οικονομική αδράνεια της περιοχής. Πρόσφατα στατιστικά στοιχεία που αντλήθηκαν από το έργο DEMIFER του

προγράμματος ESPON, αναφέρουν ενδεικτικά ότι οι δείκτες ανεργίας στην περιοχή της Θεσσαλονίκης αγγίζουν το 32,1%, στη Καβάλα το 22,8% και στην περιοχή Smolyan της Βουλγαρίας το 20,3%. Για τις δυνάμεις, τις αδυναμίες, τις ευκαιρίες και τις απειλές της διασυνοριακής περιοχής Ελλάδας και Βουλγαρίας παρατίθεται παρακάτω μια ανάλυση SWOT, που βοηθά ιδιαίτερα στην ερμηνεία των δεδομένων και στη βέλτιστη επίτευξη των στόχων που έχουν τεθεί από την Ευρωπαϊκή Ένωση για την αναβάθμιση της διασυνοριακής περιοχής (European Commission, 2016).

Πίνακας 1: Ανάλυση SWOT της διασυνοριακής περιοχής Ελλάδας – Βουλγαρίας

<p>Δυνάμεις</p> <ul style="list-style-type: none"> • Πλούσιο φυσικό περιβάλλον • Πρόσβαση στη θάλασσα • Πολλά ερευνητικά κέντρα και ακαδημαϊκά ιδρύματα • Πλούσιες ενεργειακές και ορυκτές πηγές • Σημαντικές δυνατότητες για ανάπτυξη της βιομηχανίας με εξειδίκευση κυρίως στον τομέα της πληροφορικής 	<p>Αδυναμίες</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ορεινές περιοχές με χαμηλό επίπεδο αστικοποίησης • Δημογραφική ερήμωση και ηλικιακά γηράσκων πληθυσμός • Περιορισμένες υποδομές με συνέπεια στη ρύπανση του περιβάλλοντος και στη προσβασιμότητα • Περιορισμένες ψηφιακές δυνατότητες • Χαμηλά επίπεδα καινοτομίας • Σημαντικά προβλήματα στον τομέα της υγείας και της υγειονομικής περίθαλψης
<p>Ευκαιρίες</p> <ul style="list-style-type: none"> • Στρατηγικές «έξυπνης εξειδίκευσης» • Συμπληρωματικές χώρες όσον αφορά στα συστήματα παραγωγής • Καλή επικοινωνία και συνεργασία μεταξύ των δύο πληθυσμών 	<p>Απειλές</p> <ul style="list-style-type: none"> • Διεθνής ανταγωνισμός • Γενική επιβράδυνση των παγκόσμιων ρυθμών ανάπτυξης • Επιδείνωση της κατάστασης λόγω κλιματικών αλλαγών

Πηγή: (European Commission, 2016).

Η Ευρωπαϊκή Ένωση επικεντρώνεται στην οικονομική στήριξη, στην ανάπτυξη, στην οικονομική αλλαγή, στην ανταγωνιστικότητα και στην εδαφική συνεργασία σε όλη την Ευρώπη. Έτσι, στο πλαίσιο αυτό κινείται και η βελτίωση της κατάστασης στη διασυνοριακή περιοχή Ελλάδας και Βουλγαρίας μέσα από την ανάδειξη των δυνατών της σημείων, αξιοποιώντας υπάρχουσες πηγές της περιοχής και δημιουργώντας νέες (European Commission, 2016).

Η έλλειψη γνώσης, η απουσία των κατάλληλων θεσμικών και κυβερνητικών οργάνων, το δυσχερές φορολογικό καθεστώς, οι θεσμικοί περιορισμοί είναι μερικά από τα εμπόδια που πρέπει να αντιμετωπίσει η Ευρωπαϊκή Ένωση προκειμένου να καταφέρει να δώσει στην Ευρωπαϊκή Κοινωνική Οικονομία τη θέση που της αξίζει και να δώσει στους πολίτες της την ευκαιρία για συνοχή, αυτοεκτίμηση και κοινωνική ένταξη (European Economic and Social Committee, 2018).

Ένα δυνατό και ουσιαστικό σύνολο μέτρων και προτάσεων που πρέπει να υιοθετηθούν τόσο από την Ευρωπαϊκή Ένωση όσο κι από τα ίδια τα κράτη μέλη της και τις τοπικές και περιφερειακές τους αρχές είναι η λύση για την ενίσχυση και την ανάπτυξη της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας. Πιο συγκεκριμένα, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, τα κράτη μέλη και οι κοινωνικές επιχειρήσεις που αναπτύσσονται σε αυτά οφείλουν να συγκεντρώνουν ισχυρότερα στοιχεία που χαρακτηρίζουν τη σύσταση και τη λειτουργία των κοινωνικών επιχειρήσεων και να προβάλλουν την προστιθέμενη αξία που απορρέουν από αυτές όπως επίσης και να δημιουργούν μια πιο συντονισμένη κοινότητα των ευρωπαϊκών κοινωνικών επιχειρήσεων. Επίσης, τόσο η Ευρωπαϊκή Επιτροπή όσο και τα κράτη μέλη της θα πρέπει να ενσωματώσουν βαθύτερα την έννοια της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας στις δράσεις και στις πρωτοβουλίες που αναλαμβάνουν, να παρέχουν πόρους σε προγράμματα κατάρτισης και εκπαίδευσης, να ενθαρρύνουν τους εν δυνάμει αλλά και τους υφιστάμενους κοινωνικούς επιχειρηματίες με ένα πιο ευνοϊκό θεσμικό πλαίσιο και να τους υποστηρίζουν συγκαταλέγοντας τους στις λίστες συμμετεχόντων των δημόσιων διαγωνισμών. Μια ακόμη σημαντική πρόταση είναι η εφαρμογή νέων ενεργειών, από μεριάς της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και των κρατών μελών, που θα προσελκύσουν μεγαλύτερη χρηματοδότηση, θα κατευθύνουν τη δημόσια χρηματοδότηση προς τον τομέα της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας και θα ευαισθητοποιήσουν τους κρατικούς μηχανισμούς προς αυτή την πορεία αλλά κυρίως θα ενθαρρύνουν τις διασυνοριακές σχέσεις, την επέκταση των δραστηριοτήτων κρατών μελών και την ανταλλαγή γνώσεων

και θα συμβάλλουν στην ένταξη των κρατών μελών σε διεθνή αναπτυξιακά προγράμματα (European Commission, 2016).

Όσον αφορά στο κομμάτι εκείνο που σχετίζεται με τη χρηματοδότηση των κοινωνικών επιχειρήσεων, ιδιαίτερης σημασία πρόταση μπορεί να είναι και η συλλογική χρηματοδότηση ή αλλιώς crowdfunding. Αυτού του είδους η χρηματοδότηση αποτελεί ένα εργαλείο που παίζει ένα σημαντικό ρόλο στην παροχή νέων πόρων για τις κοινωνικές επιχειρήσεις και την υλοποίηση των δράσεων τους. Σημαντικοί παράγοντες, ωστόσο, τόσο για τους αποδέκτες των χρηματοδοτήσεων όσο και για τους δωρητές αποτελούν η προσέγγιση στη χρηματοδότηση από τη μεριά της κοινωνικής επιχείρησης, το brand και το είδος του κινήτρου που η επιχείρηση οφείλει να δώσει στο δωρητή. Η χρηματοδότηση μιας κοινωνικής επιχείρησης, μέσω crowdfunding, είναι ένα κομμάτι που συμβάλλει στην επιτυχή ανάπτυξη της καθώς καταφέρνει να συνδέσει την αλληλεγγύη με την καινοτομία (Bassi, Fabbri, 2019).

Κατά την προγραμματική περίοδο 2014-2020, η Ευρωπαϊκή Ένωση μέσω του Ευρωπαϊκού Ταμείου Περιφερειακής Ανάπτυξης και του συγχρηματοδοτούμενου προγράμματος διασυνοριακής συνεργασίας INTERREG συνέβαλλε σε πέντε από τις πιο σημαντικές προκλήσεις της Ευρώπης 2020 μέσω της αξιολόγησης και χρηματοδότησης προτάσεων έργων που θα συνέβαλλαν στην επίτευξη των στόχων της. Πιο συγκεκριμένα, μέσα από τέσσερις άξονες προτεραιότητας η Ευρωπαϊκή Ένωση προσπαθεί να ενισχύσει την ανταγωνιστικότητα των μικρομεσαίων επιχειρήσεων, να προσαρμόσει τη διασυνοριακή περιοχή στις κλιματικές αλλαγές, να διατηρήσει και να προστατεύσει το περιβάλλον και να προωθήσει την αποδοτικότητα των πόρων αυτού, να προωθήσει τις βιώσιμες μεταφορές μέσα από τη βελτίωση των υποδομών και να προωθήσει την κοινωνική ένταξη, την καταπολέμηση της φτώχειας, των κοινωνικών διακρίσεων και του κοινωνικού αποκλεισμού. Όλα αυτά, βέβαια, θέτοντας ως στόχο την καινοτομία και την ενίσχυση των θεσμών και με γνώμονα την έξυπνη, βιώσιμη, και χωρίς αποκλεισμούς, ανάπτυξη

Τα έργα που υποβάλλονται σε κάθε προγραμματική περίοδο στο συγχρηματοδοτούμενο πρόγραμμα INTERREG V-A Ελλάδα – Βουλγαρία 2014-2020, αξιολογούνται πάντα βάσει 6 ουσιαστικών κριτηρίων τα οποία αποτελούν προϋπόθεση για όλες τις πρωτοβουλίες. Έτσι προκειμένου να αξιολογηθεί και να εγκριθεί προς υλοποίηση ένα έργο θα πρέπει να πληροί το κριτήριο του διασυνοριακού χαρακτήρα, δηλαδή του κριτηρίου εκείνου που

αξιολογεί τη σημαντικότητα και την αναγκαιότητα για τη δημιουργία μιας διασυνοριακής συνεργασίας και την επίλυση διάφορων κρίσιμων ζητημάτων, της συνέχειας, δηλαδή της κεφαλαιοποίησης των αποτελεσμάτων μιας διασυνοριακής συνεργασίας, της συμπληρωματικότητας, στο κατά πόσο δηλαδή μια ενδεχομένη διασυνοριακή συνεργασία θα μπορεί να «συμπληρώσει» τις ενέργειες άλλων προγραμμάτων, της συνάφειας, στο κατά πόσο μια διασυνοριακή συνεργασία θα έχει συνάφεια με τις πραγματικές προκλήσεις της διασυνοριακής περιοχής, της ζήτησης, το κριτήριο το οποίο αντικατοπτρίζει τη ζήτηση για ιδιαίτερες παρεμβάσεις και της θεσμικής ικανότητας, ένα κριτήριο το οποίο αξιολογεί το κατά πόσο υπάρχει κατάλληλο θεσμικό πλαίσιο για την ανάπτυξη μιας διασυνοριακής συνεργασίας (European Commission, 2016).

1.10 Σύνοψη κεφαλαίου

Στο παρόν κεφάλαιο πραγματοποιήθηκε βιβλιογραφική ανασκόπηση για τις έννοιες, τους σκοπούς και τα γνωρίσματα του τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας και της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας. Επιπρόσθετα, περιγράφηκαν συνοπτικά τα χαρακτηριστικά και τα κριτήρια σύστασης και λειτουργίας των φορέων της Κοινωνικής Οικονομίας και των κοινωνικών επιχειρήσεων. Ακολούθως, διατυπώθηκαν τα βασικά στοιχεία του θεσμικού πλαισίου της Ελλάδας και της Βουλγαρίας. Παρόλο που δεν υπάρχουν σαφείς και συγκεκριμένοι ορισμοί για τον τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας και τον τομέα της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας, οι τομείς αυτοί αναπτύσσονται στο χώρο της οικονομίας ανάμεσα στο κράτος και την αγορά, δηλαδή ανάμεσα στο δημόσιο και στον ιδιωτικό τομέα, στον οποίο αναπτύσσονται πρωτοβουλίες και δράσεις της κοινωνίας των πολιτών, πολλές από αυτές με επιχειρηματική στόχευση, με σκοπό να παραχθούν αγαθά ή να προσφερθούν υπηρεσίες, με ταυτόχρονη κοινωνική και οικονομική αποστολή και με απωτέρους στόχους την εργασιακή ένταξη, την υποστήριξη ευπαθών και ευάλωτων ομάδων πληθυσμού, την περιβαλλοντική προστασία, την τοπική ανάπτυξη κα. Οι κοινωνικές επιχειρήσεις που είναι ουσιαστικά τα μέσα της δραστηριότητας της Κοινωνικής Οικονομίας και της ανάδειξης και επίτευξης των στόχων της συστήνονται σύμφωνα με το θεσμικό πλαίσιο κάθε χώρας και συμβάλλουν στην ενδυνάμωση της απασχόλησης, της επιχειρηματικότητας και της επιμόρφωσης και εκπαίδευσης των ατόμων που το έχουν ανάγκη. Πολλές φορές κατά τη διάρκεια των δραστηριοτήτων τους συναντώνται νέες προκλήσεις και εμπόδια που πρέπει να ξεπεραστούν με κύριο ίσως στις μέρες αυτό της χρηματοδότησης. Για το λόγο αυτό η Ευρωπαϊκή Ένωση λαμβάνει μέτρα

βοήθειας και υποστήριξης των κοινωνικών επιχειρήσεων και των δράσεων τους μέσω συγχρηματοδοτούμενων προγραμμάτων. Σε αυτό το κεφάλαιο, επίσης, παρουσιάστηκε συνοπτικά ο ρόλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην ανάδειξη και την εξέλιξη του τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας και της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας, οι κινήσεις και οι πρωτοβουλίες στήριξης της και η συμβολή και η σημασία των προγραμμάτων διασυνοριακής συνεργασίας. Επιπλέον, περιγράφηκε το παράδειγμα της διασυνοριακής συνεργασίας της Ελλάδας με τη Βουλγαρία καθώς και οι δυνάμεις, οι αδυναμίες, οι ευκαιρίες και οι απειλές της περιοχής. Συμπεραίνεται, ότι η διασυνοριακή περιοχή όπως αυτή της Ελλάδας με τη Βουλγαρία, με πλούσιο φυσικό περιβάλλον και άριστη επικοινωνία μεταξύ των πολιτών των δύο κρατών, αντιμετωπίζει αρκετά προβλήματα όσον αφορά στην ανεργία καθώς και στις συνθήκες φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού. Η Ευρωπαϊκή Ένωση με στόχο την ενοποίηση των χωρών, την εδαφική συνεργασία και την ανάπτυξη των κρατών – μελών της, υλοποιεί πρωτοβουλίες και δράσεις που θα συμβάλλουν στην ενδυνάμωση των οικονομιών και κοινωνιών των χωρών. Μια τέτοια δράση είναι το συγχρηματοδοτούμενο πρόγραμμα INTERREG V-A Ελλάδα – Βουλγαρία 2014 – 2020. Οι στόχοι, τα κριτήρια και οι άξονες προτεραιότητας του συγκεκριμένου προγράμματος αναλύθηκαν παραπάνω και αποτελούν ουσιαστικό μέρος της κινητοποίησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στο πλαίσιο αυτού του προγράμματος, το έργο που αποτέλεσε το αντικείμενο της έρευνας της παρούσας εργασίας, παρουσιάζεται στη συνέχεια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

2.1. Εισαγωγή

Το δεύτερο κεφάλαιο αναφέρεται στην έρευνα που διενεργήθηκε κατά την υλοποίηση της διπλωματικής εργασίας. Αναλύεται, επίσης, η μέθοδος και ο τύπος της έρευνας που χρησιμοποιήθηκε αλλά και πιο συγκεκριμένα χαρακτηριστικά όπως ο καθορισμός του ερευνητικού προβλήματος, ο τρόπος και λόγος επιλογής των συμμετεχόντων, τα βασικά ερωτήματα, τα εμπόδια και οι περιορισμοί που παρουσιάστηκαν αλλά και η διεξαγωγή και ο τρόπος ανάλυσης των δεδομένων που εξήχθησαν. Αφορμή για τη διενέργεια μιας έρευνας είναι ένα ερευνητικό ερώτημα. Έτσι, πρέπει να γίνει και η επιλογή της κατάλληλης ερευνητικής μεθόδου, η οποία μπορεί να είναι είτε ποσοτική είτε ποιοτική. Στην παρούσα εργασία, η μεθοδολογία αφορά στην ποιοτική έρευνα, η οποία αναλύεται ακολούθως. Στην αρχή του κεφαλαίου μελετάται το εξεταζόμενο έργο του συγχρηματοδοτούμενου προγράμματος διασυνοριακής συνεργασίας INTERREG Ελλάδα – Βουλγαρία 2014 – 2020, τα στοιχεία, το αντικείμενο, οι εταίροι και τα αναμενόμενα αποτελέσματα που επιδιώκονται μέσα από την υλοποίηση του αλλά και οι στόχοι του συγκεκριμένου έργου, το οποίο αναπτύχθηκε προκειμένου να παράσχει γνώσεις, καλές πρακτικές και πληροφορίες σε υφιστάμενους κοινωνικούς επιχειρηματίες ή σε εν δυνάμει κοινωνικούς επιχειρηματίες.

2.2. Παρουσίαση του εξεταζόμενου έργου

Η ανάλυση του έργου “Support of Social Enterprises and Enhancement of Employment” με ακρωνύμιο “SoSEDEE” του συγχρηματοδοτούμενου προγράμματος INTERREG V-A Ελλάδα – Βουλγαρία 2014-2020, μέσω της μεθοδολογίας της μελέτης περίπτωσης, μας βοηθά να αναδείξουμε τις μεθόδους, τις καλές πρακτικές αλλά και να αναφέρουμε τα εμπόδια που μπορεί να προκύψουν μεταξύ δύο κρατών που συνορεύουν, συνεργάζονται και στοχεύουν στην από κοινού ανάπτυξη τους, στην προκειμένη περίπτωση μέσω της ανάπτυξης του τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας και της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας. Ο θεματικός στόχος του συγχρηματοδοτούμενου προγράμματος INTERREG V-A Ελλάδα – Βουλγαρία 2014-2020 ο οποίος αναλύεται στη συγκεκριμένη διπλωματική εργασία είναι ο στόχος 9 – Προώθηση της κοινωνικής ένταξης καταπολεμώντας τη φτώχεια και κάθε είδους διακρίσεις – και πιο συγκεκριμένα η

επενδυτική προτεραιότητα 9c – Παροχή υποστήριξης στις κοινωνικές επιχειρήσεις (SoSEDEE, 2020).

Το έργο, που αναλύεται στην παρούσα εργασία και έρευνα, χρηματοδοτήθηκε κατά 85% από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης και 15% από το Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων μέσω του Διασυνοριακού Προγράμματος INTERREG V-A Ελλάδα – Βουλγαρία 2014-2020. Μερικές από τις δράσεις, οι οποίες χρηματοδοτήθηκαν μέσω του συγχρηματοδοτούμενου προγράμματος INTERREG V-A Ελλάδα – Βουλγαρία κατά την προγραμματική περίοδο 2014-2020 και βάσει του συγκεκριμένου άξονα προτεραιότητας, αφορούν στην παροχή υπηρεσιών εκπαίδευσης, μεταφοράς γνώσεων και καλών πρακτικών και ανταλλαγής πληροφοριών προς ευάλωτες και ευπαθείς ομάδες πληθυσμού αλλά και εν δυνάμει και υφιστάμενους κοινωνικούς επιχειρηματίες (SoSEDEE, 2020).

Οι εταίροι του έργου “SoSEDEE” είναι ο Δήμος Gotse Delchev από τη Βουλγαρία και τα Παιδικά Χωριά SOS Ελλάδος, παράρτημα Παιδικών Χωριών SOS Θράκης - Αρίστηνο Αλεξανδρούπολης και το Διεθνές Πανεπιστήμιο της Ελλάδος, πρώην Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης μέσω του Τμήματος Διοίκησης Επιχειρήσεων από την Ελλάδα (SoSEDEE, 2020).

Οι δράσεις του έργου χωρίζονται σε δύο κατηγορίες, στην ανάπτυξη ενός ακαδημαϊκά αναγνωρισμένου εξ’ αποστάσεως εκπαιδευτικού προγράμματος με τη βοήθεια του οποίου οι συμμετέχοντες μπορούν να καταρτιστούν και να επιμορφωθούν σε αντικείμενα του τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας και του τομέα της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας αλλά και στη συμβουλευτική καθοδήγηση, υποστήριξη και κοινωνική και οικονομική ενσωμάτωση των ωφελούμενων (SoSEDEE, 2020).

Ο ένας εκ των τριών εταίρων ανέλαβε να υλοποιήσει τις δράσεις εκπαίδευσης και επιμόρφωσης. Έτσι, ανέπτυξε το εκπαιδευτικό πρόγραμμα, μια δράση που περιλαμβάνει εφαρμογή εργαστηρίων, θεωρία από εξειδικευμένους μέντορες αλλά και ανάλυση μελετών περίπτωσης, ανάπτυξη επιχειρηματικών σχεδίων και διοργάνωση ανοιχτών συζητήσεων. Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα περιελάμβανε πέντε εβδομάδες επιμόρφωσης και κατάρτισης σε αντικείμενα του τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας και του τομέα της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας. Οι τέσσερις πρώτες εβδομάδες του προγράμματος περιελάμβαναν εκπαίδευση μέσω βίντεο, διάθεση υποστηρικτικού εκπαιδευτικού υλικού και συζητήσεων. Η τελευταία και πέμπτη εβδομάδα του προγράμματος ήταν και η πρακτική εφαρμογή

σχετικά με τα όσα έμαθαν οι συμμετέχοντες κατά την προηγούμενη περίοδο και περιελάμβανε εργαστήρια όπου αναπτύχθηκαν επιχειρηματικά σχέδια και αναλύσεις μελετών περίπτωσης πραγματικών κοινωνικών επιχειρήσεων. Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα είναι έτσι σχεδιασμένο ώστε να απευθύνεται σε κοινωνικά ευάλωτες και ευπαθείς ομάδες πληθυσμού, σε υπάρχοντες και σε εν δυνάμει κοινωνικούς επιχειρηματίες αλλά και σε συμβούλους Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας (SoSEDEE, 2020).

Οι δράσεις του εκπαιδευτικού προγράμματος αφορούν α) στην επιμόρφωση των ωφελούμενων για τις έννοιες και τους προσδιορισμούς του τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας και της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας, το ρόλο των κοινωνικών επιχειρήσεων, τους τύπους και τις νομικές μορφές αυτών, β) στην ανταλλαγή γνώσεων και στην παρουσίαση βέλτιστων πρακτικών κοινωνικών επιχειρήσεων στην Ελλάδα και στη Βουλγαρία, γ) στην ανάλυση του θεσμικού πλαισίου που διέπει τις κοινωνικές επιχειρήσεις τόσο στην Ελλάδα όσο και στη Βουλγαρία και των διαδικασιών έναρξης, λειτουργίας και υποστήριξης των κοινωνικών επιχειρήσεων, δ) στην ανάπτυξη επιχειρηματικών μοντέλων και στην εισαγωγή στην έρευνα αγοράς και στην έρευνα χρηματοδοτικών εργαλείων, ε) στο κοινωνικό μάρκετινγκ, στ) στην επικοινωνία μεταξύ των κοινωνικών επιχειρηματιών και στη διαχείριση της ομάδας αλλά και ζ) στην εμπειρική μάθηση μέσω βιωματικών δραστηριοτήτων (SoSEDEE, 2020).

Τα αναμενόμενα αποτελέσματα του έργου είναι η δημιουργία κοινωνικών επιχειρήσεων στη διασυνοριακή περιοχή, τα ιδρυτικά μέλη των οποίων θα λάβουν εκπαίδευση και επιμόρφωση και η δημιουργία του εκπαιδευτικού προγράμματος το οποίο θα δίνει την πιστοποίηση στους κοινωνικούς επιχειρηματίες και θα είναι διαθέσιμο στους κατοίκους της διασυνοριακής περιοχής. Ένας από τους κύριους στόχους των έργων διασυνοριακής συνεργασίας είναι η βιωσιμότητα των αποτελεσμάτων και η περαιτέρω αξιοποίησή τους. Η βιωσιμότητα των αποτελεσμάτων του έργου διασφαλίζεται κυρίως από τον αρχικό σχεδιασμό των δράσεων καθώς διαμορφώθηκαν ώστε να ενισχύσουν την Κοινωνική Οικονομία και την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα και τις πολιτικές πρόωθησης αυτών των δύο τομέων, αφού όλα τα παραδοτέα είναι εύκολα προσβάσιμα στους εν δυνάμει αλλά και στους υφιστάμενους κοινωνικούς επιχειρηματίες ακόμη και μετά το τέλος του έργου, είναι συναφή με το θεσμικό πλαίσιο της Ελλάδας και της Βουλγαρίας και μπορούν να προωθηθούν με κάθε λειτουργικό μέσο. Ένα ακόμη πολύ βασικό και ουσιαστικό στοιχείο που ενισχύει τη βιωσιμότητα των αποτελεσμάτων του έργου είναι η δικτύωση μεταξύ

εμπλεκόμενων φορέων αλλά και μεταξύ των κοινωνικών επιχειρήσεων και φορέων της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας. Μέσα από διάφορες τεχνικές συναντήσεις, συνέδρια και φόρουμ είναι εφικτή τόσο η μεταφερσιμότητα των αποτελεσμάτων των έργων διασυνοριακής συνεργασίας όσο και η μεταφορά τεχνογνωσίας, η ανταλλαγή πληροφοριών και καλών πρακτικών (SoSEDEE, 2020).

2.3 Μεθοδολογία της έρευνας

2.3.1. Η μελέτη περίπτωσης

Η μελέτη περίπτωσης είναι ένα από τα πολλά είδη μεθοδολογίας που χρησιμοποιούν οι ερευνητές προκειμένου να διερευνήσουν και να εξετάσουν ένα συγκεκριμένο θέμα, είναι ένας τρόπος διερεύνησης της ιδιαιτερότητας και πολυπλοκότητας ενός εμπειρικού θέματος κατά την οποία ακολουθείται μια σειρά από προκαθορισμένες διαδικασίες. Σε μια μελέτη περίπτωσης, η έρευνα απαντάει στο «πώς» και «γιατί» διερευνάται ένα θέμα και δεν απαιτείται έλεγχος και καταγραφή της συμπεριφοράς του αντικειμένου της μελέτης (Yin, 1994).

Μια μελέτη περίπτωσης ξεκινάει με τον ορισμό και τη σχεδίαση, μέσα από τα οποία θα πρέπει να αναπτυχθεί η θεωρία αλλά και να γίνει η επιλογή των περιπτώσεων και η σχεδίαση εργαλείων και πρωτοκόλλων συλλογής δεδομένων. Συνεχίζεται με την προετοιμασία, τη συλλογή δεδομένων και την ανάλυση όπου θα πρέπει να διεξαχθεί η μελέτη περίπτωσης και να αποτυπωθεί η αναφορά της και ακολουθούν τα συμπεράσματα, στάδιο κατά το οποίο εξάγονται τα κύρια αποτελέσματα, γίνεται ενδεχόμενη μετατροπή της θεωρίας, η ανάπτυξη των επιπτώσεων και τέλος συντάσσεται η τελική αναφορά. Το ίδιο μοντέλο εφαρμόζεται και στις πολλαπλές μελέτες περίπτωσης (Crowe, 2011).

2.3.2. Η ποιοτική έρευνα

Όταν αναφερόμαστε στην ποιοτική έρευνα συνήθως έχουμε στο μυαλό μας την έρευνα κατά την οποία δε χρησιμοποιούνται ούτε αριθμητικά δεδομένα ούτε μαθηματικοί υπολογισμοί. Ένα άλλο χαρακτηριστικό της συγκεκριμένης ερευνητικής διαδικασίας είναι ότι προσεγγίζει τη συμπεριφορά στο πλαίσιο μιας ομάδας ή ενός συστήματος. Τέλος, οι ερευνητές των ποιοτικών μεθοδολογιών εστιάζουν στην εξέταση ενός κοινωνικού, ιστορικού ή πολιτισμικού αντικειμένου (Ισαρη και Πουρκός, 2015).

Οι στόχοι ενός ερευνητή που ασχολείται με μια ποιοτική έρευνα είναι αρκετοί καθώς ποιοτική έρευνα εστιάζει στο πόσο μοναδική είναι μια ανθρώπινη εμπειρία και πως ο ερωτώμενος έχει βιώσει και κατανοήσει μια συγκεκριμένη κατάσταση ή ένα συμβάν. Κύριο εργαλείο της είναι η κατανόηση και η σύνθεση των ερευνητικών ερωτημάτων μέσα σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο με τη βοήθεια του διαλόγου και της επιχειρηματολογίας. Κυρίαρχο μοντέλο της είναι το post-factum μοντέλο και οι τεχνικές με την οποία διενεργείται περιλαμβάνουν την επικοινωνία, την αφήγηση και το διάλογο (Ισαρη και Πουρκός, 2015).

Οι ποιοτικές μέθοδοι έρευνας δίνουν τη δυνατότητα στον ερευνητή να επικεντρωθεί και να κατανοήσει τι σημαίνει για το κάθε ένα μέλος της ομάδας ένα συγκεκριμένο αντικείμενο ή κατάσταση (Παρασκευοπούλου – Κόλλια, 2008).

Ένας ερευνητής επιλέγει την ποιοτική έρευνα όταν θέλει να διερευνήσει σε βάθος το αντικείμενο με το οποίο ασχολείται κι όχι μόνο να μείνει απρόσωπα, αποσπασματικά και αποστασιοποιημένα στη μελέτη του φαινομένου, όταν θέλει δηλαδή να μελετήσει με λεπτομέρεια και να κατανοήσει σε βάθος όλες τις πτυχές και τις διαστάσεις του. Επίσης, ένας ερευνητής επιδιώκει τη μελέτη μέσω ποιοτικής έρευνας όταν θέλει να αποδώσει ένα πιο αφηγηματικό ύφος στην εμπειρία των εμπλεκόμενων, στο αντικείμενο, μελών και, τέλος, όταν διαθέτει αρκετό χρόνο για συλλογή των απαραίτητων ερευνητικών δεδομένων που θα το βοηθήσουν στην ανάλυση του φαινομένου που μελετά (Ισαρη και Πουρκός, 2015).

Στις μεθόδους ποιοτικής έρευνας συγκαταλέγονται μεταξύ άλλων η ποιοτική συνέντευξη, η βιογραφική συνέντευξη, η ομαδικά εστιασμένη συνέντευξη και η συμμετοχική παρατήρηση. Στη συγκεκριμένη εργασία χρησιμοποιήθηκε η ομαδικά εστιασμένη συνέντευξη, η οποία αναλύεται στη συνέχεια.

Στην περίπτωση των συνεντεύξεων, αυτές κατηγοριοποιούνται σε δομημένες και μη δομημένες, άμεσες και έμμεσες, επαναλαμβανόμενες, κλινικές και σε βάθος (Παρασκευοπούλου – Κόλλια, 2008).

2.3.3. Τρόπος συλλογής δεδομένων

Η μέθοδος της ομαδικά εστιασμένης συνέντευξης είναι μια ομαδική συζήτηση που έχει στόχο την ανταλλαγή απόψεων και την αλληλεπίδραση μεταξύ των μελών που λαμβάνουν

μέρος για την ανάλυση ενός συγκεκριμένου θέματος. Η αλληλεπίδραση αυτή σε μια ομαδικά εστιασμένη συνέντευξη μπορεί να είναι κάθετη, δηλαδή να αλληλεπιδρά ο ερευνητής με τους συμμετέχοντες ή οριζόντια, δηλαδή να αλληλεπιδρούν όλοι οι συμμετέχοντες μεταξύ τους και μαζί με τον ερευνητή. (Ισαρη και Πουρκός, 2015). Η μέθοδος της ομαδικά εστιασμένης συνέντευξης είναι, ουσιαστικά, μια κατάλληλη στρατηγική που μπορεί να χρησιμοποιηθεί από τους ερευνητές που στοχεύουν στην κατανόηση των εμπειριών μιας ομάδας ανθρώπων και στο μετασχηματισμό της πραγματικότητας (Kinalski et al., 2016).

Η ομαδικά εστιασμένη συνέντευξη σε focus group είναι μια αποτελεσματική και αρκετά ευέλικτη ερευνητική μέθοδος που δίνει τη δυνατότητα στη συλλογή ολοένα και περισσότερων δεδομένων κατά τη διάρκεια της συνέντευξης, δεν είναι ιδιαίτερα χρονοβόρα καθώς κάποιοι συνεντευξιαζόμενοι λειτουργούν και αποδίδουν καλύτερα στο πλαίσιο μιας ομάδας ενθαρρύνοντας τους μάλιστα για περαιτέρω διάλογο, εστιάζει στα πιο σημαντικά ζητήματα και επιτρέπει τη σύλληψη και καταγραφή νέων ιδεών και απόψεων του εκάστοτε αντικειμένου (Ισαρη και Πουρκός, 2015).

2.3.4. Καθορισμός ερευνητικού προβλήματος

Η διατύπωση του ερευνητικού ερωτήματος ή των ερευνητικών ερωτημάτων είναι το πιο σημαντικό, ίσως, κομμάτι κατά τη διάρκεια μιας ερευνητικής διαδικασίας καθώς αυτός είναι και ο λόγος ανάπτυξης της έρευνας και ο προβληματισμός του ερευνητή. Το ερευνητικό ερώτημα ή τα ερευνητικά ερωτήματα πρέπει να συντάσσονται έτσι ώστε να περιορίζουν όσο το δυνατόν περισσότερο το ερευνητικό πεδίο στο πιο ουσιαστικό πρόβλημα. Ένα ακόμη πλεονέκτημα της ποιοτικής έρευνας είναι ότι τα ερευνητικά ερωτήματα δε μένουν αυτούσια καθ' όλη τη διάρκεια της έρευνας αλλά μπορούν να διατυπώνονται ή να διαμορφώνονται ξανά κι εφόσον αυτό κρίνεται απαραίτητο ανάλογα με τη ροή αυτής. Οι συμμετέχοντες παίζουν έναν καθοριστικό ρόλο σε αυτό το σημείο και είναι ένα πολύ ενδιαφέρον κομμάτι το γεγονός ότι μπορούν να εξαχθούν και πολλά ακόμη συμπεράσματα που δεν είχε προβλέψει ή σκεφτεί ο κάθε ερευνητής ή η κάθε ερευνήτρια (Smithson, 2007).

Στην έρευνα για τη διπλωματική εργασία που παρουσιάζεται το ερευνητικό ερώτημα είναι το κατά πόσο η διασυνοριακή συνεργασία μεταξύ δύο χωρών, στην προκειμένη περίπτωση μεταξύ Ελλάδας και Βουλγαρίας, και με τη στήριξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης μπορεί να

συμβάλλει στην ανάπτυξη της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας. Στην υπό εξέταση περίπτωση, σκοπός της έρευνας είναι να εξεταστεί η γνώμη των εμπλεκόμενων στο έργο το οποίο αποτελεί μια ουσιαστική δράση που χρηματοδοτήθηκε από την Ευρωπαϊκή Ένωση μέσω του συγχρηματοδοτούμενου προγράμματος INTERREG Ελλάδα - Βουλγαρία 2014 – 2020 για την ανάπτυξη του τομέα της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας στη διασυνοριακή περιοχή Ελλάδας – Βουλγαρίας. Κατά το σχεδιασμό της συγκεκριμένης έρευνας κρίθηκε κατάλληλη η επιλογή της ομαδικά εστιασμένης συνέντευξης.

2.3.5. Επιλογή συμμετεχόντων

Η επιλογή και ο ρόλος των συμμετεχόντων σε μια ομαδικά εστιασμένη συνέντευξη είναι εξίσου σημαντικά. Ένας συνεντευξιαζόμενος θα πρέπει να έχει άμεση επαφή και εμπλοκή με το αντικείμενο της έρευνας, να παρουσιάζει τις απόψεις και τα βιώματά του.

Οι συμμετέχοντες μιας ομαδικά εστιασμένης συνέντευξης μπορεί να έχουν κοινά χαρακτηριστικά όπως φύλο, ηλικία, επάγγελμα, εκπαιδευτικό επίπεδο κτλ, μπορεί όμως και όχι. Στόχος του ερευνητή όταν διενεργεί μια ομαδικά εστιασμένη συνέντευξη είναι η δημιουργία μιας ομάδας που να είναι λειτουργική και να μπορεί να δώσει χρήσιμο υλικό μέσα από μια εποικοδομητική συζήτηση είτε αυτή είναι ομοιογενής είτε ετερογενής. Οι ομοιογενείς ομάδες σε μια εστιασμένη συνέντευξη έχουν το χαρακτηριστικό ότι διευκολύνουν τη συζήτηση μεταξύ των μελών τους και προωθούν την ανταλλαγή εμπειριών και απόψεων ενώ συνήθως λείπουν οι συγκρούσεις, ενώ οι ετερογενείς ομάδες εμπλουτίζουν τη συζήτηση καθώς ο καθένας έχει και κάτι διαφορετικό να προσθέσει καθώς και να εμπνεύσει κάποιον άλλον (Ισαρη και Πουρκός, 2015).

Η συνομιλία μεταξύ μιας ετερογενούς ομάδας μπορεί να είναι αρκετά δυναμική και να καταλήγει σε νέες, απροσδόκητες πληροφορίες για την ανάλυση του εκάστοτε ερευνητικού ερωτήματος και μπορεί να παράγει πλούσια δεδομένα σε σχέση με τον τρόπο που το κάθε μέλος κατανόησε, διαπραγματεύτηκε, συμφώνησε ή διαφώνησε με τα υπόλοιπα μέλη της ομάδας εστίασης (Kamberelis, Dimitriadis, Welker, 2018).

Στη συγκεκριμένη έρευνα το δείγμα αποτελείτο από άμεσα εμπλεκόμενους στο, υπό εξέταση, έργο. Πιο συγκεκριμένα, την ομάδα συνέθεσαν μέλη υλοποίησης των δράσεων του τρίτου εταίρου του έργου που ήταν και υπεύθυνος για την ανάπτυξη του εκπαιδευτικού προγράμματος το οποίο αναλύθηκε παραπάνω και στο οποίο επικεντρώνεται η έρευνα. Το δείγμα αποτελείτο από μια γυναίκα και δύο άντρες και οι

τρεις ελληνικής καταγωγής. Όλα τα μέλη έφεραν εις πέρας εκπαιδευτικές ενότητες και παρουσιάσεις και διαλέξεις συμβουλευτικής κατά τη διάρκεια του εκπαιδευτικού προγράμματος.

2.3.6. Βασικά ερωτήματα της ομαδικά εστιασμένης συνέντευξης

Οι ερωτήσεις που αναπτύσσονται κατά τη διάρκεια μιας ομαδικά εστιασμένης συνέντευξης πρέπει να είναι άμεσα συνδεδεμένες με το ερευνητικό ερώτημα. Υπάρχουν πολλές περιπτώσεις που κατά τη διάρκεια μιας συνέντευξης μπορεί να παρουσιάζονται χρήσιμες και ενδιαφέρουσες ερωτήσεις και απαντήσεις που όμως δε συνάδουν με τον προβληματισμό του ερευνητή ή της ερευνήτριας και θέτουν τη έρευνα σε ένα άλλο πλαίσιο εκτός τους βασικού αντικειμένου.

Με τη βοήθεια του επιβλέποντα καθηγητή, δημιουργήθηκε ο οδηγός ημι - δομημένης συνέντευξης ο οποίος περιελάμβανε μια σειρά ερωτήσεων που ήταν εστιασμένες στο αντικείμενο της έρευνας. Οι 12 αυτές ερωτήσεις αυτές παρουσιάζονται στο παράρτημα 1. Οι ερωτήσεις στους συνεντευξιαζόμενους ξεκίνησαν από τη πιο γενική στην πιο στοχευμένη. Επίσης, η αλληλεπίδραση μεταξύ των μελών της ομάδας ήταν αυξημένη και οι απαντήσεις εσωκλείουν όλα τα στοιχεία που χρειάστηκε η ερευνήτρια για να συλλέξει το απαραίτητο υλικό.

2.3.7. Προβλήματα – περιορισμοί ομαδικά εστιασμένων συνεντεύξεων

Παραπάνω αναφέρθηκαν τα πλεονεκτήματα των ομαδικά εστιασμένων συνεντεύξεων. Ωστόσο, από μια ερευνητική διαδικασία δε λείπουν και αρκετά εμπόδια και πολλοί περιορισμοί. Στην συγκεκριμένη έρευνα, λίγο πριν τη διεξαγωγή της, η ερευνήτρια δυσανασχέτησε με τη χρήση του Skype ως μέσο επικοινωνίας καθώς το ένα μέλος της ομάδας βρισκόταν στο εξωτερικό. Η ανησυχία αυτή προήλθε σκεπτόμενη ότι ίσως να μην υπήρχε η καλή επικοινωνία λόγω κακής τεχνικής σύνδεσης ή ακόμη και λόγω μη ανεπτυγμένης αλληλεπίδρασης με ένα άτομο που βρίσκεται πίσω από μια οθόνη. Ωστόσο, ο προβληματισμός αυτός διαψεύστηκε καθώς η γνωριμία των μελών της ομάδας και η κοινή τους πορεία και συνύπαρξη στο έργο επέτρεψε στο να αναπτυχθεί μια εποικοδομητική και ουσιαστική συζήτηση. Ένα από τα προβλήματα που αντιμετώπισε η ερευνήτρια ήταν ότι κάποιοι από τους Βούλγαρους εταίρους που προσκλήθηκαν, δεν ανταποκρίθηκαν, με αποτέλεσμα τα μέλη ομάδας εστίασης να αποτελούνται από Έλληνες

συμμετέχοντες. Αυτό, δυσκόλεψε την ερευνήτρια ώστε να εξάγει τα συμπεράσματα που ήθελε καθώς δεν υπήρχε η δική τους άποψη σχετικά με την εμπειρία τους στη διασυνοριακή συνεργασία Ελλάδας και Βουλγαρίας. Ένα ακόμη πρόβλημα, ως συνέχεια του προηγούμενου, είναι ότι δεν υπήρχε ο ανάλογος χρόνος για εκ νέου πρόσκληση σε Βούλγαρους ή και περισσότερους Έλληνες εταίρους με αποτέλεσμα ο αριθμός των μελών της ομάδας εστίασης να είναι μόλις μικρός καθώς μόλις τρία άτομα συμμετείχαν στο focus group της ερευνητικής διαδικασίας. Η απουσία συντονιστή που θα θεωρείτο εμπόδιο στη διενέργεια μιας ομαδικά εστιασμένης συνέντευξης, στην προκειμένη ερευνητική διαδικασία δεν ήταν, καθώς το ρόλο του συντονιστή πραγματοποίησε με ευκολία η ερευνήτρια.

2.3.8. Διεξαγωγή ομαδικά εστιασμένης συνέντευξης

Για τη διεξαγωγή της ομαδικά εστιασμένης συνέντευξης, η ερευνήτρια έψαξε και βρήκε την κατάλληλη τοποθεσία που θα διευκόλυνε όλους τους συμμετέχοντες να προσέλθουν και θα διέθετε τον απαραίτητο υλικοτεχνικό εξοπλισμό. Λίγες μέρες πριν, η ερευνήτρια είχε αποστείλει στα μέλη πρόσκληση ένα έγγραφο συγκατάθεσης συμμετοχής στην ερευνητική διαδικασία, τα οποία παρουσιάζονται στα παραρτήματα 2 και 3 αντίστοιχα. Η ερευνήτρια, κατά τη συνέντευξη, διέθετε επίσης συσκευή καταγραφής ήχου ώστε να μαγνητοφωνήσει τη συζήτηση και να καταγράψει τα λεγόμενα των ερωτώμενων. Στην αρχή της συνέντευξης η ερευνήτρια αφού καλωσόρισε τους συνεντευξιζόμενους και τους ευχαρίστησε για την παρουσία τους στην ερευνητική διαδικασία, τους ρώτησε αν συμφωνούν να καταγραφεί η συζήτηση. Μετά από τη συγκατάθεση των μελών της ομάδας εστίασης για το παραπάνω ζήτημα, ξεκίνησε η συνέντευξη η οποία διήρκησε περίπου μια ώρα.

2.3.9. Τρόπος ανάλυσης των δεδομένων

Η ανάλυση των δεδομένων που συλλέγονται κατά τη διάρκεια μιας ποιοτικής έρευνας είναι η πιο βασική προϋπόθεση για την ανάπτυξη της ερευνητικής διαδικασίας καθώς μέσα από αυτή, ο ερευνητής θα προσπαθήσει να αποτυπώσει τα λεγόμενα των ερωτώμενων και να εξάγει τα συμπεράσματα της έρευνας. Το στάδιο της ανάλυσης μιας ερευνητικής διαδικασίας, και εν προκειμένω και της παρούσας, ξεκινάει με την απομαγνητοφώνηση της συνέντευξης, που είναι μια χρονοβόρα και απαιτητική διαδικασία, πολύ χρήσιμη όμως

για την εξέλιξη της έρευνας αφού παρουσιάζει ποιος είπε τι. Στη συνέχεια ακολουθεί η κωδικοποίηση των απαντήσεων των ερωτώμενων η οποία αποτελείται ουσιαστικά από ετικέτες που επικεντρώνονται σε συγκριμένα κομμάτια από το κείμενο. Με τη βοήθεια της κατηγοριοποίησης των δεδομένων και με την προσθήκη κι άλλων χαρακτηριστικών όπως η ένταση, τα σχόλια, η συμπεριφορά των συμμετεχόντων δίνεται μια συνεχής και αποδοτική ροή στην ανάλυση των δεδομένων (Eeuwijk, 2017). Είναι βέβαιο, ότι η κατηγοριοποίηση αυτή στηρίζεται τόσο σε ένα γενικό ερευνητικό πλαίσιο όσο και στην προσωπική άποψη και προσέγγιση του κάθε ερευνητή (Γαλάνης, 2018). Στο τέλος της ανάλυσης των ερευνητικών δεδομένων, ο ερευνητής είναι σε θέση να αποτυπώσει τα συμπεράσματα της έρευνας του και να δώσει τις δικές του προτάσεις για περαιτέρω έρευνα.

2.4 Σύνοψη κεφαλαίου

Στην παρούσα εργασία αναφερόμαστε εκτενώς στις δράσεις του τρίτου εταίρου του έργου και πιο συγκεκριμένα στην ανάπτυξη του εκπαιδευτικού προγράμματος που οδηγεί στην πιστοποίηση των υφιστάμενων αλλά και των εν δυνάμει κοινωνικών επιχειρηματιών της διασυνοριακής περιοχής σε συνδυασμό, βέβαια, με τις δράσεις επικοινωνίας και διάδοσης του. Η υλοποίηση του έργου από τον τρίτο εταίρο είναι ζωτικής σημασίας καθώς ερευνάται σε βάθος ένα πολύ σημαντικό θέμα από επιστημονική σκοπιά και είναι καθόλα ουσιαστική η δημιουργία ενός εργαλείου που περιλαμβάνει στοχευμένες πληροφορίες και εκπαιδευτικό υλικό για την ανάπτυξη της Κοινωνικής Οικονομίας και της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας και δίνει τη δυνατότητα προσωπικής ανάπτυξης σε ομάδες πληθυσμού που το έχουν ανάγκη. Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο αναλύθηκε η μεθοδολογία της έρευνας και ο τρόπος με τον οποίο συλλέχθηκαν και αναλύθηκαν τα δεδομένα. Μέσα από τη μελέτη περίπτωσης δόθηκε η δυνατότητα να αναλυθεί ένα συγκεκριμένο έργο διασυνοριακής συνεργασίας και να απαντηθεί το πώς μέσω αυτού ενδυναμώνεται ο τομέας της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας, γεγονός που αποτελεί στόχο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε με τη μέθοδο της ομαδικά εστιασμένης συνέντευξης (focus group) όπου υπήρχε η ευκαιρία για ανταλλαγή απόψεων και εμπειριών των συμμετεχόντων που ήταν ενεργά μέλη της υλοποίησης του συγκεκριμένου αντικειμένου. Η διαδικασία της ανάλυσης ξεκίνησε με την απομαγνητοφώνηση της συνέντευξης που διήρκησε περίπου 55 λεπτά και ήταν μια αρκετά χρονοβόρα διαδικασία,

πολύ χρήσιμη όμως για την σωστή αποτύπωση των λεγόμενων των συμμετεχόντων. Τα δεδομένα που συλλέχθηκαν παρατίθενται αναλυτικά στο επόμενο κεφάλαιο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

3.1. Εισαγωγή

Η ανάλυση των ερευνητικών δεδομένων την παρούσας εργασίας παρουσιάζεται με τη βοήθεια της αποτύπωσης των απαντήσεων των ερωτώμενων. Τα πιο αξιοπρόσεκτα σημεία θα αναλυθούν στο τέλος της εργασίας, θέλοντας να γίνει μια ανακεφαλαίωση όλων των δεδομένων που συλλέχθηκαν. Διευκρινίζεται ότι στο τέλος κάθε αποσπάσματος θα δίνεται και το αρχικό γράμμα του ονόματος και του επιθέτου του κάθε ερωτώμενου, ενώ δε διευκρινίζεται το φύλο του κάθε συμμετέχοντα καθώς δεν αποτελεί έναν παράγοντα που θα επηρεάσει τα αποτελέσματα της έρευνας.

3.2. Αποτελέσματα και ανάλυση των δεδομένων της έρευνας

3.2.1. Η κοινωνικοοικονομική κατάσταση της χώρας και η συμβολή της Κοινωνικής Οικονομίας και της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας

Ξεκινώντας από μια γενική ερώτηση σχετικά με την κοινωνικοοικονομική κατάσταση στην Ελλάδα και στο κατά πόσο συνέβαλλε ή συμβάλλει ακόμη ο τομέας της Κοινωνικής Οικονομίας και ο τομέας της Κοινωνική Επιχειρηματικότητα, παρατηρήθηκε ότι η ομάδα αντιλαμβάνεται τη βελτίωση της κατάστασης στην Ελλάδα όχι όμως και την επιρροή του τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας και την ανάπτυξη της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας σε αυτή. Μπορεί ο τομέας της Κοινωνικής Οικονομίας και της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας να γίνεται όλο και περισσότερο μέρος της καθημερινότητάς μας και αντικείμενο συζήτησης και διαπραγματεύσεων για πολλές ομάδες ανθρώπων και φορέων, το θεσμικό πλαίσιο για την Κοινωνική Οικονομία και την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα να βρίσκεται σε ένα πολύ υψηλό επίπεδο και ο αριθμός των εγγεγραμμένων φορέων στο Μητρώο Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας συνεχώς να αυξάνεται, ωστόσο λίγοι φορείς πετυχαίνουν να προωθήσουν τις ιδέες του τομέα αυτού και να συμβάλλουν στη μέτρηση του κοινωνικού αντίκτυπου και στην ενσωμάτωση ευάλωτων και ευπαθών ομάδων στην αγορά εργασίας αλλά και στην κοινωνία γενικότερα. Πολλοί παράγοντες, βέβαια, είναι αυτοί που μπορεί να εμποδίζουν κάτι τέτοιο και κυρίως ο τρόπος σκέψης των

ανθρώπων, η έλλειψη ανάλογης εμπειρίας και η άποψη και η επιφυλακτική στάση που έχουν για την επιχειρηματικότητα και κυρίως για την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα το οποίο είναι κάτι εντελώς καινούριο για αυτούς. Το τελευταίο αυτό δεδομένο ήταν καθοριστικής σημασίας σημείο της έρευνας και αναλύθηκε περαιτέρω και σε άλλες ερωτήσεις και απαντήσεις οι οποίες βοήθησαν στην εξαγωγή χρήσιμων πληροφοριών και ουσιαστικών συμπερασμάτων. Παρακάτω παρατίθενται τα ανάλογα αποσπάσματα από την ομαδικά εστιασμένη συνέντευξη.

«Η χώρα μας παρέχει ένα αρκετά ρυθμισμένο πλαίσιο για να αναπτυχθούν και να λειτουργούν Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις ή φορείς Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας. Παρόλο που βλέπουμε μια αύξηση εγγραφής των φορέων στο μητρώο ανά διαστήματα και από την έρευνα που κάναμε και εμείς, τα νούμερα είναι απογοητευτικά, δηλαδή βλέπεις ότι η μέτρηση του κοινωνικού αντίκτυπου ή η συμβολή αυτών των φορέων στο να ενσωματωθούν άνθρωποι που ανήκουν σε ευάλωτες ομάδες είτε κοινωνικά είτε οικονομικά, βλέπεις ότι πολλοί λίγοι φορείς το πετυχαίνουν» (Γ.Κ. – μέλος της ομάδας έργου).

«η όποια οικονομική βελτίωση υπάρχει δεν οφείλεται στην Κοινωνική Οικονομία, παρόλο που υπάρχει ένα θεσμικό πλαίσιο το οποίο αναπτύχθηκε και βελτιώθηκε και είναι σε καλό επίπεδο. Ο βαθμός διείσδυσης δεν είναι αυτός που θα μπορούσε να είναι, με βάση τις δυνατότητες και με βάση αυτού που λέει η εμπειρία από χώρες που έχουν ανάλογα οικονομικά συστήματα όπως η Ελλάδα» (Γ.Τ. - μέλος της ομάδας έργου).

«Για να δημιουργηθεί τελικά κοινωνικός αντίκτυπος, θα πρέπει νομίζω και είναι και κάτι που αντιμετωπίσαμε στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα να αλλάζει και ο τρόπος σκέψης, εντοπίζω μια διάσταση που έχει να κάνει με το mindset των ανθρώπων για το πώς σκέφτονται γιατί δε σκέφτονται ούτε επιχειρηματικά, πρώτα από όλα γιατί πρέπει να σκέφτονται επιχειρηματικά και δεν υπάρχει τρόπος σκέψης ούτε επιχειρηματικής κουλτούρας στην παραδοσιακή επιχειρηματικότητα πόσο μάλλον να πάμε και σε μια πιο δύσκολη μορφή επιχειρηματικότητας» (Γ.Θ. – μέλος της ομάδας έργου).

3.2.2. Συμπεριφορά ωφελούμενων

Στη συνέχεια της συζήτησης και με βάση την τελευταία απάντηση του ενός εκ των μελών της ομάδας, ερωτήθηκε αν αυτή η συμπεριφορά των ανθρώπων δημιούργησε εμπόδια κατά τη διάρκεια υλοποίησης του εκπαιδευτικού προγράμματος και των βιωματικών

σεμιναρίων. Η απάντηση ήταν καταφατική γιατί από όσο καταλαβαίνουμε αυτή η μικρή ομάδα ανθρώπων αποτελούσε μια μικρογραφία της κοινωνίας μας που ζει και επιβιώνει κάτω από τις κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες που επικρατούν στην Ελλάδα.

«Ναι σίγουρα, ίσως ήταν το μεγαλύτερο, το πώς σκέφτονται αυτοί οι άνθρωποι. Είναι σχεδόν ακατόρθωτο να μπορέσεις να δημιουργήσεις και κοινωνική και οικονομική αξία προκειμένου να επιβιώσεις» (Γ.Θ. – μέλος της ομάδας έργου).

3.2.3. Εμπειρία των μελών του φορέα υλοποίησης

Μια ακόμη ερώτηση στα μέλος της ομάδας υλοποίησης του εκπαιδευτικού προγράμματος περιελάμβανε πληροφορίες σχετικά με την εμπειρία του τρίτου εταίρου του έργου σε συγχρηματοδοτούμενα προγράμματα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Επίσης, ερωτήθηκαν αν μια πρωτοβουλία ανάπτυξης της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας (στη συγκεκριμένη περίπτωση μέσα από την υλοποίηση της δράσης του εκπαιδευτικού προγράμματος) θα ήταν εφικτή χωρίς τη βοήθεια της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Οι απαντήσεις που δόθηκαν, απέδειξαν ότι ο εταίρος 3 είχε ανάλογη εμπειρία σε συγχρηματοδοτούμενα προγράμματα όχι όμως με αντικείμενο την Κοινωνική Οικονομία και την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα. Μάλιστα, σε αυτό το σημείο αναφέρθηκε και η χρησιμότητα και η σημαντική συμβολή του έργου στις δράσεις του εταίρου καθώς όπως επισημάνθηκε δόθηκαν κίνητρα και πραγματοποιήθηκαν δράσεις που κάτω από άλλες συνθήκες δε θα μπορούσαν να γίνουν.

«Έχουμε συμμετάσχει σε συγχρηματοδοτούμενα προγράμματα και διασυνοριακά, έχουμε συμμετάσχει σε δύο προγράμματα που είχαν να κάνουν τουρισμό για παράδειγμα αλλά δεν έχουμε συμμετάσχει σε κανένα πρόγραμμα που έχει να κάνει με την κοινωνική επιχειρηματικότητα είναι πρώτη φορά είναι αλήθεια.» (Γ.Θ. – μέλος της ομάδας έργου).

«Ναι αυτό το έργο βοήθησε, έδωσε διαφορετικά κίνητρα. Μας έδωσε βοήθεια από εξωτερικούς συνεργάτες, μας έδωσε χρηματοδότηση για να μπορεί να στηθεί ένα πλαίσιο όπως για παράδειγμα να μπορεί να στηθεί στην πλατφόρμα κατάλληλα, το υλικό να βιντεοσκοπηθεί κτλ» (Γ.Θ. – μέλος της ομάδας έργου).

3.2.4. Υλοποίηση εκπαιδευτικού προγράμματος, προσεγγίσεις και εμπόδια

Στη συνέχεια η συζήτηση οδηγήθηκε αποκλειστικά στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα. Εκεί τα μέλη της ομάδας ερωτήθηκαν για την υλοποίηση του και τα εμπόδια που συνάντησαν καθ' όλη τη διάρκεια αυτού. Όλα τα μέλη της ομάδας απάντησαν μέσα από την εμπειρία τους και ανέλυσαν όλα εκείνα τα εμπόδια που συνάντησαν. Συνοπτικά κάποια από αυτά ήταν εμπόδια έλλειψης γνώσης, ανεπάρκειας βιβλιογραφικών πηγών, καλών πρακτικών, οδηγιών διαχείρισης μιας ομάδας, χρηματοδότησης, γραφειοκρατίας κτλ. Ωστόσο, εκμαιοτήκαν και δυνατά σημεία όπως μπορεί να θεωρηθεί η δοκιμή σε ένα καινούριο πρόγραμμα, μια καινούρια διαφορετική εμπειρία και προσέγγιση μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα αλλά και νέες ιδέες για περαιτέρω ανάπτυξη και βιωσιμότητα των αποτελεσμάτων του έργου όπως η διασύνδεση του προγράμματος με το Υπουργείο Παιδείας και εν συνεχεία με άλλα εκπαιδευτικά ιδρύματα και οργανισμούς που θα ήταν μια πολύ ουσιαστική και καινοτόμα ιδέα.

«Εγώ θα προτιμούσα να υπήρχαν έτσι πιο πηγές που να όπου θα μπορούσα να βρω συγκεντρωμένες καλές πρακτικές για να παρουσιάσουμε ένα άλλο μία άλλη θεματική που νομίζω χρήζει έτσι ανάπτυξης είναι το πώς να διαχειρίζεσαι μια ομάδα συλλογική, πώς γίνεται η διαχείριση σε ένα τέτοιο συλλογικό όργανο, πώς γίνεται η Διαχείριση Συγκρούσεων» (Γ.Κ. – μέλος της ομάδας έργου).

«Και το άλλο ήταν φυσικά η χρηματοδότηση. Είχαμε πολύ μεγάλο ενδιαφέρον, υπήρχε ζήτηση αλλά δε μπορούσαμε να την καλύψουμε» (Γ.Θ. – μέλος της ομάδας έργου).

«Πάρα πολλά προβλήματα γραφειοκρατικά και για μένα είναι το μεγάλο πρόβλημα που είχε αυτό το πρόγραμμα, στην υλοποίηση και σε επίπεδο κινήτρων, γιατί τα εμπόδια τα γραφειοκρατικά ήταν τεράστια, αργοπορίες, πληρωμές, η υλοποίηση του έργου υπήρχε τεράστια δυσκολία και ήταν κάτι ένα μελανό σημείο αυτό το έργο» (Γ.Θ. – μέλος της ομάδας έργου).

«Είναι πλεονέκτημα του να υπάρχει ένα πρόγραμμα με βάση το οποίο να μπορείς να ξεκινήσεις κάτι καινούργιο όπως ένα νέο εκπαιδευτικό πρόγραμμα, είναι πλεονέκτημα γιατί πρώτον είναι από μόνο του ένα κίνητρο σε βάζει σε μία σκέψη σε μία διαδικασία να ετοιμάσεις κάτι και στη συγκεκριμένη περίπτωση υπήρχε η δυνατότητα πολύ γρήγορα να δοκιμαστεί κιόλας αυτό. Παρ' όλες τις αδυναμίες φάνηκε το ζωηρό ενδιαφέρον που αναπτυσσόταν και αυτό δείχνει από μόνο του ότι πρέπει γενικά να δίνονται κίνητρα. Μακάρι το λέω να υπάρχει μία ευκαιρία να μπορέσει να πάει ένα βήμα παραπέρα, θα μπορούσε να

ήταν συνεργασία και με το Υπουργείο Παιδείας και το Υπουργείο Εργασίας και να δυναμώσει παραπάνω ενδεχομένως και με άλλα εκπαιδευτικά ιδρύματα και να είναι ένα δυναμικό εργαλείο που θα εξελίσσεται όπως εξελίσσεται η Κοινωνική Οικονομία και η Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία» (Γ.Τ. - μέλος της ομάδας έργου).

3.2.5. Ανταπόκριση των ωφελούμενων στις δράσεις του εκπαιδευτικού προγράμματος

Σε συνέχεια της συζήτησης για το εκπαιδευτικό πρόγραμμα και την υλοποίησή του, τα μέλη της ομάδας εστίασης ερωτήθηκαν για την ανταπόκριση ή μη των 60 ωφελούμενων του εκπαιδευτικού προγράμματος στις δράσεις αυτού. Ένα μέλος της ομάδας απάντησε ότι οι ωφελούμενοι ήταν τελικά παραπάνω και ο λόγος δόθηκε από όλους στο ένα εκ των τριών μελών της ομάδας που, όπως ανέφεραν, γνώρισε, παρακολούθησε και έλεγξε όλες τις εργασίες των εκπαιδευόμενων. Οι απαντήσεις του επικεντρώθηκαν στις διαφορετικές προσεγγίσεις των Ελλήνων και Βούλγαρων ωφελούμενων, στους παράγοντες που οδήγησαν τον καθένα από αυτούς να παρακολουθήσει και να συμμετέχει στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα και στις επιρροές που οι ωφελούμενοι δέχθηκαν. Φαίνεται από την έρευνα ότι η ζήτηση για συμμετοχή στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα από τους Έλληνες ήταν πολύ μεγάλη, έδειξαν ενδιαφέρον για την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα, για τις συμβουλές που έλαβαν, για τα επιχειρηματικά σχέδια που κλήθηκαν να υλοποιήσουν. Όπως αναφέρθηκε είναι πολύ δύσκολο να βρεις ανθρώπους στη σημερινή εποχή, σε μια εποχή που κατακλύζεται από άγχος για την καθημερινότητα, την κοινωνική ενδυνάμωση και την οικονομική επιβίωση, να αφιερώσουν κάποιες μέρες για τη συμμετοχή τους σε μια δραστηριότητα όπως αυτή που υλοποιήθηκε μέσω του συγκεκριμένου έργου. Το πιο μεγάλο εμπόδιο που χρήζει μεγάλης σημασίας και ουσιαστικής αντιμετώπισης στην περίπτωση μιας διασυνοριακής συνεργασίας είναι το πώς χειρίζονται οι δύο λαοί την ανάπτυξη και την υλοποίηση ενός συγκεκριμένου αντικείμενου ενός συγκεκριμένου τομέα, ποιες είναι οι προσεγγίσεις τους και κυρίως πόσο συγκλίνουν οι απόψεις τους για δημιουργία, υλοποίηση, κοινή συνεργασία και κοινό όφελος. Στην περίπτωση του έργου, που εξετάζεται στην παρούσα εργασία, βλέπουμε ότι αυτό δεν είναι πάντα εύκολο γιατί τα δύο μέρη είχαν αρκετές διαφοροποιήσεις κυρίως ως προς τα οφέλη που ο καθένας ήθελε να αποκομίσει. Έτσι λοιπόν, η ελληνική πλευρά φάνηκε να έχει και να κρατά το ενδιαφέρον της για το αντικείμενο του εκπαιδευτικού προγράμματος, για να αποκομίσουν όλο και περισσότερες πληροφορίες για την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα, πρακτικές και συμβουλές που θα τους βοηθήσουν στη λειτουργία της κοινωνικής τους επιχείρησης ή

στην ίδρυση μιας νέας. Οι Βούλγαροι από την άλλη φάνηκε ότι δεν είχαν το ίδιο ζωνρό ενδιαφέρον κάτι όμως που, όπως ειπώθηκε, μπορεί να οφείλεται είτε στην προσέγκυση των υποψηφίων είτε στην απόσταση που υπήρχε μεταξύ αυτών και του κέντρου των βιοματικών εργαστηρίων καθώς αυτά υλοποιήθηκαν στις εγκαταστάσεις του τρίτου εταίρου και δεν υπήρχε η άμεση επαφή που θα τους κρατήσει έντονο το ενδιαφέρον και τη θέληση για περαιτέρω συμμετοχή. Ένα άλλο πολύ ουσιαστικό στοιχείο, στην προκειμένη περίπτωση, είναι και το αρχικό κίνητρο των Βούλγαρων εταίρων που ήταν η ίδρυση της κοινωνικής επιχείρησης και όχι η προσέγκυση και ενημέρωση του κοινού για την ανάπτυξη του εκπαιδευτικού προγράμματος.

«Να πούμε ότι ήταν τελικά παραπάνω οι ωφελούμενοι δεν πήραμε τελικά 60. Γιατί είχαμε δύο κύκλους με Έλληνες και είχαμε και ένα κύκλο με Βούλγαρους» (Γ.Θ. – μέλος της ομάδας έργου).

«Αρχικά να πούμε ότι υπάρχει μεγάλη διαφοροποίηση στους συμμετέχοντες από τη Βουλγαρία και τους συμμετέχοντες από την Ελλάδα. Ήταν τεράστια η διαφορά, μια εκ διαμέτρου αντίθετη προσέγγιση, δεν υπήρχε το κίνητρο, δεν υπήρχε η φλόγα από την πλευρά των συμμετεχόντων στη Βουλγαρία. Γιατί έγινε αυτό; Μάλλον, ήταν θέμα προσέγκυσης των υποψηφίων. Δε μπορώ να το απαντήσω αυτό πάντως εμείς αυτό βιώσαμε, ότι δεν πήραν την αξία που έπρεπε να πάρουν και δεν συμμετείχαν, δεν υπήρχε φλόγα δεν υπήρχε παρακίνηση. Αυτό έχει διαφορά με την ελληνική πλευρά όπου τους ζήσαμε αυτούς τους ανθρώπους μια ολόκληρη εβδομάδα σε βιοματικά εργαστήρια για πολλές ώρες την ημέρα. είχαμε διαφορετικά είδη συμμετεχόντων, είχαμε συμμετέχοντες που απλά ήρθαν να πάρουν μια μρωδιά, είχαμε άτομα που είχαν ΚΟΙΝΣΕΠ ή κοινωνικές επιχειρήσεις και ήρθαν να μάθουν πραγματικά και μάλιστα είχαμε άτομα και από Θεσσαλονίκη δηλαδή που διανύσαν μεγάλες αποστάσεις και ήρθαν να μάθουν και τέλος είχαμε και νέους που το έβλεπαν ίσως σαν εισιτήριο για να κάνουν κάτι δικό τους που ήταν ούτως ή άλλως ένας κοινός στόχος οι νέοι άνεργοι δηλαδή που ενδεχομένως ήθελαν να κάνουν κάτι οπότε εγώ ένιωσα ότι υπήρχε προστιθέμενη αξία. Σαφώς και για εμάς αυτό είναι ένας μοχλός για την περαιτέρω ανάπτυξη τους, δηλαδή δεν έρχεσαι σε 5 ημέρες, μαθαίνεις 10 πράγματα και ξαφνικά έγινες κοινωνικός επιχειρηματίας, αυτό θέλει προσπάθεια αλλά εμείς ελπίζουμε ότι τους δώσαμε μια εικόνα για να πάρουν οι ίδιοι ένα τσουβαλάκι γνώσης και να προχωρήσουν παραπέρα» (Γ.Θ. – μέλος της ομάδας έργου).

3.2.6. Διαφοροποίηση μεταξύ των ωφελούμενων

Η συζήτηση προχώρησε με αντικείμενο τη διαφοροποίηση αυτή μεταξύ των Ελλήνων και Βούλγαρων ωφελούμενων. Η ερευνήτρια θέλησε να μάθει τη γνώμη των ερωτώμενων για αυτό και μάλιστα έθεσε την απόσταση που είχαν οι Βούλγαροι ωφελούμενοι από το κέντρο των δράσεων του εκπαιδευτικού προγράμματος. Οι απαντήσεις επιβεβαίωσαν την ερευνήτρια. Οι ερωτώμενοι μας εξήγησαν ότι οι Βούλγαροι ωφελούμενοι δεν έδειξαν το ίδιο ενδιαφέρον, ωστόσο υπήρχαν, σύμφωνα με τα μέλη της ομάδας εστίασης, κάποιιοι παράγοντες που οδήγησαν στην εμφανή διαφοροποίηση των ωφελούμενων των δύο χωρών όπως ή έλλειψη πόρων και άρα η αδυναμία υλοποίησης αντίστοιχων δράσεων στη Βουλγαρία, η προτεραιότητα των Βούλγαρων εταίρων σε σχέση με τις δράσεις του έργου, αλλά και η αδυναμία μετάφρασης του υλικού στα βουλγάρικα.

«Οι πόροι ακόμη και για αυτό το έργο που θέλαμε να κάνουμε δεν ήταν αρκετοί οπότε δεν είχαμε προϋπολογισμό για παράδειγμα να φιλοξενήσουμε και να κάνουμε και την αντίστοιχη εμπειρική μάθηση και στη Βουλγαρία. Ένα ακόμη, ότι για τον Βούλγαρο εταίρο υπήρχε μεγαλύτερη προτεραιότητα στο να κατασκευάσουν και να δημιουργήσουν ένα φορέα κοινωνικής επιχειρηματικότητας» «όλη η προσοχή τους συγκεντρώθηκε σε αυτήν την προσπάθεια και όχι τόσο στο να παρακινήσουν κόσμο ή να ενημερώσουν καλύτερα τον κόσμο για τη γνώση που θα μπορούσαν και τα εργαλεία να απολάβουν από αυτό το έργο. Κι επίσης για αυτούς το υλικό ήτανε και μία σύνοψη γιατί δεν μπορούσαμε να μεταφράσουμε όλο το υλικό από τα ελληνικά στα βουλγάρικα γιατί δε γνώριζαν αγγλικά. το είχαμε στα Αγγλικά αλλά έπρεπε να μεταφραστεί και στα Βουλγάρικα» (Γ.Κ. – μέλος της ομάδας έργου).

«Δύσκολα βρίσκεις ανθρώπους να μπορέσουν να αφιερώσουν αρκετές μέρες, εδώ ώρες δεν αφιερώνουν, ώστε να συμμετάσχουν σε κάτι τέτοιο. Το πραγματικά ζωνρό ενδιαφέρον που υπήρχε το βλέπαμε και στα διαλείμματα και στις συζητήσεις το βλέπαμε σε ανθρώπους που θέλουν να συμμετάσχουν και δεν μπορούσαν γιατί δε μπόρεσαν κάνουν αίτηση έγκαιρα και είχαμε τους περιορισμούς και είχαμε επικοινωνία, ήθελαν να συμμετάσχουν, προσπαθούσαν για το δεύτερο κύκλο και τα λοιπά. Υπήρχε ενδιαφέρον και από άτομα στην ελληνική πλευρά τα οποία έφτιαζαν και καινούρια κοινωνική επιχείρηση, κινούνται αρκετά δυναμικά να προωθούν τα προϊόντα με τα οποία ασχολούνται, μαθαίνουν επ' αυτών, χτίζουν συνεργασίες, με μεγάλο ενδιαφέρον συμμετείχαν και σε mentoring και μετά αφού έκαναν την ΚΟΙΝΣΕΠ. Ένα άλλο στοιχείο πέρα από αυτά που ακούστηκαν για την αδυναμία σε σχέση με τη

βουλγαρική πλευρά είναι και ότι στην Ελλάδα είχαμε περισσότερα χρόνια που οι όροι αλλά και κάποια λειτουργία Κοινωνικής Οικονομίας υπάρχουν. Στη Βουλγαρία το πλαίσιο λίγο ως πολύ δεν υπήρχε και σε μεγάλο βαθμό διασυνδέονται οι όποιες κοινωνικές επιχειρήσεις φτιάχνονται με το δημόσιο με έντονα χαρακτηριστικά οπότε αυτό το επιχειρηματικό ρίσκο που εδώ δικαίως το παίρνεις γιατί έχεις να ανταπεξέλθεις στον ανταγωνισμό εκεί δεν το βιώνουν τον ίδιο τρόπο και αυτό ήταν επίσης ένα σημαντικό στοιχείο που τους διαφοροποιούσε, δηλαδή η σιγουριά με την οποία πήγαιναν και είναι και στοιχείο αδυναμίας όμως αυτό γιατί δεν θα τους επιτρέψει στη συνέχεια να ανταπεξέλθουν σε θέματα έτσι περαιτέρω ανάπτυξης» (Γ.Τ. - μέλος της ομάδας έργου).

3.2.7. Πρωτοβουλίες των ωφελούμενων

Έχοντας γίνει η αναφορά για το ενδιαφέρον των ωφελούμενων κατά τη διάρκεια αλλά και μετά το τέλος του εκπαιδευτικού προγράμματος, τέθηκε η ερώτηση για τις πρωτοβουλίες που μπορεί να έχουν αναλάβει οι ωφελούμενοι μετά το πέρας των δράσεων που συμμετείχαν. Οι ερωτώμενοι μας απάντησαν ότι υπήρχαν ήδη κοινωνικοί επιχειρηματίες μεταξύ των ωφελούμενων αλλά και 6-7 άτομα ακόμη ίδρυσαν και λειτουργούν τη δική τους κοινωνική επιχείρηση.

«Ξέρουμε για μια σίγουρα που έχει 6-7 άτομα και η οποία λειτουργεί, συστάθηκε και λειτουργεί» (Γ.Τ. - μέλος της ομάδας έργου).

«Και είχαμε και υφιστάμενους έτσι κι αλλιώς, δηλαδή 1 στους 2 ήταν υφιστάμενοι κοινωνικοί επιχειρηματίες οι οποίοι ήρθαν να δυναμώσουν το προφίλ τους και να εκπαιδευτούν» (Γ.Θ. – μέλος της ομάδας έργου).

3.2.8. Συμμετοχή σε μελλοντικά προγράμματα της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Στη συνέχεια, η ερευνήτρια απευθύνθηκε στα μέλη της ομάδας εστίασης θέλοντας να μάθει αν η εμπειρία από το συγκεκριμένο έργο ήταν καλή κι αν είναι στα άμεσα σχέδια του φορέα είναι η συμμετοχή σε κάτι αντίστοιχο. Η απάντηση ήταν καταφατική για τη συμμετοχή σε ένα αντίστοιχο έργο με αντίστοιχο αντικείμενο, ωστόσο έδειξαν τη δυσαρέσκεια τους για τα προγράμματα Interreg και τη γραφειοκρατία που περιλαμβάνει η υλοποίησή του. Πιο συγκεκριμένα:

«Ενός παρόμοιου προγράμματος ναι, δε ξέρουμε όμως κατά πόσο θα ήμασταν διατεθειμένοι πάλι να μπούμε σε μια διαδικασία ενός Interreg, το οποίο μας πλημμύρισε με γραφειοκρατία και μας κούρασε αυτή είναι η αλήθεια, δηλαδή αν ήταν ένα άλλο πρόγραμμα το οποίο είχε με την κοινωνική επιχειρηματικότητα σε άλλο πλαίσιο ναι φυσικά. Αλλά με το Interreg δυστυχώς ή ευτυχώς είχαμε αρκετά προβλήματα γραφειοκρατικά να αντιμετωπίσουμε και αυτό είναι ένα εμπόδιο κατά κάποιο τρόπο για τις μελλοντικές βλέψεις που έχουμε» (Γ.Θ. – μέλος της ομάδας έργου).

3.2.9. Διαφορετική προσέγγιση στην υλοποίηση του εκπαιδευτικού προγράμματος

Αργότερα, η ερευνήτρια προκειμένου να κατανοήσει τα μέχρι τώρα δεδομένα και τα όποια εμπόδια παρουσιάστηκαν ρώτησε τα μέλη της ομάδας εστίασης αν θα άλλαζαν κάτι στην υλοποίηση του εκπαιδευτικού προγράμματος, αν υπήρχε η δυνατότητα να το υλοποιήσουν πάλι από την αρχή. Τα μέλη της ομάδας απάντησαν ότι έχουν πάρει ήδη τα αποτελέσματα του πρώτου κύκλου υλοποίησης του εκπαιδευτικού προγράμματος όποτε έχουν την ευκαιρία να κατανοήσουν λάθη που ενδεχομένως έγιναν αλλά και αλλαγές που θα μπορούσαν να ενσωματωθούν. Τέτοιες αλλαγές είναι η εστίαση σε διαχειριστικά ζητήματα μιας κοινωνικής επιχείρησης, σε ζητήματα διαχείρισης συγκρούσεων μιας ομάδας μέσα από ειδική εκπαίδευση κτλ. Βλέποντας από την εμπειρία ότι δεν είναι όλοι οι άνθρωποι για όλα τα αντικείμενα καθώς δεν έχουν όλοι τις ίδιες δεξιότητες, ικανότητες, πεποιθήσεις και στόχους, σε μια διασυννοριακή συνεργασία πρέπει να αναπτύσσονται πάντα μέθοδοι διαχείρισης συγκρούσεων και αποφάσεων τόσο για την ανάπτυξη της συνεργασίας όσο και της συνύπαρξης με στόχο την ανάπτυξη και υλοποίηση των δράσεων της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας. Επίσης, η προσπάθεια για αλλαγή της νοοτροπίας των ανθρώπων αλλά και η εκπαίδευση τους σε θέματα συνεργασίας, αρμονικής συνύπαρξης και κοινών στόχων για το κοινό όφελος είναι πολλοί σημαντικοί παράγοντες που πρέπει να διαμορφώνονται κατάλληλα σε κάθε περίπτωση. Άλλα πολύ σημαντικά στοιχεία είναι η παρακίνηση τους και η εστίαση σε θέματα που τους αφορούν όπως στη συγκεκριμένη περίπτωση του εκπαιδευτικού προγράμματος του συγκεκριμένου έργου ήταν θέματα όπως η χρηματοοικονομική διαχείριση, η κοστολόγηση των υποχρεώσεων μιας κοινωνικής επιχείρησης, οι διαπραγματεύσεις κτλ.

«Να πούμε καταρχήν και αξίζει να το αναφέρουμε ότι έχουμε ήδη πάρει τα αποτελέσματα της αξιολόγησης του πρώτου κύκλου οπότε και οι αλλαγές έρχονται με βάση την αξιολόγηση που

λαμβάνεις. Λάβαμε κάποια σχόλια ποιοτικά τα οποία έχουν να κάνουν ίσως σε μία μεγαλύτερη έμφαση στα βιωματικά σεμινάρια σε ζητήματα που έχουν να κάνουν καθαρά με την ελληνική πραγματικότητα και το προσεγγίσαμε και λέω καλύτερα έτσι στο δεύτερο κύκλο αυτό, για παράδειγμα ζητήματα διαχείρισης μιας ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ.. Άλλα σχόλια είχαν να κάνουν με το ότι ήθελαν να δούνε περισσότερο έμφαση σε ζητήματα κοστολόγησης, δηλαδή μια μεγαλύτερη έμφαση εκεί, πήραμε από 2-3 σχόλια που θα θέλανε να δουν μία μεγαλύτερη έμφαση σε χρηματοοικονομικά» (Γ.Θ. – μέλος της ομάδας έργου).

«Και έχω να προσθέσω κι αυτό με την ενότητα της διαχείρισης κρίσεων ή αποφάσεων γιατί πρέπει να αναπτύξεις άλλη νοοτροπία για να λειτουργήσεις έτσι σε ένα συλλογικό όργανο όπως είναι μία κοινωνική επιχείρηση που δίνει τέλος πάντων και το βήμα και την δυνατότητα και στους εργαζόμενους να συμμετέχουν στις αποφάσεις. Εκεί δηλαδή νομίζω ότι θέλει λίγο παραπάνω, εγώ θα προσπαθούσα να παράξουμε περισσότερο υλικό και σε αυτή την ενότητα» (Γ.Κ. – μέλος της ομάδας έργου).

«Είναι πολύ σημαντικό γιατί η εμπειρία δείχνει ότι δεν είναι όλοι οι άνθρωποι κατάλληλοι για όλα και τους βοηθάς. Μερικοί άνθρωποι έχουν διαφορετικές ικανότητες και στην επίλυση συγκρούσεων για να αναφερθώ και σε αυτό το παράδειγμα το βασικό είναι ότι μία τέτοια ενότητα θα βοηθούσε γιατί θα μάθαιναν πώς να συμπεριφέρονται αν όχι να επιλύουν, να συμπεριφέρονται και να διαχειρίζονται καταστάσεις ακόμη και πολύ αρνητικές. Αυτό όμως χρειάζεται μία διαδικασία παιδείας για να μπορεί να σε βοηθάει να επιλύεις και τις συγκρούσεις. Δεν είναι κακό να υπάρχουν συγκρούσεις, κακό είναι να κρύβονται γιατί φοβόμαστε επειδή δεν είμαστε πολύ σίγουροι σε αυτή τη σχέση που έχουμε αναπτύξει» (Γ.Τ. - μέλος της ομάδας έργου).

3.2.10. Κεφαλαιοποίηση των αποτελεσμάτων του έργου

Στην ερώτηση της ερευνήτριας σχετικά με την κεφαλαιοποίηση των αποτελεσμάτων του υπό εξέταση έργου, τα μέλη της ομάδας ήταν θετικά προσκείμενα σε κάτι τέτοιο αναφέροντας όμως την ανησυχία του ενός μέλους για τη γραφειοκρατία, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, των συγκεκριμένων συγχρηματοδοτούμενων προγραμμάτων και την αργοπορία των διαδικασιών που μπορεί αυτή να φέρει.

«Δε ξέρω αν θα μας δινόταν η δυνατότητα αλλά εγώ θα ήθελα πάρα πολύ αυτό το υλικό που αναπτύξαμε να μπορούσαμε να το μοιραστούμε και με άλλες χώρες αν υπήρχε δυνατότητα» (Γ.Κ. – μέλος της ομάδας έργου).

3.2.11. Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα ως καλή πρακτική

Προς το τέλος της συνέντευξης, η ερευνήτρια έκανε μια πιο γενική ερώτηση η οποία όμως είναι πολύ σημαντική για την εκπόνηση της εργασίας. Η ερώτηση αναφερόταν στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα που ανέπτυξαν τα μέλη της ομάδας εστίασης και στο κατά πόσο μπορεί να θεωρηθεί ως καλή πρακτική. Οι συνεντευξιαζόμενοι έθεσαν τις απόψεις του με επιχειρήματα επ' αυτών και τις ενέργειες που θέλουν να δρομολογήσουν. Πιο συγκεκριμένα, επεσήμαναν ότι το εκπαιδευτικό πρόγραμμα είναι μια καλή πρακτική γιατί παρείχε ακαδημαϊκές μεν αλλά και εμπειρικές γνώσεις και σύνδεση με την ελληνική και ευρωπαϊκή επιχειρηματική πραγματικότητα. Επίσης, είναι μεταφέρσιμη και προσβάσιμη από το ευρύ κοινό. Μάλιστα, τα μέλη της ομάδας εστίασης τόνισαν την επιθυμία τους να διαφημιστεί και να συνεχιστεί και να παρουσιαστεί κι αλλού αυτή η προσπάθεια. Στα παρακάτω αποσπάσματα αναφέρονται ενδεικτικά οι απαντήσεις.

«Είναι μία καλή πρακτική για τον εξής λόγο γιατί κατάφερε και συνδύασε και έδωσε τόσο ακαδημαϊκές γνώσεις όσο και εμπειρικές γνώσεις και υπήρχε σύνδεση με την αγορά και στην ελληνική πραγματικότητα αλλά και με την ευρωπαϊκή αντίστοιχα πραγματικότητα» «αγκάλιασε αυτό το πρόγραμμα και την πράξη χωρίς να στερείται ακαδημαϊκής γνώσης και μάλιστα στα βιωματικά σεμινάρια πήγε ακόμη ένα βήμα πιο πέρα και υπήρξαν έντονα στοιχεία παιχνιδοποίησης, υπήρχε gamification, υπήρχαν μελέτες περιπτώσεις υπήρχε όλη η διαδικασία του mentoring για τα επιχειρηματικά σχέδια... θα μπορούσαν να πατήσουν μελλοντικά οι άνθρωποι γιατί έτσι κι αλλιώς είναι creative commons είναι ανοιχτό το εκπαιδευτικό πρόγραμμα και θα είναι δηλαδή θα υπάρχει στην ιστοσελίδα του προγράμματος, είναι ανοιχτό προς όλους, είναι ανοιχτά προσβάσιμο και είναι μια ελεύθερη γνώση» (Γ.Θ. – μέλος της ομάδας έργου).

«Είναι καλή πρακτική γιατί έχει τα στοιχεία της καλής πρακτικής, είναι μεταφέρσιμη, Επίσης είχε θετικό αντίκτυπο» «και το άλλο ότι αν μετρήσουμε και το κόστος του προγράμματος σαν πρόγραμμα είχε ένα εύλογο κόστος για την ανάπτυξη του το να τεσταριστεί σε τόσο κόσμο... που είναι πολύ σημαντικό αυτό για να μετρήσουν μία πρακτική αν είναι καλή» (Γ.Τ. - μέλος της ομάδας έργου).

«Ναι εγώ ήδη το διαφημίζω, να μοιραστούμε κάποιο υλικό ή να το παρουσιάσουμε κάπου αλλού. Αλλά εγώ πιστεύω να είναι μία είναι μία δράση που αξίζει να τη μοιραστείς, δε ξέρω πιστεύω ότι κάναμε κάτι αρκετά καλό, πρωτότυπο» (Γ.Κ. – μέλος της ομάδας έργου).

3.2.12. Συμβολή της Ευρωπαϊκής ένωσης για την Κοινωνική Οικονομία και την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα στο μέλλον

Όταν τα μέλη της ερωτήθηκαν για τη συμβολή της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην ανάπτυξη του τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας και της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας και τους τρόπους που μπορεί να προωθηθεί η ιδέα της, αποκρίθηκαν δύο από τα τρία μέλη της ομάδας εστίασης καθώς έχουν την μεγαλύτερη εμπειρία σε συγχρηματοδοτούμενα προγράμματα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στις δράσεις και τους στόχους της. Μάλιστα η μια εκ των δύο ερωτήσεων, που τους έγιναν, εστίασε στις δράσεις δικτύωσης και στις εκδηλώσεις ενημέρωσης και πληροφόρησης που γίνονται από την πλευρά της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Οι ερωτώμενοι ανέφεραν τόσο αδυναμίες που διακρίνουν στην υλοποίηση των αντίστοιχων προγραμμάτων από τη Διαχειριστική Αρχή όσο και σε προβλήματα που παρουσιάζονται κυρίως εντός της χώρας μας. Η Ευρωπαϊκή Ένωση μέσω της διαχειριστικής αρχής των προγραμμάτων της δείχνει μια αδυναμία ως προς την προετοιμασία των έργων καθώς συχνά παρατηρούνται έργα που επαναλαμβάνονται και πανομοιότυπες δράσεις που χρηματοδοτούνται άσκοπα. Ωστόσο, τα βήματα της Ευρωπαϊκής Ένωσης στον τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας και της Κοινωνικής θεωρούνται μεθοδευμένα και επιτυχημένα καθώς έχει καταφέρει να επιβάλλει ουσιαστικά μέτρα και για την υποστήριξη του τομέα στα κράτη – μέλη της, να παρέχει διάφορα χρηματοδοτικά εργαλεία και να ευαισθητοποιήσει τους πολίτες της. Από την άλλη πλευρά, η χώρα μας φαίνεται αρκετά αδύναμη ως προς αυτήν την προσέγγιση γιατί ενώ υπάρχουν δίκτυα και forum Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας, πολλοί φορείς δε γνωρίζουν και δεν είναι ευαισθητοποιημένοι με την ιδέα της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας με αποτέλεσμα να υπάρχουν κωλύματα και αργοπορίες. Επίσης, ένα ακόμη σημαντικό ζήτημα είναι ότι τα κονδύλια που έχουν εγκριθεί από την Ευρωπαϊκή Ένωση για την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα συχνά προορίζονται για άλλους σκοπούς, ένα συχνό φαινόμενο που ακολούθησε τη χρηματοοικονομική κρίση στη χώρα μας, με αποτέλεσμα η ανάπτυξη του τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας και της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας να μένει πίσω.

Έγινε σαφές, όμως, από τα λεγόμενα των μελών της ομάδας εστίασης και επισημάνθηκε ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση πήρε και παίρνει αρκετές πρωτοβουλίες για την ανάπτυξη του τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας και της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας. Το

πρόβλημα δημιουργείται όταν οι ίδιες οι χώρες δε μπορούν να απορροφήσουν τις νέες αυτές ιδέες και ενταχθούν σε νέα πλαίσια και αντικείμενα.

«Υπάρχει μια αδυναμία όσον αφορά στην προετοιμασία αυτών, δηλαδή υπάρχουν αρκετά προγράμματα που προσπαθούν με διάφορους τρόπους να κάνουν πράγματα τα οποία επαναλαμβάνονται, δε σχετίζονται με το δικό μας, αλλά έχουμε δει ότι αυτό είναι αδυναμία της προετοιμασίας των προσκλήσεων»...«Παρόλα αυτά θα έπρεπε να υποστηριχθεί η διαχειριστική αρχή από κάποιους experts στο αντικείμενο για να κάνουν ίσως ένα πιο βελτιωμένο σχεδιασμό και όχι απλά να περνάνε προτάσεις που μπορεί να έχουν έναν μεγάλη επαναληψιμότητα ή και να κουράζουν» (Γ.Τ. - μέλος της ομάδας έργου).

«Εγώ νομίζω ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση κάνει πάρα πολλά στο συγκεκριμένο κομμάτι, η Ελλάδα είναι αυτή που δεν κάνει. Υπάρχουν πάρα πολλά προγράμματα της Ευρωπαϊκής Ένωσης μέχρι και χρηματοδοτικά εργαλεία για κοινωνικές επιχειρήσεις αρκεί κάποιος να μπει στο EASI και να δει άπειρα έργα γιατί δεν είναι μόνο το Interreg. Επίσης, η ΕΕ έχει επιβάλλει ουσιαστικά στα κράτη – μέλη να εντάξουν τη στήριξη της κοινωνικής επιχειρηματικότητας ή φορέων Κοινωνικής Οικονομίας κτλ σε κάθε επιχειρησιακό πρόγραμμα που χρηματοδοτείται από την Ε.Ε»...«τα δίκτυα κοινωνικών συνεταιριστικών επιχειρήσεων υπήρχαν και υπάρχουν κι ένα forum κοινωνικής επιχειρηματικότητας» «που κάνει πολύ καλή και σοβαρή δουλειά όσον αφορά στην ευαισθητοποίηση του κόσμου στον τομέα της κοινωνικής επιχειρηματικότητας. Αλλά το πρόβλημα στην Ελλάδα με τη χρηματοδότηση είναι ότι οι ίδιοι οι δημόσιοι υπάλληλοι ή οι φορείς που χειρίζονται κονδύλια της Ε.Ε. και του Π.Δ.Ε. δεν έχουν ιδέα για το τι σημαίνει κοινωνική επιχειρηματικότητα, το τι σημαίνει ΚΟΙΝΣΕΠ...«όλα τα κονδύλια που είχαν εγκριθεί στον αρχικό προγραμματισμό για τα επιχειρησιακά προγράμματα για την κοινωνική επιχειρηματικότητα πηγαίνουν σε άλλους τομείς γιατί στην Ελλάδα δεν έχουμε λύσει τα θέματα, φοβόμαστε όταν ακούμε κοινωνική επιχείρηση, Μ.Κ.Ο. και ο δημόσιος φορέας αρνείται να συνεργαστεί μαζί τους, θεωρεί ότι κάποιος θα τον κατηγορήσει. Τέλος πάντων υπάρχει ένας κακός στιγματισμός το οποίο πρέπει να αλλάξει» (Γ.Κ. – μέλος της ομάδας έργου).

3.2.13. Συνολική άποψη για τη διασυνοριακή συνεργασία

Η τελευταία ερώτηση της συνέντευξης αφορούσε τη συνολική εικόνα που άφησε στους ερωτώμενους η διασυνοριακή συνεργασία, αν δηλαδή είναι προτιμότερη η συνεργασία με

μια άλλη χώρα για την ανάδειξη ενός συγκεκριμένου αντικειμένου ενός συγκεκριμένου τομέα. Τα μέλη της ομάδας εστίασης αποκρίθηκαν θετικά και επικρότησαν την έννοια της διασυνοριακής συνεργασίας, κάτι που έγινε και στους ίδιους ακόμη αντιληπτό μέσω της υλοποίησης του έργου. Τόνισαν, μάλιστα, ότι πάντα έχεις κάτι νέο να μάθεις και να υιοθετήσεις. Πέρα από αυτό όμως, μέσα από τη συνεργασία δύο χωρών, πόσο μάλλον γειτονικών, αναπτύσσεις και εμπορικές σχέσεις και σχέσεις συνεργασίας σε άλλους τομείς. Στη διάρκεια της συζήτησης επισημάνθηκε ξανά η στάση που κράτησαν κατά τη διάρκεια του εκπαιδευτικού προγράμματος οι Βούλγαροι, ωστόσο το συμπέρασμα που βγήκε είναι ότι ακόμη και σε μια τέτοια περίπτωση ήταν ένα ξεκίνημα για αυτούς και παρά τη μικρή ωφέλεια δεν παύει να είναι μια εξέλιξη.

«Θεωρώ ότι είναι ένα πάρα πολύ καλό εργαλείο για να μαθαίνεις και τι γίνεται σε άλλα μέρη της Ευρωπαϊκής Ένωσης και να δεις εκεί πώς αντιμετωπίζουν το κομμάτι της επιχειρηματικότητας, τι προβλήματα υπάρχουν και το καλύτερο από όλα είναι ότι μπορείς να πάρεις κάποια καλή ιδέα κάποια καλή πρακτική που συμβαίνει εκεί και να προσπαθήσεις να τη μεταφέρεις με τις αντίστοιχες προσαρμογές στο δικό σου τόπο».....«εάν συμμετείχαν και πιο πολλοί εταίροι και από τη Βουλγαρία και από την Ελλάδα νομίζω ότι θα είχε μεγαλύτερο ενδιαφέρον γιατί μπορεί κάποιος εταίρος να ήταν πιο ενεργός και να σου έδινε πιο πολλά στοιχεία και σε επίπεδο μελέτης και σε επίπεδο προσέγγισης και σε επίπεδο δικτύωσης και επικοινωνίας των αποτελεσμάτων του έργου και στη Βουλγαρία, νομίζω ότι θα είχε και μεγαλύτερο ενδιαφέρον θα ήταν πιο δύσκολο τεχνικά αλλά θα είχε πιο πολύ ενδιαφέρον για μένα» (Γ.Κ. – μέλος της ομάδας έργου).

«Η εξέλιξη μπορεί να αργεί κάποιες φορές αλλά δε σταματάει και δε σταματάει όταν σε όλες τις γύρω χώρες υπάρχει, δηλαδή ακόμη και στην Ελλάδα πάμε με πάρα πολύ αργά βήματα που είμαστε πιο μπροστά ας πούμε από τη Βουλγαρία, είμαστε πολύ πίσω από άλλους. Θέλω να πω ότι η συνεργασία βοηθάει κι εμάς, βοηθάει και τους γείτονες κι όταν γενικά αναπτύσσονται οι γείτονες είτε είναι Βούλγαροι είτε είναι οτιδήποτε άλλοι είναι χρήσιμο για όλους γιατί αναπτύσσονται οι σχέσεις και εμπορικές σχέσεις, σχέσεις συνεργασίας, δίνονται περισσότερες δυνατότητες. Συνεπώς ακόμη και μικρή να είναι η άμεση ωφέλεια που υπήρχε στη διασυνοριακή συνεργασία είναι ένα ξεκίνημα είναι ένα ξεκίνημα και αν συνεχιστούν και άλλο τέτοιες προσπάθειες και αυτοί θα μαθαίνουν από μας και εμείς θα παίρνουμε κάποιες δικές τους πρακτικές» (Γ.Τ. - μέλος της ομάδας έργου).

3.2.14. Καλές πρακτικές Ελλάδας και Βουλγαρίας

Επίσης, με τη ροή της συζήτησης, η ερευνήτρια θέλησε να μάθει και τι είδους παραδείγματα – καλές πρακτικές της Ελληνικής πραγματικότητας παρουσιάστηκαν στους Βούλγαρους ωφελούμενους. Έτσι, οι ερωτώμενοι ανέφεραν ότι παρουσίασαν αρκετές περιπτώσεις ελληνικών κοινωνικών επιχειρήσεων και τόνισαν τη σπουδαιότητα αυτών γιατί η Ελλάδα και η Βουλγαρία είναι δύο χώρες με παρόμοιες οικονομίες και οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα, οπότε είναι εύκολο για ένα Βούλγαρο να κατανοήσει τις κινήσεις, τις πρωτοβουλίες και τους περιορισμούς που μπορεί να συναντήσει ένας Έλληνας στην ανάπτυξη της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας και αντίστροφα. Επίσης, στη συνέντευξη αναφέρθηκε και το αξιόλογο παράδειγμα της βουλγάρικης πλευράς, το οποίο είναι η ίδρυση της κοινωνικής επιχείρησης, που διαφέρει με την ανάλογη ελληνική διαδικασία, μπορεί όμως να αποτελέσει μια καλή πρακτική για τους Έλληνες καθώς οι Βούλγαροι καταφέρνουν να έχουν μια βιώσιμη κοινωνική επιχείρηση από την αρχή της λειτουργίας της.

«Κυρίως εστιάσαμε σε case studies που είχαν να κάνουν με την Ελλάδα δηλαδή αναδείξαμε ελληνικά cases, είχαμε και cases ευρωπαϊκά, αλλά αναδείξαμε ελληνικά cases τα οποία αν κάποιος ενδιαφερθεί δηλαδή πραγματικά νομίζω ότι μπορεί να έχει χρησιμότητα σε αυτό, γιατί εντάξει Ελλάδα και Βουλγαρία έχουν πολλά κοινά σημεία, μικρομεσαίες επιχειρήσεις ή παρόμοιες οικονομίες σε κάποια θέματα, έχουν παρόμοια και οικονομικά κοινωνικά προβλήματα, υψηλή ανεργία κτλ σε κάποιες περιοχές» (Γ.Θ. – μέλος της ομάδας έργου).

Στη συνέχεια αναφέρθηκαν και τα παραδείγματα της Βουλγαρίας που παρουσιάστηκαν στους Έλληνες ωφελούμενους του εκπαιδευτικού προγράμματος ως καλή πρακτική.

«Την ίδρυση της κοινωνικής επιχείρησης» (Γ.Θ. – μέλος της ομάδας έργου).

«Ναι αυτό, που είναι ένα πραγματικό γεγονός που είναι και στο πλαίσιο του έργου, με κάπως μια διαφορετική προσέγγιση σε σχέση με την Ελλάδα. Είναι όμως μια επιχείρηση κοινωνική που λειτουργεί με κάποια κριτήρια με τη διαφορά ότι έχει μια δημόσια σύμβαση καλή, με ένα φορέα ο οποίος επενδύει» (Γ.Τ. - μέλος της ομάδας έργου).

«Αυτό είναι ότι κατάφεραν να έχουν μια βιώσιμη κοινωνική επιχείρηση από την αρχή» (Γ.Θ. – μέλος της ομάδας έργου).

«Είναι αυτό που θέλουμε να προωθήσουμε, έχουν καταφέρει οι Βούλγαροι, στην ουσία, να κάνουν ένα κοινωνικό συνεταιρισμό δημόσιο ο οποίος χαράσσει κοινωνική πολιτική μέσα

από αυτό το όργανο βοηθώντας μακροχρόνια νέους ανέργους, προσφέροντας δουλειά και ταυτόχρονα αυτοί παράγουν κάποιο προϊόν» (Γ.Κ. – μέλος της ομάδας έργου).

3.3 Σύνοψη κεφαλαίου

Στο τρίτο κεφάλαιο της εργασίας παρουσιάστηκαν οι γνώμες και οι απόψεις των συμμετεχόντων της ομάδας εστίασης στα ερωτήματα της ερευνήτριας για την ερευνητική διαδικασία. Με τη βοήθεια της διαδικασίας της απομαγνητοφώνησης, η ερευνήτρια μπόρεσε να αποτυπώσει στην εργασία πολλά από τα λεγόμενα των συνεντευξιαζόμενων τα οποία βοηθούν τον αναγνώστη να εισέλθει περαιτέρω στον εντοπισμό απαντήσεων για τα βασικά ερευνητικά ερωτήματα που τέθηκαν στην αρχή. Οι απαντήσεις των μελών της ομάδας εστίασης αναλύθηκαν στο παρόν κεφάλαιο, ωστόσο, στο τέταρτο και τελευταίο κεφάλαιο εξάγονται τα συμπεράσματα της έρευνας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Βάσει της βιβλιογραφίας, αντιλαμβανόμαστε ότι ο τομέας της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας περιλαμβάνει ένα ευρύ φάσμα δράσεων μέσα από τις οποίες προωθείται, ενισχύεται και υποστηρίζεται τόσο η απασχόληση όσο και η επιχειρηματικότητα και η κοινωνική ένταξη ευπαθών και ευάλωτων ομάδων πληθυσμού. Βασικός στόχος του τομέα της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας είναι οι άνθρωποι να ανήκουν σε ένα υγιές κοινωνικό και οικονομικό περιβάλλον που θα εργάζονται, θα εκπαιδεύονται, θα περιθάλπονται κτλ. Οι οργανώσεις της Κοινωνικής Οικονομίας, που επιδιώκουν αυτό το σκοπό, παρέχουν υπηρεσίες και παράγουν προϊόντα χωρίς να επιδιώκουν το ιδιωτικό όφελος. Τέτοιες οργανώσεις μπορεί να είναι ενώσεις, συνεταιρισμοί, ιδρύματα, μη κυβερνητικοί οργανισμοί, κοινωνικές επιχειρήσεις που λειτουργούν κάτω από βασικές προϋποθέσεις και αρχές, πέρα των βασικών αρχών της δικαιοσύνης, της ανεξαρτησίας, της δημοκρατίας, της ελεύθερης συμμετοχής, της προτεραιότητας του ατόμου, της αλληλεγγύης, της ισότητας, της ισονομίας της αειφορίας, που ήδη έχουν αναφερθεί. Οι προϋποθέσεις αυτές είναι η σύνδεση των συμφερόντων των μελών με το συλλογικό όφελος, η χρησιμοποίηση των κερδών για την επίτευξη ολοένα και περισσότερων στόχων, η δημιουργία δράσεων που στοχεύουν στην αειφόρα ανάπτυξη, εξυπηρέτηση των στόχων των μελών τους κ.α.

Οι οργανώσεις της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας χαρακτηρίζονται από πολυεταρτικότητα, όπως αναφέρεται και στη σχετική βιβλιογραφία, καθώς τα μέλη τους, οι συνεταιριστές, οι μέτοχοι και οι ιδιοκτήτες μπορεί να είναι φυσικά ή/και νομικά πρόσωπα με πολλαπλή συμμετοχή στη λειτουργία και τις δράσεις τους. Οι κοινωνικές επιχειρήσεις δημιουργούν νέες ευκαιρίες πρόσβασης στην αγορά εργασίας για τους ανθρώπους που δε μπορούν να ενταχθούν εύκολα σε αυτήν με άλλον τρόπο και επίσης διοικούνται με «ανοικτό» τρόπο, δηλαδή με τη συμμετοχή όλων των μερών τους, χωρίς να περιορίζεται η εμπλοκή «χαρισματικών» ηγετών.

Η Κοινωνική Επιχειρηματικότητα είναι κομμάτι της Κοινωνικής Οικονομίας, είναι ο τομέας που αναπτύχθηκε για να επιτελέσει τους στόχους της Κοινωνικής Οικονομίας. Παρά το γεγονός ότι υπάρχουν πολλοί διαφορετικοί ορισμοί και ανάλογο θεσμικό πλαίσιο σε όλα τα κράτη, η Κοινωνική Επιχειρηματικότητα χαρακτηρίζεται από κοινές αξίες και

ιδανικά με το πιο σημαντικό να είναι αυτό της επανεπένδυσης των κερδών από τους εμπλεκόμενους φορείς προς όφελος του κοινωνικού συνόλου.

Η Κοινωνική Οικονομία και η Κοινωνική Επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα φαίνεται ότι υπήρχε από το 1999 με το Ν.2716 περί Ανάπτυξης και εκσυγχρονισμού των υπηρεσιών ψυχικής υγείας, ωστόσο με την εφαρμογή του Νόμου 4019/2011 αναδείχθηκαν οι αρχές του τομέα αυτού στην Ελλάδα, συστάθηκαν οι περισσότερες κοινωνικές επιχειρήσεις και το Μητρώο Κοινωνικής Οικονομίας το οποίο αργότερα με το Νόμο 4430 του 2016 πήρε την ονομασία Μητρώο Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας. Οι νομικές μορφές των κοινωνικών επιχειρήσεων στην Ελλάδα είναι οι Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις και οι Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί Περιορισμένης Ευθύνης οι οποίοι διέπονται από ορισμένους κανόνες και λειτουργούν κάτω από ορισμένες προϋποθέσεις.

Η Βουλγαρία είναι μια χώρα που χαρακτηρίζεται από τις ολοένα και αυξανόμενες κοινωνικές και οικονομικές ανάγκες του πληθυσμού της. Η ανάπτυξη της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας φαίνεται σαν μια λύση για τα προβλήματα της γειτονικής χώρας, ωστόσο μέχρι πρότινος στη Βουλγαρία δεν υπήρχε ενιαίο θεσμικό πλαίσιο για την υποστήριξη και στην ανάπτυξη του τομέα αυτού ούτε επίσης σαφής ορισμός για την έννοια της κοινωνικής επιχείρησης. Τα τελευταία, μόνο, χρόνια η Βουλγαρία φαίνεται να ακολουθεί τις τάσεις που επικρατούν και σε άλλες χώρες της Ευρώπης αλλά και ολόκληρου του κόσμου για την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα και έχει υιοθετήσει κάποιες αρκετά ουσιαστικές προσεγγίσεις και πρωτοβουλίες. Όπως αναφέρθηκαν και παραπάνω αυτές είναι η Εθνική Προσέγγιση της Κοινωνικής Οικονομίας, που συμπληρώνεται από το Σχέδιο Δράσης για την Κοινωνική Οικονομία, η Εθνική Στρατηγική για τη Νεολαία 2010-2020, η Εθνική Στρατηγική για τη μείωση της φτώχειας και την προώθηση της κοινωνικής ενσωμάτωσης και η Στρατηγική για την απασχόληση των ατόμων με αναπηρίες. Η Βουλγαρία με το πέρασμα του χρόνου οδηγείται ακόμη περισσότερο στην ενσωμάτωση του τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας και της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας στον τρόπο ζωής των πολιτών της, θέτοντας τον ως ένα από τους πιο καινοτόμους τρόπους επίλυσης των κοινωνικών και οικονομικών προβλημάτων του πληθυσμού της και των συνθηκών διαβίωσης αυτού.

Τα προβλήματα και τα εμπόδια στη Βουλγαρία, όπως και στην Ελλάδα, είναι πολλά με αυτό της χρηματοδότησης των δράσεων των κοινωνικών επιχειρήσεων να είναι το κυριότερο για την ανάδειξη του τομέα. Η Ευρωπαϊκή Ένωση στην πάροδο των χρόνων

υλοποιεί διάφορες σημαντικές πρωτοβουλίες για την ενίσχυση των δράσεων και σκοπών του τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας και την ανάπτυξη της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας. Βλέπουμε από τη σχετική βιβλιογραφία ότι ήδη από το 1996 ιδρύθηκε το δίκτυο EMES, ένα δίκτυο που ενθάρρυνε την ανάπτυξη κοινωνικών επιχειρήσεων και την εύρυθμη σύσταση και λειτουργία τους. Λίγα χρόνια αργότερα ακολούθησε η «Ανακοίνωση για την προώθηση των συνεταιριστικών εταιρειών» στην Ευρώπη. Η ουσιαστική όμως παρέμβαση της Ευρωπαϊκής Ένωσης και η χρηματοδότηση των δράσεων της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας ενισχύονται περισσότερο με τις πρόσφατες πρωτοβουλίες της όπως η «Πρωτοβουλία για τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις», το «Πακέτο Κοινωνικών Επενδύσεων», το πρόγραμμα «ΟΡΙΖΟΝΤΑΣ 2020» το «Ευρωπαϊκό Ταμείο Στρατηγικών Επενδύσεων» και το «Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης». Στη τελευταία αυτή προσέγγιση επικεντρώθηκε και η παρούσα εργασία και πιο συγκεκριμένα στα προγράμματα διασυνοριακής συνεργασίας που χρηματοδοτούνται από το συγκεκριμένο ταμείο. Το έργο για το οποίο ασχοληθήκαμε συμπεριλαμβανόταν στο πρόγραμμα διασυνοριακής συνεργασίας INTERREG Ελλάδα – Βουλγαρία 2014 – 2020.

Στο υπό εξέταση πρόγραμμα διασυνοριακής συνεργασίας, τα έργα που υποβάλλονται, αξιολογούνται βάσει συγκεκριμένων κριτηρίων και προϋποθέσεων. Τα έργα, δηλαδή, του προγράμματος διασυνοριακής συνεργασίας INTERREG Ελλάδα – Βουλγαρία 2014-2020, συμπεριλαμβανομένου και του έργου το οποίο διερευνάται σε αυτή την εργασία, πρέπει να πληρούν το κριτήριο του διασυνοριακού χαρακτήρα, της συνέχειας, της συμπληρωματικότητας, της συνάφειας, της ζήτησης και της θεσμικής ικανότητας. Πιο συγκεκριμένα, για ενισχύσει η Ευρωπαϊκή Ένωση, μέσω των προγραμμάτων διασυνοριακής συνεργασίας, μια πρωτοβουλία και να χρηματοδοτήσει δράσεις ανάπτυξης, όχι μόνο του τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας και της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας αλλά και άλλων ουσιαστικών αντικειμένων και τομέων που ενισχύουν τους σκοπούς της πρέπει να δημιουργούν μια συνεργασία μεταξύ χωρών, να φέρουν αποτελέσματα τα οποία μπορούν να κεφαλαιοποιηθούν και να συνδεθούν και με άλλα έργα, να είναι συναφή με τις προκλήσεις της διασυνοριακής περιοχής στην οποία αναπτύσσονται, να εξελίσσονται σε μια περιοχή η οποία πραγματικά έχει ανάγκη για παρέμβαση και, τέλος, να υπάρχει το κατάλληλο θεσμικό πλαίσιο στις δύο συνεργαζόμενες χώρες που θα μπορεί να στηρίξει και να ενισχύσει περαιτέρω τις δράσεις του εκάστοτε έργου.

Από την ποιοτική έρευνα που διενεργήθηκε, επισημάνθηκε ότι η εμπειρία του εταίρου που συμμετείχε σε αυτή ήταν αρκετά μεγάλη όσον αφορά στα ευρωπαϊκά προγράμματα συμπεριλαμβανομένων των διασυνοριακών, ωστόσο αυτά δε σχετίζονταν με την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα αλλά με άλλα αντικείμενα όπως για παράδειγμα ο τουρισμός. Έτσι, ήταν η πρώτη φορά που ο εταίρος ήρθε σε επαφή με την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα με τη βοήθεια και ενίσχυση δράσεων από την Ευρωπαϊκή Ένωση.

Με σχετικά μικρή εμπειρία των μελών της ομάδας του τρίτου εταίρου του έργου στον τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας και στην ανάπτυξη δράσεων Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας, η υλοποίηση του συγκεκριμένου έργου φάνηκε ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα και ωφέλιμη για τα άτομα που συμμετείχαν. Μια πληροφορία που αντλήθηκε τόσο μέσα από τα σχετικά ενημερωτικά του φυλλάδια και δελτία όσο και μέσα από τις απαντήσεις που δόθηκαν. Κατά τη διάρκεια του εκπαιδευτικού προγράμματος, οι ωφελούμενοι είχαν την ευκαιρία να συμμετέχουν σε δράσεις που αφορούσαν στις έννοιες, στους προσδιορισμούς και στους στόχους του τομέα της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας, στις νομικές μορφές των φορέων της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας, στο θεσμικό πλαίσιο που διέπει την ανάπτυξη του τομέα αυτού αλλά και σε όλες τις διαδικασίες που πρέπει να ακολουθήσει κάποιος για την ίδρυση και τη διαχείριση μιας κοινωνικής επιχείρησης. Πέρα από την εισαγωγή στην Κοινωνική Επιχειρηματικότητα, οι ωφελούμενοι εκπαιδεύτηκαν και στις παραδοσιακές αρχές της επιχειρηματικότητας και της διοίκησης επιχειρήσεων, δηλαδή σε αντικείμενα που είχαν να κάνουν με την ανάπτυξη επιχειρηματικών μοντέλων, την έρευνα αγοράς, την κατάρτιση επιχειρηματικών σχεδίων αλλά και το κοινωνικό marketing, τις πωλήσεις κτλ. Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα ολοκληρώθηκε με τα βιωματικά εργαστήρια, όπου οι ωφελούμενοι είχαν τη δυνατότητα μέσα από πραγματικές περιπτώσεις κοινωνικών επιχειρήσεων, τόσο στη Βουλγαρία όσο και στην Ελλάδα, να κατανοήσουν βαθύτερα τις έννοιες, τις δράσεις, τις διαδικασίες αλλά και τα εμπόδια και τις δυσκολίες που μπορεί ένας δυνητικός ή υφιστάμενος κοινωνικός επιχειρηματίας να συναντήσει.

Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα του συγκεκριμένου έργου αποτέλεσε και μια καλή πρακτική από μόνο του, μια καλή πρακτική που θα πρέπει να παρουσιάζεται και να διδάσκεται και σε άλλες περιπτώσεις καθώς κατάφερε να συνδυάσει τόσο ακαδημαϊκές αλλά και εμπειρικές γνώσεις και εμπειρίες της ελληνικής και της ευρωπαϊκής πραγματικότητας σε σχέση με τον τομέα της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας και να εμπλουτιστεί με στοιχεία

παιχνιδοποίησης και άλλων καλών πρακτικών. Επίσης, το εκπαιδευτικό πρόγραμμα είναι μια μεταφέρσιμη πηγή, έχει θετικό αντίκτυπο, είναι προσβάσιμη σε όλους και είχε σχετικά μικρό κόστος, που είναι πολύ σημαντικά στοιχεία για να ορίσουν μια ενέργεια ως καλή πρακτική.

Η υλοποίηση ενός συγχρηματοδοτούμενου ευρωπαϊκού προγράμματος διασυνοριακής συνεργασίας αντιμετωπίζεται συχνά με αρκετά εμπόδια που έχουν να κάνουν τόσο με την έλλειψη γνώσης του αντικειμένου, όπως στη συγκεκριμένη έρευνα, η έλλειψη συγκεντρωμένου εκπαιδευτικού υλικού και καλών πρακτικών, όσο και με πιο διαχειριστικά και χρηματοδοτικά μέρη της υλοποίησης της συνεργασίας, όπως η μικρή χρηματοδότηση, η γραφειοκρατία, η αργοπορία στις πληρωμές και άρα στη ροή υλοποίησης του έργου.

Πολύ μεγάλο ρόλο, επίσης, παίζει ο τρόπος που σκέφτονται οι άνθρωποι, η μεγάλη διάσταση μεταξύ θεσμικού πλαισίου και επιχειρηματικής νοοτροπίας και η απουσία ενός πιο ελεύθερου και συλλογικού μοντέλου συνεργασίας και επιχειρηματικότητας. Ο τρόπος σκέψης των ανθρώπων και η νοοτροπία τους είναι μερικά από τα βασικά προβλήματα τόσο της διασυνοριακής συνεργασίας, της ανάπτυξης της επιχειρηματικότητας και πιο ειδικά της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας, κάτι που φάνηκε και κατά τη διάρκεια υλοποίησης του εκπαιδευτικού προγράμματος.

Τα προγράμματα διασυνοριακής συνεργασίας δίνουν τα κίνητρα για την ανάπτυξη διάφορων τομέων και διάφορων αντικειμένων. Στην προκειμένη περίπτωση, το πρόγραμμα INTERREG Ελλάδα – Βουλγαρία 2014 – 2020 έδωσε τα κίνητρα και την οικονομική ενίσχυση που χρειάστηκε ο εταίρος για να αναπτύξει το εκπαιδευτικό πρόγραμμα, να συντάξει το απαραίτητο υποστηρικτικό εκπαιδευτικό υλικό αλλά κυρίως να προσθέσει στην ομάδα του εξωτερικούς συνεργάτες που είναι εξειδικευμένοι στον τομέα της Κοινωνικής Οικονομικής και της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας, να στήσει την ηλεκτρονική πλατφόρμα για την εξ' αποστάσεως εκπαίδευση, να βιντεοσκοπήσει τις διαλέξεις, να αναπτύξει τα πολύ σημαντικά βιωματικά σεμινάρια, να δοκιμάσει κάτι καινούριο και να το δοκιμάσει σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα. Κάτι τέτοιο, όπως ανέφεραν οι ερωτώμενοι, θα ήταν ανέφικτο χωρίς τη χρηματοδότηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του συγχρηματοδοτούμενου διασυνοριακού προγράμματος.

Τα αποτελέσματα υλοποίησης του εκπαιδευτικού προγράμματος του έργου έδειξαν ότι οι ωφελούμενοι παρακινήθηκαν από αυτό και έτσι 6-7 άτομα έχουν ήδη ιδρύσει τη δική τους

κοινωνική επιχείρηση και άλλοι ήδη κοινωνικοί επιχειρηματίες συμμετείχαν ενεργά στις δράσεις συμβουλευτικής. Από τη μεριά του ο εταίρος είναι θετικός στη συμμετοχή κι άλλων προγραμμάτων που θα αφορούν στη Κοινωνική Επιχειρηματικότητα μέσω μιας ενδεχόμενης διασυνοριακής συνεργασίας, μόνο αν από αυτά απουσιάζουν όλες οι γραφειοκρατικές διαδικασίες που αναφέρθηκαν παραπάνω και αποτέλεσαν δύσκολα εμπόδια στην υλοποίηση του έργου. Επίσης, στόχος του εταίρου υλοποίησης του εκπαιδευτικού προγράμματος του έργου είναι η κεφαλαιοποίηση των αποτελεσμάτων του και η ανταλλαγή υλικού και πληροφοριών και με άλλες χώρες.

Στο σύνολο της υλοποίησης του εκπαιδευτικού προγράμματος συμπεραίνεται ότι η διασυνοριακή συνεργασία είναι ωφέλιμη καθώς δίνει την ευκαιρία σε κάποιον να γνωρίσει τι ακριβώς συμβαίνει σε μια άλλη μερίδα ανθρώπων, πως αντιμετωπίζουν μια κρίση ή ένα φαινόμενο, τι εμπόδια συναντούν, πως τα προσπερνούν κτλ και να μεταφέρει όλες αυτές τις γνώσεις και τις εμπειρίες και στη δική του πλευρά. Το πόσο πολύ θα μπορέσει κάποιος να εντυφώσει στη νέα γνώση και να συνεργαστεί με έναν άλλο λαό ή ομάδα κρίνεται από άλλους παράγοντες όπως το ενδιαφέρον των δύο μερών, η προσέγγιση και η δικτύωση που αναπτύσσεται. Εν κατακλείδι, η διασυνοριακή συνεργασία σημαίνει εξέλιξη κι αυτό γιατί όταν αναπτύσσεσαι εσύ, αναπτύσσεται και ο γείτονας, δημιουργούνται σχέσεις και δίνονται νέες ευκαιρίες και δυνατότητες, στη συγκεκριμένη περίπτωση για την ανάπτυξη της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας. Πολλές φορές δεν έχει σημασία το μέγεθος της ωφέλειας που λαμβάνει κάποιος αλλά η διάρκεια και οι σχέσεις εμπιστοσύνης που χτίζει. Οι δύο υπό εξέταση χώρες, βάσει του έργου, έχουν αρκετά κοινά κοινωνικά, πολιτικά και οικονομικά χαρακτηριστικά και η μεγαλύτερη σημασία και ωφέλεια ήταν η ανταλλαγή καλών πρακτικών που διοχετεύθηκαν μεταξύ των Ελλήνων και Βούλγαρων ωφελομένων. Η Βουλγαρία αν και χώρα με μικρή εμπειρία στον τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας και της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας έχει αρκετά πράγματα να διδάξει στους Έλληνες, όπως την ίδρυση της κοινωνικής επιχείρησης μέσω μιας διαφορετικής προσέγγισης από αυτή της ελληνικής αλλά και η Ελλάδα μπορεί να παρουσιάσει πολλές περιπτώσεις ήδη πετυχημένων κοινωνικών επιχειρήσεων.

Με τη βοήθεια του έργου που αναλύθηκε στην εργασία και μελετήθηκε μέσω της ερευνητικής διαδικασίας αντιλαμβάνεται κανείς πόσο ουσιαστικές είναι οι παρεμβάσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης και η διασυνοριακή συνεργασία, ειδικά σε ευαίσθητα ζητήματα της κοινωνίας όπως είναι η απασχόληση και η κοινωνική ενσωμάτωση ευπαθών και

ευάλωτων ομάδων του πληθυσμού που ζουν σε διασυνοριακές περιοχές. Βάσει της ανάλυσης των δεδομένων, διαπιστώνεται ότι δόθηκε τόσο η ευκαιρία όσο και τα κίνητρα σε φορείς της διασυνοριακής περιοχής της Ελλάδας και της Βουλγαρίας να συμβάλλουν με διάφορες δράσεις και πρωτοβουλίες στον σκοπό αυτό. Η συνεργασία μεταξύ των φορέων και των συμμετεχόντων, στο έργο που μελετήθηκε, συνέβαλλε με το δικό της τρόπο στην ανάπτυξη του τομέα της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας στη διασυνοριακή περιοχή. Είναι ένα παράδειγμα αυτό θα μπορούσε να παρουσιαστεί και αργότερα σε μελλοντικές δράσεις ακόμη και άλλων κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Τέλος, καθώς όπως αναφέρθηκε στη συγκεκριμένη εργασία μελετάται μόνο ένα έργο διασυνοριακής συνεργασίας, η περαιτέρω έρευνα επί του συγκεκριμένου αντικείμενου θα αποτελούσε μια ακόμη πολύ σημαντική εξέλιξη καθώς θα έδινε τη δυνατότητα να αναλυθούν περισσότερα έργα διασυνοριακής συνεργασίας με αντικείμενο την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα, η επίτευξη των σκοπών αυτών καθώς και η βιωσιμότητα των αποτελεσμάτων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Association of European Border Regions, (2011), “European Chapter for border and cross-border regions, draft new version”, Gronau.
- Bassi, A., Fabbri, A., (2019), “Crowdfunding: Threat or opportunity for social economy”, στο “7th EMES International Research Conference on Social Enterprise, Sheffield Hallam University, 24-27/06/2019.
- Bornstein, D., Davis, S., (2010), “Social Entrepreneurship: What everyone needs to know teaching notes”, New York: Oxford University Press.
- Borzaga, C., Bodini, R., Carini, C., Depedri, S., Galera, G., Salvatori, G. (2014), “Europe in Transition: The Role of Social Cooperatives and Social Enterprises”, EURISCE Working Papers, 69(14).
- Borzaga, C., Defourny, J., (2001), “The Emergence of Social Enterprise”, London and New York, Routledge, 350-370.
- Borzaga, C., Defourny, J., Galera, G., Les, E., Nogales, R., Nyssens, M., Prewitt, G., Spear, R., (2008), part III. Recommendations on how to Support Social Enterprises στο “Social Enterprise: A new model for poverty reduction and employment generation. An examination of the concept and practice in Europe and the Commonwealth of Independent States”, United Nations Development Programme, EMES European Research Network project.
- Borzaga, C, Galera, G., (2012), “The concept and Practice of Social Enterprise. Lessons from the Italian Experience”, International Review of Social Research, 2(2), 85-102.
- Boschee, J., McClurg, J., (2003), “Toward a Better Understanding of Social Entrepreneurship: Some Important Distinctions”, Social Enterprise Alliance, 1-7, ανακτήθηκε στις 29/11/2019 από την ιστοσελίδα <http://www.caledonia.org.uk/papers/Social-Entrepreneurship.pdf>.
- Bouchard, M.,J., Léonard, M., Rousselière, D., Tello-Rozas, S., (2017), “Impacting social economy ecosystem through solidarity financing: the case of a solidarity finance institution”, στο “6th EMES International Research Conference on Social Enterprise, Social enterprise for sustainable societies, Louvain-la-Neuve, Belgium, 3-6/07/2017.

- Certo, T., Miller, T., (2008), “Social Entrepreneurship: key issues and concepts”, *Business Horizons*, 51, 267-271.
- Cheney, G., Roper, J., (2005), “Leadership, learning and human resource management. The meanings of social entrepreneurship today”, *Corporate Governance International Journal of Business in Society*, 5(3), 95-104.
- CIRIEC (2012), “The Social Economy in the European Union”, Σύνοψη της έκθεσης που εκπονήθηκε για την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή, Βρυξέλλες.
- Crowe, S., Cresswell, K., Robertson, A., Hubby, G., Avery, A., Sheikh, A., (2011), “The case study approach”, *BMC Medical Research Methodology*, 11(100).
- Γαλάνης, Π., (2018), “Ανάλυση δεδομένων στην ποιοτική έρευνα. Θεματική Ανάλυση”, *Αρχαία Ελληνικής Ιατρικής* 2018, 35(3), 416-421.
- Γεώργιας, Κ., Κασσαβέτης, Δ., Κώστας, Α., Οικονόμου, Χ., Σουλιώτης Κ., Στραβοσκούφης, Θ., Σωτηροπούλου, Ε., (2013), "Κοινωνική Οικονομία: Θεωρία, Εμπειρία και Προοπτικές", *Εναλλακτικές Εκδόσεις*, Αθήνα.
- Defourny, J., Nyssens, M., (2010), “Conceptions of social enterprise and social entrepreneurship in Europe and the United States: Convergences and divergences”, *Journal of social entrepreneurship*, 1(1), 32-53.
- European Commission (2010), “Communication From the Commission to the European Parliament, the Council, The European economic and social committee, the Committee of the regions and the national parliaments – The EU Budget”.
- European Commission (2011), “Communication From the Commission to the European Parliament, the Council, The European economic and social committee, the Committee of the regions and the national parliaments – Social Business Initiative”.
- European Commission (2011), “European Territorial Cooperation Building Bridges Between People”.
- European Commission (2011), “An Agenda for new skills and jobs, A European contribution towards full employment”.
- European Commission (2013), “Social economy and social entrepreneurship”, *Social Europe guide*, Volume 4.

- European Commission (2014), “A map of social enterprises and their eco-systems in Europe, Country Report: Bulgaria”.
- European Commission (2016), “Social enterprises and the social economy going forward, A call for action from the Commission Expert group on Social Entrepreneurship”.
- European Commission (2016), “Cooperation programmes under the European territorial cooperation goals”.
- European Economic and Social Committee (2018), “Best Practices in public policies regarding the European Social Economy post the economic crisis.
- Eeuwijk, P., Angehrn, Z., (2017), “How to... Conduct a focus group discussion (FGD). Methodological manual”, Zurich Open Repository and Archive, University of Zurich.
- Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (2018), “Καταστατικό των κοινωνικών και αλληλέγγυων επιχειρήσεων”.
- Gasparini, A., Bianco, D., (2011), “Strategies and Euroregions for cross-border cooperation in Balkan and Danube European countries. An analysis of Strengths, Weaknesses, Opportunities and Threats”, Institute of International Sociology of Gorizia.
- Godfried, S., (2009), “On Track with Thrace: Exploring the Cross-border Cooperation in the EU’s South-Eastern External Border”, Master Thesis, Universiteit Twente and Westfälische Wilhelms-Universität Münster.
- Τσαρη, Φ., Πουρκός, Μ., (2015), “Ποιοτική μεθοδολογία έρευνας. Εφαρμογές στη ψυχολογία και στην εκπαίδευση”, Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών.
- Kamberelis, G., Dimitriadis, G., Welker, A., (2018), “Focus group research and/in figured worlds”, The SAGE handbook of qualitative research, 692-716.
- Karrè, P.,M., Mossel, V., (2017), “Between a rock and a hard place. The hybrid character of social enterprises”, στο “6th EMES International Research Conference on Social Enterprise, Social enterprise for sustainable societies, Louvain-la-Neuve, Belgium, 3-6/07/2017.

- Kinalski, D.D.F., Paula. C.C., Padoin, S.M.M., Neves, E.T., Kleinubing, R.E., Cortes. L.F., (2016), “Focus group on qualitative research: experience report”, *Revista Brasileira de Enfermagem*, 70(2), 424-429.
- Kostas, A., Tsoukalidis, I., Karasavvoglou, G.A., (2017), “The barriers for the development of the Social Cooperative Enterprises in Greece”, in: A. Karasavvoglou, S. Goić, P. Polychronidou, P. Delias (Eds.), *Economy, Finance and Business in Southeastern and Central Europe, Proceedings of the 8th International Conference on the Economies of the Balkan and Eastern European Countries in the Changing World (EBEEC) in Split, Croatia, 2016*, Springer Proceedings in Business and Economics, 513-522.
- Kostas, A., Tsoukalidis, I., Karasavvoglou, G.A., (2018), “Social Cooperative Enterprises in Greece: The transition from the law 4019/2011 to the law 4430/2016. A process without a “road map””. *Proceedings of 10th International Conference: The Economies of the Balkan and the Eastern European Countries in the changing world - EBEEC 2018*, 48-58.
- Levrat, N., (2007), “The European Grouping of Territorial Cooperation”, Study carried out by GEPE in the context of Committee of the Regions research programme, Committee of the Regions, European Union.
- Mair, J., Marti, I., (2006), “Social Entrepreneurship Research: a source of explanation, prediction and delight”, *Journal of World Business*, 41(1), 36-44.
- Mihály, M., (2018), “Rural social and solidarity economy initiatives from Central and Eastern Europe – In contexts of peripheralisation to what extent may participation be a reality?”, στο 3rd EMES – Polanyi International Seminar, Roskilde, 16-17/04/2018.
- Monge, C.,B., (2017), “Identifying cross-country key drivers of social entrepreneurial activity, στο “6th EMES International Research Conference on Social Enterprise, Social enterprise for sustainable societies, Louvain-la-Neuve, Belgium, 3-6/07/2017.
- Moulaert, F., Ailenei, O., (2005), “Social economy, third sector and solidarity relations: a conceptual synthesis for history of present”, *Urban Studies*, 42 (11), 2037-2053.
- Μητροσύλη, Μ., (2007), “Μελέτη για τη διαμόρφωση του θεσμικού και νομικού πλαισίου στην Κοινωνική Οικονομία”, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών - Ινστιτούτο Κοινωνικής Πολιτικής, Αναπτυξιακή Σύμπραξη Κένταυρος.

- Nicholls, A, (2006), “Social Entrepreneurship: New Models of Sustainable Social Change”, Oxford University Press.
- N. 2716/1999 «Ανάπτυξη και εκσυγχρονισμός των υπηρεσιών ψυχικής υγείας και άλλες διατάξεις».
- N.4019/2011 (ΦΕΚ 216/A) «Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα και λοιπές διατάξεις».
- N. 4430/2016 (ΦΕΚ 205/A) για την «Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία και ανάπτυξη των φορέων της και άλλες διατάξεις».
- Perkmann, M., (2003), “Cross-border regions in Europe. Significance and drivers of cross-border co-operation”, *European Urban and Regional Studies*, 10 (2), 153-171.
- Παρασκευοπούλου – Κόλλια, Ευφροσύνη – Άλκηστη, (2008), “Μεθοδολογία ποιοτικής έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες και συνεντεύξεις”, *Open Education - The Journal for Open and Distance Education and Educational Technology*, 4(1).
- Seelos, C., Mair, J., (2004), “Social Entrepreneurship. The contribution of individual entrepreneurs to sustainable development”, IESE Business School Working Paper 553.
- Smithson, J., (2007), “Focus groups”, *Social Research Methods*, SAGE Handbook, 356–371.
- Terco Interim Report, (2011), “European Territorial Cooperation as a Factor of growth, jobs and quality of life”.
- Terco Final Report , (2012), “European Territorial Cooperation as a Factor of growth, jobs and quality of life”.
- Terziev, V., Bencheva, N., Arabska, E., Stoeva, T., Tepavicharova, M., Nichev, N., (2016), “Facts and Figures on social enterprises in Bulgaria”, στο Ninth International Scientific Conference, Durres, Republic of Albania, 17-19/06/2016.
- Terziev, V., Nichev, N., (2017), “Strategic framework for social entrepreneurship development in Bulgaria”, *International E-Journal of Advances in Social Sciences*, 3(8), 479-487.
- Valkova, M., (2019), “Social economy and social entrepreneurship in the Blagoevgrad region”, στην 2η ημερίδα ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης, με θέμα «Εργαλεία

Ανάπτυξης Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας – Ευρωπαϊκό και Ελληνικό θεσμικό πλαίσιο, Θεσσαλονίκη, 30/01/2019.

Yin, R. K. (1994), Case study research: Design and methods (Applied Social Research Methods Series, 5, 2nd ed.), California, Sage Publications.

Yunus, M., (2008), “Social Business is the solution”, 3rd Lindau Meeting on Economic Sciences, ανακτήθηκε στις 29/11/2019 από: <https://www.mediatheque.lindau-nobel.org/videos/31406/social-business-is-the-solution-2008/meeting-2008-eco>.

<https://www.sosedee.eu/>, ανακτήθηκε τελευταία στις 16/09/2020.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

**ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1: Ερωτηματολόγιο ομαδικά
εστιασμένης συνέντευξης**

1. Πως κρίνετε την κοινωνικοοικονομική κατάσταση στη χώρα σας και πως πιστεύετε ότι ο τομέας της Κοινωνικής Οικονομίας και της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας συμβάλλει σε αυτή την κατάσταση;
2. Είχε συμμετάσχει ο φορέας σας κατά το παρελθόν σε άλλα προγράμματα χρηματοδοτούμενα από την Ευρωπαϊκή Ένωση;
3. Υπήρχε η δυνατότητα μιας τέτοιας πρωτοβουλίας χωρίς αυτή τη χρηματοδότηση και καθοδήγηση και πόσο βοήθησε η χρηματοδότηση αυτού του έργου από την Ευρωπαϊκή Ένωση για την επίτευξη των δράσεων;
4. Ποια αποτελέσματα είχε η υλοποίηση του έργου στους ωφελούμενους που έλαβαν μέρος γενικότερα; και πιο συγκεκριμένα γνωρίζετε αν κάποιος από τους ωφελούμενους του έργου έχει ιδρύσει κάποια νέα κοινωνική επιχείρηση ή εργάζεται σε μια ήδη υπάρχουσα μετά από το πέρας της εκπαίδευσης που έλαβε από το έργο;
5. Ποια εμπόδια ή περιορισμούς αντιμετωπίσατε κατά τη διάρκεια υλοποίησης του εκπαιδευτικού προγράμματος;
6. Αναδείχθηκαν κάποιες καλές πρακτικές από την υλοποίηση των δράσεων του έργου που θα μπορούσαν, πιστεύετε, να εφαρμοστούν και σε άλλες περιπτώσεις;
7. Ποιο ποσοστό των ωφελούμενων ανταποκρίθηκε στις αρμοδιότητες του έργου;
8. Πιστεύετε ότι υπήρχε επαρκής πληροφόρηση και ενημέρωση των ωφελούμενων σχετικά με τον τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας και της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας και πριν την έναρξη των δράσεων του έργου;
9. Ενδιαφέρεστε να συμμετέχετε σε αντίστοιχο έργο και στο μέλλον;
10. Θα επιλέγατε μια διαφορετική προσέγγιση για το εκπαιδευτικό πρόγραμμα σε αυτήν την περίπτωση;
11. Υπάρχουν σχέδια κεφαλαιοποίησης των αποτελεσμάτων του έργου? Σκέφτεστε κάποια άλλη πρωτοβουλία που θα μπορούσε να συνδεθεί με τις δράσεις του έργου?
12. Πως αλλιώς θεωρείτε ότι μπορεί να συμβάλλει η Ευρωπαϊκή Ένωση στην ενίσχυση της κοινωνικής επιχειρηματικότητας;

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2: Πρόσκληση για ομαδικά εστιασμένη συνέντευξη

Καλημέρα σας

Θα ήθελα να σας ενημερώσω ότι στο πλαίσιο της διπλωματικής μεταπτυχιακής μου εργασίας του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «Διεθνής και Ευρωπαϊκή Οικονομική» του τμήματος Λογιστικής και Χρηματοοικονομικής του Διεθνούς Πανεπιστημίου της Ελλάδος θα πραγματοποιηθεί η συνέντευξη για την έρευνα αξιοποιώντας τη μέθοδο του focus group (ομαδικά εστιασμένη συνέντευξη) με θέμα: «ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΔΙΑΣΥΝΟΡΙΑΚΗ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ. Επιβλέπων καθηγητής για τη συγκεκριμένη εργασία είναι ο κ. Αντώνιος Κώστας, Δρ. Κοινωνικής Οικονομίας.

Επειδή είστε μέλος της ομάδα εργασίας του συγκεκριμένου συγχρηματοδοτούμενου έργου θα επιθυμούσα την παρουσία σας για τη σύσταση και πραγματοποίηση του αντίστοιχού focus group. Παρακαλώ να μου δηλώσετε εάν θα επιθυμούσατε και θα μπορούσατε να συμμετέχετε στη συγκεκριμένη ομάδα.

Συνημμένα σας αποστέλλεται και το αντίστοιχο έγγραφο συγκατάθεσης για τη συμμετοχή σας.

Η έρευνα θα υλοποιηθεί σε ημερομηνία και ώρα που θα επιλέξετε από τις τρεις επιλογές που θα βρείτε στο έγγραφο συγκατάθεσης.

Με εκτίμηση,

Γεωργία Τζατζάρη

**ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 3: Έγγραφο συγκατάθεσης για
διεξαγωγή ομαδικά εστιασμένης συνέντευξης**

Τίτλος έρευνας:

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΔΙΑΣΥΝΟΡΙΑΚΗ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ.

Όνομα Ερευνήτριας: μεταπτυχιακή φοιτήτρια Γεωργία Τζατζάρη

Επιβλέπων καθηγητής διπλωματικής μεταπτυχιακής εργασίας: Αντώνιος Κώστας

Όνομα ερευνώμενου:

Ιδιότητα ερευνώμενου:

Όνομα Skype:

Στόχος της έρευνας: Η έρευνα διεξάγεται από την προαναφερόμενη στο πλαίσιο της διπλωματικής εργασίας. Στόχος της ποιοτικής αυτής έρευνας είναι να οδηγήσει στην ανάδειξη μεθόδων και καλών πρακτικών Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας και Διασυνοριακής Συνεργασίας.

Περιγραφή διαδικασίας: Η συμμετοχή στην έρευνα είναι εθελοντική. Εάν συμφωνήσετε να συμμετέχετε στην έρευνα, σας ενημερώνουμε ότι αυτή θα διαρκέσει περίπου 1,5 – 2 ώρες και θα διεξαχθεί σε χώρο εντός της πόλης της Καβάλας που θα σας γνωστοποιηθεί άμεσα. Οι πιθανότερες ημερομηνίες διεξαγωγής της έρευνας αναφέρονται παρακάτω. Παρακαλώ κυκλώστε αυτή που σας βολεύει περισσότερο.

- Πέμπτη 13/02/2020 ώρα 18.00
- Σάββατο 15/02/2020 ώρα 12.00
- Δευτέρα 17/02/2020 ώρα 16.00
- Άλλο

Για τους συμμετέχοντες που δε μπορούν να βρίσκονται με φυσική παρουσία στο χώρο όπου θα διεξαχθεί η έρευνα, η ερευνήτρια θα μεριμνήσει για τη χρήση Η/Υ και εφαρμογής επικοινωνίας εξ' αποστάσεως πχ μέσω Skype.

Κατά τη διάρκεια της έρευνας θα ακολουθηθεί η εξής διαδικασία: Θα συμμετέχετε σε μια ομάδα εστίασης αποτελούμενη από 4 μέλη και συντονιστή της ομάδας την ερευνήτρια. Θα

σας ζητηθεί να συμμετέχετε σε μια ανοιχτή συζήτηση που θα αφορά στις εμπειρίες σας επί του συγκεκριμένου έργου, η οποία θα μαγνητοφωνηθεί, θα αποτυπωθεί και θα ενσωματωθεί στο σώμα της διπλωματικής εργασίας.

Για περισσότερες πληροφορίες παρακαλώ επικοινωνήστε με την ερευνήτρια στο τηλέφωνο 6945829102 ή στο προσωπικό email: georgia.tz@hotmail.com.

Ο/ Η

Αποδεχόμενος/η την Πρόσκληση

